

Ő FELSÉGE A KIRÁLY

DINASZTIÁNK
A
HAZA
VÉDELMEBEN

1914-1915

ÍRTA
DR GÁSPÁR ARTÚR

HUSZONKÉT MÉLYNYOMATÚ MŰMELLÉKLETTEL

BUDAPEST, 1915. AZ ATHENAEUM IRODALMI
ÉS NYOMDAIPARI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA

A SZERZŐ TISZTELETDÍJÁBÓL E MUNKA
MINDEN ELADOTT PÉLDÁNYA UTÁN A
KIADÓ A BOLTI ÁR 10%-ÁT A MAGYAR
SZENT KORONA ORSZÁGAI VÖRÖS-
KERESZT EGYLETÉNEK UTALJA ÁT

A háborúban támadt benyomások ezek ...

Egyet-mást magam észleltem, van amit másoktól hallottam, s a közvetlen benyomások hatása alatt Jegyeztem fel vagy gyűjtöttem, amint itt következik.

A szerző egyéniségét a csodás események távlatában Jelentőség és szerep nem illeti meg, ilyenre nem is pályázik. Az „én” szócska, a személyes forma,- – mely egyik-másik fejezetnél nem is a szerzőt Jelenti, hanem az illető mozzanat részesét, szemtanúját, kinek benyomásait a szerző eredeti, közvetlen formájukban adja – csak arra szolgál, hogy a távoli képeket, mint a prizma, a szemünkhöz közelebb hozza.

De a hangulatok – azokat átéltem . . .

A hadsereg főparancsnokságának székhelyén, 1915 április elsején.

A SZERZŐ.

A legfőbb hadúr

Forró nyári napon hadgyakorlaton voltam. Azóta évek teltek el... A nap a láthatár peremén bíborarany lángtengerben úszott s körülöttünk a völgyben az alkonyat titokzatos árnyai terjeszkedtek. Nyugat felől, a dombon egy lovas alakja bukkant fel. Magányos lovas volt. Vagy talán csak elmaradt mögötte a többi, de a völgyből csak őt egymagát láttam. Nemes formájú paripája a meredek lejtő előtt megállt mozdulatlanul. A völgyben a katonáink vonultak el csendben, zajtalanul, mint ahogy az ellenség előtt kell. Mert »háború« volt, – a háború iskolája: hadgyakorlat. Minden fej arra fordult, ahol a lángoló háttérből a művész fantáziáját

felülmúló plasztikával emelkedett ki a magányos lovas alakja. S lenn a völgyben úgy éreztük, hogy a nyári naptól ellustult vérünk felpezsdül. Fáradtságtól bágyadt szemünkben kigyulladt a tűz és tagjainkba visszatért az erő. Mentünk, egyenletesen lépegetve, és néztük a csodás látományt.

... A világ legcsodálatosabb lovasszobrát láttam azon a kora szeptemberi estén olyan háttér előtt, amilyent ihletett mesterei a vésőnek kérnek kölcsön a természettől dicsőséget és erőt jelképező alkotásuk számára.

*

Láttam felséges királyunkat, I. Ferenc Józsefet, a hadak élén, lóháton, tábornokai körében. És láttam, amint akkor alkonyatkor megállt a magaslaton. Egyedül... A kísérete hátrább húzódott. Királyunk csodálatos fényű, mélységes kék szeme a távolba tekintett s a jövő ködén át látta a végtelen hótakart mezőket, az árkokat, a diadalmasan előnyomuló raj vonalakat, a távolba dörgő izenetet röpítő ágyúkat, az elfoglalt sáncok felett lengő zászlóinkat, s a jeltelen sírokat. ..

*

Amikor a háború folyamán királyunk legfőbb hadúri szavát Schönbrunnban kelt hadparancs hozta a táborba, mély szomorúság

fogott el. Úgy éreztem, hogy ez a hadsereg, melynek atyja, mestere, legelső és legkülönb katonája a mi jó királyunk, a nagy tűzpróbát évtizedek óta először állja, és állja olyan dicsőséggel, amely méltó az Ő évtizedes legfőbb vezéri munkájához, királyunk távolléte fájdalmasan érinti minden katonáját, mint amikor ünnepet ülünk, s a család feje, dísze, büszke vezére nincs az asztalfőn.

De azután olvastam, – olvastuk mind, százan, ezren, milliók, – hogy ami jó királyunk mégis itt van köztünk, hogy a lelke egy pillanatra se hagyja el a tábort, amely felett a zászlói lengenek, hogy éjjel és nappal szíve minden dobbanása, lelkének minden mozdulása a mienk. Elolvastuk a legfőbb hadúr parancsát, és mi, akik gondolkodás nélkül sújtjuk agyon puskatussal, döfjük szuronnyal, vágjuk karddal, öljük halomra golyóval a pokol minden ördögét, amit ádáz irigykedés szabadított a nemzetre, – könnyeztünk. Mert miképpen az otthon melege szól hozzánk szeretteink egyszerű írásából, úgy szólt hozzánk legfőbb urunk írásából mindaz, amit átérez idekinn a legegyszerűbb katonája is, az is, aki leírni nem tudná, hogy miért megy büszke örömmel és vad indulattal száz halál elé. Éreztük a legelső katona írásából, hogy felséges Urunk itt van velünk. S ha Isten és Király velünk, – ki ellenünk ...?

A háború későn köszöntött ránk. A délceg lovas, hadseregünk első daliája, nem szállhatott már nyeregbe. Nagy idő, dicső évek terhe tartja vissza kastélyában, Schönbrunnban. De bár szívünk minden vágya az volna, hogy fenkolt alakját itt lássuk a táborban, ahol pusztá megjelenése is győzelmet jelentene, bele kell nyugodnunk, hogy királyunk dolgozóasztala mellől is lépésről lépésre és percről percre kíséri nyomon hadseregei minden mozdulatát. A válságos napokban vezérei és kormányai minden fontosabb elhatározását az ő kipróbált bölcsesége, hosszú uralkodásának tanúságaiból leszűrte végtelen tapasztalata, apostoli ember-szeretete, mérséklete irányítja.

Ő Felsége már korán reggel íróasztala mellett ül és a beérkezett jelentéseket veszi át. A háború minden érdemleges mozzanatáról Frigyes főherceg – a hadsereg főparancsnoka – akinek egyébként, mint az a dolog természetéből folyik, szabad keze van a hadműveletek vezetésére, táviratilag értesíti Ő Felségét a katonai iroda útján. A külpolitika minden vonatkozásáról is a legrészletesebben tájékoztatják. Kívánságait közvetlenül közli a külügy-miniszterrel, a hadügyminiszterrel, a két honvédelmi miniszterrel és távirati úton érintkezik a hadsereg főparancsnokával, akihez legfelsőbb elhatározásairól szóló közléseket a Bécs és a hadsereg főparancsnokságának székhelye közt naponként közlekedő futárok is visznek. Károly

Ferenc József főherceg, trónörökös, ki a hadjárat kezdete óta a harctéren tartózkodik, hol a hadsereg főparancsnokával legközvetlenebbül érintkezve vesz részt a háború legfőbb vezetésében és emellett gyakori harctéri utazásai során személyesen is meggyőződik az események alakulásáról és csapataink, állapotjáról, Ő Felségének rövid időközökben Schönbrunnban személyesen tesz jelentést az összes fontosabb tapasztalatokról.

Így a király legközvetlenebbül vesz részt a háború irányításában. De ő Felsége nemcsak a jelentésekből kidomborodó nagy események iránt érdeklődik, hanem a figyelme minden egyes katonájának egyéni hőstettére is kiterjed. Olyan helyről tudom, ahol azt közvetlenül tapasztalják, hogy ő Felsége a kitüntetések iránti javaslatokat – melyek a kitüntetésre előterjesztett tisztei és katonái rettenthetetlen bátorságáról számolnak be – apróra elolvassa. Ő Felsége akarata volt az is, hogy a tisztek az ellenséggel szemben tanúsított bátor magatartás elismeréseképp sokkal magasabb rendjelet is kaphassanak, mint amely az illető rendfokozatot illetné meg – béke idején.

A király íróasztalán át jut el a hadseregekhez mindaz, ami – a háború kezdete óta szerzett tapasztalatok értékesítésével – katonáink és harckészségünk érdekében történt és történik. Minden fontosabb újítás vagy változás a legfőbb hadúr közreműködésével jött

létre, mindennél döntő szerepe jut királyunk éles szemének, mellyel katonái érdekét és a modern hadviselés igényeit felismeri és atyai szívének, vasakarátának, mely a terveket a megvalósítás útjára segíti.

Aki első volt a béke alkotó munkájában, most is mindenek felett álló vezére két birodalma talpig fegyverben álló népeinek, magyar nemzetének.

*

Örökké emlékezetes megnyilatkozással fordult királyunk a háború első félévének végén nemzetéhez. Ideiktatom ezeket a szavakat, melyek mélyen vésődnek be szívünkbe:

»Az ellenfeleink ellenséges szándékai által reánk kényszerített s immár fél éve tartó harcra végigtekintve, hálás szívvel emlékezem meg hű népeimnek ebben a nehéz órában tanúsított áldozatkész magatartásáról.

Méltóságteljes, komoly önbizalomtól áthatva méltóknak bizonyultak e korszak nagy kívánalmaihoz; abban a nemes lelkesedésben, amelyben fiaikat zászlóim alá küldöttek, a háborús idők igényeihez való készséges alkalmazkodásban s a harc áldozatairól való odaadó gondoskodásban ősi hazafiságuknak és állampolgári erényeiknek újabb fényes megnyilatkozását láthattam.

Ez a jóleső tapasztalat fokozza a most is annyi fényes haditett dicsőségétől övezett hadseregembe vetett bizalmamat.

Kormányomnak az a törekvése, hogy minden erőt mindnyájunk közös céljának összhangzó szolgálatába bocsásson, osztrák kormányom hasonló eljárásával találkozik. Vezetése alatt a nemzet ezután is készséggel áldozza vérért és vagyonát a haza oltárára, szíves-örömmest hordozva mindvégig a háború súlyos terheit. Bízást reményelem, hogy az Isten segélyével kivívott békében veheti el a híven végig küzdött harc erőfeszítéseinek, szenvedéseinek és veszélyeinek méltó jutalmát.«

Királyunk atyai szívét Örömmel töltötte el a tudat, hogy magyar nemzete és minden jóra való alattvalója csodás önfeláldozással és rendíthétlen hűséggel teljesíti kötelességét. A hadsereg páratlan hősiessége mellett királyunk szíve egész melegével kíséri figyelemmel a csendes, de jelentőségében alá nem becsülhető polgári munkát is. Látja, hogy a harc vonal mögött kötelességtudással, Önfeláldozással igyekszik a polgárság azt biztosítani, hogy a háborúból kialakuló határtalan igényeknek megfelelhessünk s hogy a hadjárat befejezése után a monarchia mindkét államában fennakadás nélkül folyhasson tovább teljes gőzzel az alkotó munka gazdasági és társadalmi téren egyaránt.

Királyunk minden ízében katona. Hadseregünk mai formájában – a háborúban bevált páratlan harckészségével és kitartásával – az

ő alkotása. De királyunk államférfiú is, még pedig a szó legnemesebb értelmében. Sok évi tapasztalásának és az államkormányzás minden ágára kiterjedő nagy tudásának kincseiből válságos napokban gyakran merítettek már tanácsosai, kormányai. Úgy ismeri közéletünk bonyolult szervezetét, mint különül senki más. S éppen ezért királyunk leghivatottabb bírója annak, hogy otthon – az országban – a polgárság híven és teljes odaadással felel meg ama kötelességeinek, melyekkel a hazának és saját létérdekeinek tartozik s melyek ezekben az időkben fokozott súllyal nehezednek rájuk.

Királyunk szavai, melyeket mint irányító eszmét vettem ide a vérről és acélról szóló fejezetek élére, azt hirdetik, hogy ezt a harcot minden javunk és becsületünk védelmében elsősorban a jövőért vívjuk. A jövőért, mely fegyverben álló katonáinkat a polgársággal a haza javára irányuló törekvésekben soha nem remélt összhangban fogja egyesíteni.

Királyért
és hazáért!...

Orosz-Lengyelország, január közepén.

Kis lengyel városkában írom ezeket a sorokat, az ablak alatt a szomszéd szobában parancsra várakozó drago-nyos-járőr lovai tapossák türelmetlenül a keményre; fagyott sarat. A Városka végén felállított tarackjaink zenéje megremegteti az ablakokat. Ezek a dörgő akkordok sem harsogják túl a lelkemben megzendülő hanghullámokat, amelyek távoli visszhang módjára csodás harmóniába egyesítik a sivár, háborús zajt. A lelkemben megértés dereng: tudatára ébredek annak, hogy az emberi erő leghatalmasabb megnyilatkozása, a háború, mit jelent...

Hazánk földjének minden rögét utolsó csepp vérünkkel is megvédjük, és hazánk becsületéért és biztonságáért harcolunk. Máris van egy nagy erkölcsi sikerünk: pártharcokban szétforgácsolt nemzedékünket hatalmas erkölcsi egységben egyesítette a háború. Ennek az átalakulásnak a politikához nincs köze. A szívekben gyökerező pragmatika szankció ez. A lelkek hú szövetsége, amelyet a »magas politika« nem csábíthat határsértésre. Sőt, inkább úgy érzem, hogy a *lelkek szövetkezése* sok gyanút és félreértést fog eloszlatni *anélkül, hogy külső formák után áhítoznék.* A magyar honvéd, aki Galícia földjében alussza örök álmát és a magyar Kárpátok lejtőjén eltemetett tiroli vadász ugyanarról az eszményről álmodnak, amely lelkek legszebbik fele volt s amiért az életüket adták oda. A tiroli vadász ugyancsak elámult volna, ha valaki neki kél állam kölcsönös pragmatikai kötelezettségéről szónokolt volna, s a magyar honvéddel meggyűlt volna a baja annak, aki kétségbe merle volna vonni, hogy magyar hazájáért, »Királyért és Hazáért« harcol a messzi Galiciában is. Éppen az egyszerű ember értette meg leghamarább, romlatlan lelke sugallatára, hogy *egynek* valamennyiünkért és *valamennyiünknek* egyért kell helyt állnunk.. A lövőárkokban az ellenség tüze edzette törhetetlen acéllá az igaz bajtársi érzést, amely legmeggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy *Magyarország nemzeti fejlődése* nemcsak hogy nem gyengíti,

hanem ellenkezőleg *megacélozza a milliók lelkében a szolidaritás érzését*. Aki nem hiszi, jöj-jön ide derék csapatainkhoz. Itt a katonák megértik egymást, még ha nem is egyező a nyelvük. Itt a harctéren világosan látják a közös célt és mindaz, ami körül ellentét támadhatna, elérhetlenül messze maradt el mögöttük. A katona csak barátot vagy ellenséget ismer. Ebben a világban az afféle közép-alakzat, amilyen például a »politikai ellenfél«, teljesen elveszti jelentőségét. A csatatér tiszta, éles levegőjében a felületes érzés vagy felfogás semmivé foszlik szét, s a helyét a háborúban támadt mély és eltörülhetetlen benyomások foglalják el.

A háború jelenségei közül legmélyebben hat lelkünkre azoknak az erkölcsi értékeknek reneszánsza, melyeket koránérett nemzedékünk erőltetetten gyors fejlődése közben a kétkedés és az elfajult individualizmus – szerencsére csak felszínes – rétege borított el. Hazaszeretet, katonai becsület, bátorság, királyhűség, – csodaszép erények. Az iskolában mindezekről megható dolgozatokat írtunk, és eszünkbe se jutott, hogy magunk válhatunk csodás élmények hatása alatt hasonló cselekedetek hőseivé. A hadsereg? Ha az »Őrség« csengő zeneszóval ment a felváltásra, fölényes mosollyal húzódtunk meg egy mellékutcában,

nehogy valaki meggyanúsítson, hogy »a bandával« masírozunk. S ezenkívül a dolog egyáltalában nem érdekelt. Aki nem volt hivatalos katona, alig tudott arról, hogy van hadsereg, legfeljebb akkor ébredt tudatára, ha el kellett döntenie, hogy a fia a lovasságnál vagy a gyalogságnál szolgálja-e az önkéntesi évet. A fegyvergyakorlat is alig volt kellemes változatosságnál egyéb, – érdekes társaságban eltöltött pár hét, s egy kis sport, vagy sokszor éppen boszantó, zavaró alkalmatlanság, amely alól mindenképp igyekeztünk kibújni. A hazafiasságot teljesen átengedtük a külvárosi asztaltársaságoknak.

S milyen hatalmasan irányítják most ezek az életre kelt erkölcsi erők az eseményeket!

... Mintha a palotákat, bérkaszárnnyákat, parasztkunyhókat, gyárat, műhelyeket, kaszinók termeit valamely éteri anyag töltené be, amelyet a levegővel együtt szívunk magunkba, s amely felfrissíti, megacélozza vérünket!

Van-e, aki meg nem érti a háborús hónapok tanulságait?

A hazaszeretet hatalmas szolidaritása keretében a társadalmi és hatalmi rangfokozatok különbözősége csak a kötelességek nagyobb mértékében érvényesül. *Király és nemzet az érdekek és érzések legtökéletesebb harmóniájában egyesültek.* Szent István koronája nem dogmatikus jelkép. Az alkotmányos monarchia

eszméjét valósítja meg legtökéletesebb formájában a Szent Korona, melynek fogalmában a nemzet és a Szent Koronát viselő király alkotmányos egységbe olvad. Idegennek talán misztérium, nekünk magyaroknak a szívünkben élő egyszerű, természetes igazság! A Szent Korona a nemzet öntudatos királyhűségének fenkölt kifejezője.

Ez a nemzeti büszkeséggel teljesen rokon érzés nyilatkozott meg a lelkesedésben, melyet ezekben a dicső napokban a trónörökös rokonszenves, férfias egyénisége Magyarországon a lelkekből kiváltott. Károly Ferenc József főherceg magyar földön is felkereste a katonákat a tűzvonalban és hírül adta, hogy korunk legelső katonája és legnemesebb egyénisége büszke bizalommal tekint derék katonáira. Az üzenetet bizonyára nagy lelkesedéssel fogadták.

... Akár mint a mese bűvös-bájos világában:

Az agg király a fiatal herceget útnak indítja a háborúba, derék katonáihoz és útravalónak adja kincsháza legszebb drágakövét: »a nép szeretetét és ragaszkodását«. Sok hét elmúltával tér vissza a herceg és nagy örömmel hoz hírt az agg királynak a nép szeretetéről, katonái vitézségéről, a lelkesedésről, amellyel mindenütt fogadták, ahol a csodás szépségű drágakövet felmutatva, a király üzenetét hírül adta. »S most lássam a drágakövet« – szól az agg király. És íme, a drágakő tüze

az eddiginél is vakítóbb és csodásabb. A gigászi harcban a monarchia két államának minden jóra való fiát a kötelesség hű teljesítésében egyesítő szolidaritás mindent átható ereje tette ezt. Adja Isten, hogy ez a csodás fény soha el ne halványuljon és örök időkre jelképezze ezt a héroszi harcot.

Hóban
a Visztulánál

Orosz-Lengyelország, február 6.

Bbéd után pár percig még együtt maradtunk. Az aviatikussal érkezett kísérő tiszt fényképeit nézegettük. Egy ulánus főhadnagy különösen nagy érdeklődéssel nézett egy sanmenti tájról készített korábbi felvételt. A képen kis és nagyobb négyszögek, széles és keskeny sávok látszanak. A vezérkari százados magyarázatja: – Ezek itt az orosz ütegek, itt a kastély mögött lovasság áll tartalékban, az a szétszórt hangyaboly ott balról gyalogság, látjátok a szaggatott sávot, éppen most kezdik magukat beásni. Ezek a szabálytalanul szétszórt pontok a mi gránátjaink nyomai. Ott a kép szélén az a szabályosan szaggatott vonal az oroszok lövő-

szeres oszlopa. A kép nem nagyon éles, sajnos, kissé magasra kellett emelkednünk, mert erősen tűz alá fogtak.

Az ulánus elgondolkodva nézi a fényképet. A vezérkari százados nagyítóüvegével is nézi, nézi. . . Alig tud a képtől megválni. A lövészárkok, ágyúállások, lövészeres oszlopok közt keres valamit, ami nem háború, amihez hozzákapcsolhatná a lelkében feltoluló emlékeket, abból az időből, amikor a Sanhoz nem portyázni járt, hanem – hazajött...

*

A hadosztályhoz visszamenet velem jött az ulánus. Megkért, hogy vigyem el addig, amíg valamely, az ezrede felé igyekvő alkalmatossággal találkozunk. Ma érkezett vissza a kórházból és siet »haza«, az ezredéhez.

Az első félóra hallgatásban telt el. Néztük a végnélküli hómezőket, amelyek közepén az autó a trének által vágott barázdákban kínosan vergődött. Mindenikünk a maga gondolataival volt elfoglalva. Az ulánus szólalt meg előbb. Mintha hangosan folytatta volna gondolatait, csak ennyit mondott mélyen felsóhajtva:

– A San ...

Bólintottam s újra hallgattunk. Ez a név annyi gondolatot és érzést szabadított reánk, hogy beszéd nélkül is eltelt egy félóra, amíg újra éreztük a szükségét, hogy megszólaljunk.

De akkor *azután* megoldódott az ulánus nyelve, a szeme ragyogott s a hidegtől kipirult arca még jobban tüzelt, amikor fanatikus hittel beszélt arról, hogy a San mellett, ahol most a birtoka kellő közepén orosz ágyúk állnak, s a kastélyában, amely parányi mozaiknak látszó fedelével az aviatikus fényképén egy szegletes patkó formáját mutatja, lesz még egyszer lengyel világ. Beszél a fegyvergyűjteményéről, a lovairól, a gazdaságáról, ami most orosz kézen van, s a menyasszonyáról, aki Bécsben, a Bristolban várja, hogy az ulánusa érte jöjjön és elvigye az ősi kastélyba, a San mellé ...

– Halt! Feldruf!

Megállunk s a tábori őrstől megtudjuk, hogy ott jobbról a kis tanyai ház udvarán a megrekedt autóján babrál egy ulánus kapitány és a sofförje. Az útitársam nagy örömmel mászik le az autómról. Amint elindul a házikó felé, a kapitány az időközben már feléledt autón éppen kifelé fordul a kapun, s az ulánusomat, kibén ezredbajtársat fedez fel, magához veszi.

Egyedül folytatom az utat a hótengerben. Nagy küzködéssel vergődünk előre. Ráérek gondolkozni.

Eltűnődöm ezen a lengyel barátomon, aki a lángban álló világ közepében a maga kis portáját látja a San mentén és a menyasszonyát, kinek megígérte, hogy a Bristolból leviszi a Sanhoz.

A magam lelkét is vizsgálom. Érzem, hogy minden lépéstől, amelyet orosz katona lába tesz

magyar földön, megsajog a szívem. S mégis milyen csodálatos, hogy hónapokon át egy pillanatig se támadt az a gondolatom, hogy a muszkalengyel világban, a Visztulától északra nem a magunk háborúját vívjuk, amikor itt – túl a Kárpátokon, de Ausztrián is túl – gátat emelünk a Berlin felé törekvő orosz útjába. Úgy kell lenni, hogy az a németországi katona, ki most 20 fokos hidegben a magyar honvéddel együtt a Kárpátokat védi magyar földön, szintén átérzi, hogy a föld nagyot zökkent, talán a sarkából is kiugrott, s így az a földrajz-tudományunk, amit az iskolában tanultunk, nem elegendő a világ mai képének megértéséhez. A hazafias kötelességnek ma sem a Kárpátok vonala, sem a Visztula nem szab határt. A hazámért verekszem itt orosz földön, s a hazájáért verekszik a német katona a keleti Kárpátokban. Ez a tér és határok felett győzedelmeskedő érzés csodálatosan megfér a fanatikus hittel, mellyel a hazai földön csüngünk. Velünk van a lengyel ulánus is, kit. szíve a sanmenti mezőkre vonz vissza, s itt izzik a milliós seregben a többi honvág. Mennyi rajongó hazafiság, és mennyi fanatikus hit...!

Az elemi erő, ami ennyi tiszta hazafiság egyesüléséből alakul ki, áttörhetetlen védő falat emel a Bzurától a Pruthig.

... Az egyiptomi gúlák jutnak eszembe, a nyers anyagon győzedelmeskedő emberi akaraterő csodás mérföldjelzői. Hány vidékről került

össze e gigászi művek anyaga s az egyes kövek mégis csodás harmóniába olvadnak össze. A piramis az egyes gránitkockák sziklaerejét a maga gigászi hatalmában egyesíti. . .

... Az autóm nagyot zökken. Egy gránátvájta tölcsér! Valahogy kimászunk s tovább igyekszünk. Újra érzem a tíz fokos hideget s ez elzavarja az egyiptomi képeket. Szekereket érünk utól. Az út szélén egy trétkatona ballag, pipázik és közbe káromkodik. Szóval hazámfia. A szél a havat az arcomba csapja. A lengyelországi tél visszazökkent a valóságba. Újra hasonlatoktól és hangulatoktól mentesen látom a háborút. A nagy, minden eddiginél nagyobb háborút. De így csupaszon, a félig megfagyott trétkatonával s a behavazott tábori őrsökkel is csodás erkölcsi magasságban érzem ezt a háborút. A tíz fokos hideghez illő józan prózában is csak azt mondhatom, hogy a háború nem hozhat annyi szenvedést és annyi emberi nyomorúságot, amit elszenvetni nem volna érdemes azért, hogy ez a hatalmas fal a Bzurától a Pruthig felépüljön.

Nem azt látom legfontosabbnak, hogy az európai kultúra és az emberiség védelmére két birodalmunk a német császársággal legyőzhetetlen világszövetségbe forrott össze. A mérhetetlen hasznot azokban az erkölcsi erőben látom, melyeket ezek a világrengető események a már-már elposványosodott lelkekből kiváltottak.

Az a hatalmas egység, amely ezt a sziklafalat emelte, nemcsak hogy nem szívta fel magába a földhöz s annak szent emlékeihez tapadó hazafiságot és a nemzeti öntudatot, hanem annak erőit már-már nem is remélt tisztaságban hozta ki a lelkekből. A német ma erősebben német, mint volt a mostani hatalmas erőpróba előtt, s a magyar talán sohasem volt magyarabb, mint most, amikor a lelke keményebbik fele került kívül. A maga külön nemzeti ideáljait egyikünk se imádta sohasé öntudatosabban és büszkébben, mint most, amikor mindaz, ami bennünk nemzeti és eredeti, ilyen ragyogóan állja a tűzpróbát.

Mint ahogy a német fanatikus hittel követi a germán erő s a modern tudás és akarat fenkölt megszemélyesítőjét, a »császárt«, úgy vesszük körül mi is hittel és bizalommal a vezéreinket. A tiroli vadásznak »unser Kaiser«, a magyar katonának »Ferenc Jóska« a nótája, az imája, a hite. Mások, sokan – akik a világ dolgait kevesebb hittel és több kritikával nézzük – egy eseményekben gazdag élet csodás tanulságait vonjuk le azzal a büszke öntudattal, hogy aki történelmi helyzeténél fogva legfőbb hadúr ebben a világrengető harcban, vezérünk lenne akkor is, ha minden katonájának szavazata döntené el, hogy mint legelsőt és legkülönbet kit állítsunk a hadak élére.

Egy félév eseményei eggyé forrasztottak vezéreinkkel. Amit modern háborúnak hit-

tünk, abból sok kopott le, maradt el mögöttünk és sokat tanultunk a tűzben. Megismertük egymást. Mi a vezéreinket, azok minket. Ma már tudjuk, hogy a tábornagy, Frigyes főherceg, a legnemesebb szív melegét és egy hosszú katonai pálya tapasztalatait viszi be vezéri munkájába. A »katonák atyja«, éjjelt nappallá téve, vasérről oldja meg azt a mérhetetlenül nehéz feladatot, hogy sok száz kilométernyi távolságon szétszórt seregeinkhez járhatatlan utakon, vízben, hóban, fagyban és az orosz srapnel golyózáporában eljusson mindaz, ami katonáinkat a gigászi harc folytatására képesekké teszi. Bizalommal követjük a vezérkar zseniális főnökét, Conradot, kifürkészhetetlen, de csodásan beváló számításában, melyeket a világháború szörnyű próbáiban megedzett vezéreink hajtának végre. És lelkes örömmel látjuk a harc-vonalban a trón várományosát. Nálunk a nemzeti tudat ébredésével együtt jár a dinasztikus érzés legtisztább érvényesülése. Igaz magyar ember a nemzeti dicsőséget a királyi hatalom ragyogása nélkül el sem képzelheti. Ezért tölti el büszke öröm a magyar katona szívét, amikor a harcvonalban az ágyúdörgés zenéjétől felhevülve, kipirult arccal, férfias tűzben ragyogó szemekkel jár a katonái közt Károly Ferenc József főherceg. Lelkesen üdvözljük a fiatal királyi herceget, aki a hadseregnek felséges urunk izenetét hozza és megnyugvással látjuk, hogy ez a kemény magyar huszár az uralkodó-

háznak a trónhoz legközelebb álló hercege. Dicső szövetségeseink nemzeti öntudatának hatalmas kibontakozását irigység nélkül, sőt őszinte örömmel nézhetjük, mert a háborúnkban a magyar nemzeti érzés s a magyar királyhűség is teljes, diadalmas ragyogásában érvényesül.

A trónörökös utazásai

 ki látta, hogy évtizedeken át mint pusztítottuk egymást belső háborúban, csaknem kétségbeesett a nemzet jövőjén. Mi lesz ebből a nemzetből, ha az orosz megmozdul, – mondogattuk. Nos, megmozdult az orosz. Ugyancsak megmozdult. S mi történt? Csoda, amilyen egyszer esik egy nemzet életében. Amint Szent István kardja kiszállt hüvelyéből, huszonnégy óra alatt átalakult az ország. S amit azóta látunk, az az igazi Magyarország.

Csodálatos nemzet. Rá kell gyűjtani a házát, hogy a turáni átok varázsálmából felébredjen. De, ha egyszer lerázta magáról a varázst, az ébredésével együtt az országról is elszáll az

átok. Mint ahogy *Csipkerózsa* ébredésével daliás lovagokká alakultak át az elvarázsolt kastély körül a tövisbokrok, úgy szabadította föl a nemzeti öntudat ébredése a pártviszályok bilincseibe vert országot az évtizedes lidércnyomástól. A kortesjelszókat a *Királyért és hazáért* váltotta föl, s abból a nemzedékből, amelyről már-már lemondunk, egységes szellemtől áthatott hadsereget varázsolt a nemzeti öntudat és a régi magyar katonai virtus újjáébredése.

Akik e nehéz napokban kötelességeiket otthon teljesítik, bizonyára hisznek a csodában, érzik, hogy a világtörténelem egyik legragyogóbb reneszánszának élő tanúi és részesei. De mi idekinn a seregeknél naponta újra éljük e csodás ébredés lélekemelő mozzanatait.

A múlt év egyik utolsó hetében arra felé vitt a hadi szerencse, ahol huszonnégy órával előbb a Habsburgok trónjának és Szent István koronájának várományosa, Károly Ferenc József királyi herceg járt. Az utam egyik hadseregünk összes vonalain vitt végig. Városokon, falvakon át, végnélküli trének mellett elhaladva, majd a csapatok sorai közt országúton és toronyirányt vegyesen, autón száguldva és gyalog botorkálva jutottam el a szélső lövőárkokig. Beszéltem tisztel, katonával, egyszerű paraszttal, jómódú polgárral, galíciai menekülttel. Amíg az ember egy hadseregen végigvergődik, mindenféle szerzettel

találkozik: volt ott magyar huszár a Hortobágyról, baka a Dunántúlról, német jáger, lengyel népfölkelő, mindenféle nemzetiségű katona és civil.

– Itt járt tegnap, – ezzel fogadtak mindenfelé.

A szemek ragyogtak, az arcok kipirultak, amikor újságolták:

– Szép szál katona . . . Fiatal... Komoly a nézése, amikor a katonáival beszél... Úgy beszél magyarul, mintha a Hortobágyon nőtt volna föl. . . Mindegyiknek a nyelvét tudja, pedig van itt mindenféle fajta . . .

Tovább a front felé, amerre már megritkulnak a trének s a lövőárkok világa kezdődik, ugyanaz a lázas szenzáció fogad:

– Itt állt mellettünk . . . Fiúknak szólított . . .

Egyik se mond rangot, titulust, közelebbi jelzót. Mind csak arról beszél, hogy merről jött, hol meddig állt, mit mondott, mit adatott a sebesülteknek, milyen jóízűen beszélt vele, meg a német és egyébfajta komával. – Ő . . . És a szeme ragyog, az arca gyúl ki a katonának, amikor róla beszél. S mind hozzáteszi, magyarosan oldalt billentve a fejét:

– Olyan fiatal még. . . Tartsa meg az Isten ...

Otthon Budapesten – jól emlékszem a háború első idejéből, amikor még otthon voltam – az utcán kocsiban, vagy ünnepi fogadtatás

keretében, vagy kinn a pályaudvaron a háborúba induló s a háborúról még keveset sejtő csapatok körében láttam Károly Ferenc Józsefet. A főváros népe ünnepelte, a katonák éljenezték. Égszínkék szeméből, nyílt friss arcáról üde, életerős, reménnyel és akarással teli lélek sugárzott felénk és mámorított el minket.

A fiatal katonáról azelőtt csak közvetlen környezete tudta, hogy annak a hatalmas ambíciójú, erős férfiúnak vezetése alatt, akit a trón lépcsőjétől utóbb az Európát lángba borító gyilkosság ragadott el, szigorú rendszerességgel járta a királyok iskoláját. Amit ott tanulni lehet, azt megtanulta. S hogy lelkében ezen felül megvolt mindaz, amit az iskola nem tanít, bár enélkül fejedelmi bíborpalástban sem lehet nemzetek szívét meghódítani, arról a két birodalom népe már meggyőződött.

Az újságomban olvastam, hogy milyen lelkesedést keltett a trónörökös megjelenése az északkeleti megyékben, ahol pedig a magyarság sok idegenajkú polgársággal vegyesen lakik. Gyönyörű lehetett ez az utazás. Értem a hazai sajtó buzgóságát, amikor arról számol be, hogy milyen egységes, lelkes tüntetésben egyesült azoknak – az orosz inváziótól már ismételten megbolygatott – vidékeknek lakossága. Aki ismeri a trón várományosának a lelkeket meghódító közvetlenségét, melynek varázsát gazdag és tökéletes nyelvismeretei fokozzák, természetesnek tartja ezt a mély hatást. Érdeke-

sen eredeti és minden ízében férfias egyéniségének közvetlen varázsával bizonyára egy perc alatt megsemmisítette a trónörökös azt a kis eredményt, amelyet az izgatás és ámitás itt-ott *egyes*, az oroszjárás által egyensúlyukban meg-ingatott lelkekben talán *elszigetelten* elérhetett.

Engem ez a lelkesedés nem lep meg, mert láttam a hangulatot ott, ahol még egy fáklyásmenet szenzációjának s egy ünnepi fogadás külsőségeinek számlájára sem írhatják, legalább részben, a hangulat lelkes föllobbanását. Láttam az ellenségtől átszántott barázdák közt, a lövészárookban lesben álló, a galíciai utak ingoványaival birkózó és sajgó sebektől meggyötört csukaszürke katonáink lelkesedését, amikor Károly Ferenc József köztük járt egyszerű mentében, a szemére húzott bakasapkával, harcszerűen sötétre edzett karddal, revolverrel, messzelátóval az övén, amint odakinn a muszka srapnelek illemтана előírja. Az érkezését nem jelezte háromszoros kürtjel, fegyverbe hívó vezényszó, dobpergés, zöldforgós csákók, pompás formaruhák ragyogása. A magyar bakák csak akkor vették észre, hogy valaki áll a hátuk mögött a lövészárookban, amikor jó magyarosan rájuk köszöntött:

– Jó reggelt, fiúk, hogy vagytok?

S mire megijedhettek volna, hogy ki a lövészárók vendége, már úgy érezték, hogy régi ismerőssel, magyar katonával beszélnek, aki igazán az ő nyelvükön szól hozzájuk.

... Még csak egy megjegyzést: Amikor Károly Ferenc József királyi herceg a háború első idejében Grodeknél nagyon belement a tűzvonalba, s egy-két újság erről értesülve, ezt a körülményt megemlítette, több olyan megjegyzést hallottam, hogy a trónörökös *nem szabad* a fronthoz engedni. Magam is ezt vallottam akkor. Amikor azonban a nyugat-galiciai csatatereken a katonáink ragyogó szemmel, fanatikus hittel beszéltek nekem arról a napról, amikor Ő náluk járt, átéreztem, hogy a fejedelmek útjait a nemzetek végzete írja elő. A boldog fiatalságát élvező katonatisztból világtörténelmi erők hatása alatt lett két hatalmas birodalom népeinek féltett szemefénye. A vidáman mosolygó királyi herceg acélos szeme bizonyára fölismeri az utat, amelyet a nemzetek végzete rajzolt elébe, s azon a mi katonáinkat jellemző derűs öntudatossággal és önbizalommal megy előre. Öreg királyunk, kit Isten kegyelme népeinek minél tovább tartson meg, dicső uralkodása alkonyán megnyugvással szemlélheti a fiatal trónörökös, akinek egyénisége új életre varázsolja a régi jelszót: *Viribus Unitis!*

*

Károly Ferenc József főherceg, trónörökös, minden alkalmat felhasznál arra, hogy a harcokban közvetlenül lássa az események alakulását és érintkezzen a katonákkal. A háború első nagy csatáitól kezdve minden fontosabb

mozzanatnál ott járt a főherceg a csapatok közt. Sorra kereste fel a különböző hadállásokat, beszélt a parancsnokokkal, tisztekkel, katonákkal. Hogy ő Felségének olyan közvetlen képe van mindarról, ami a harc vonalban történik, az elsősorban ezekre a mély benyomásokra vezethető vissza, melyek odakinn a lövőárkok világában támadnak, s amelyek a főherceg fiatalos, fogékony lelkében bizonyára történelmi hivatása szempontjából megbecsülhetetlen erkölcsi értékeket és erőket váltanak ki. Az a megbeszélés, melynek során azután két birodalom legbölcsebb és legtapasztaltabb férfiának országló tudományával gazdagíthatja e mély benyomások tanulságait, olyan iskola, melynél különb még nem jutott osztályrészéül uralkodásra hivatott fejedelmi sarjnak. Ezért is látja két ország népe örömmel, bizalommal, hogy Károly Ferenc József főherceg a szem és a lélek, amely királyunk számára látja, felfogja a csatateretek tanulságait, emberi mozzanatait, és hogy öreg királyunk a nagymester, aki beletekint ebbe a nemes fiatal lélekbe és irányt ad a fejlődésének.

A háború első hónapjaiban a trónörökös Przemyslben volt, a hadsereg főparancsnokságának akkori székhelyén. Onnan ment ki autón a vártól akkor nem nagy távolságra, a Lemberg körül tomboló harcok színhelyére. A grodeki nagy csatában, szeptember első napjaiban a főherceg sorra felkereste a különböző csopor-

tok állásait. Az a rettentetlen bátorság, mellyel az ellenséges tüzérség tüzétől veszélyeztetett pontokon mosolyogva járt, kelt, beszélgetésbe bocsátkozott a katonákkal, magyaráztatta magának a térképen a helyzet pillanatnyi változásait, sokszor komoly gondot okozott a kíséretében levő uraknak, akik természetesen csak a sok millió számára olyan pótolhatatlanul becses életet féltettek. Tisztektől hallom, akik a főherceggel kinn a tűzvonalon találkoztak, hogy egyébként is egész környezetére felvillanyozóan ható jó kedve és kedves humora a harctér hangulatában valószínűleg megtízszereződik. Csak akkor komolyodik el, ha súlyos sebesültek közelébe jut. De itt az arca olyan gyöngéd bajtársi együttérzést, a hangja, amint a sebesültekhez szól, őket biztatja, vigasztalja, olyan melegséget árul el, hogy az előbb szinte vad erélyt és harci kedvet visszatükröztető vonások lágysága meglepi a szemlélőt.

Amikor a hadsereg főparancsnoksága Neusandezbe és onnan utóbb újra máshová tette át a székhelyét, a főherceg továbbra is hetenként kiment a már akkor nagy területen végighúzódo harc vonal különböző pontjaira. Többnyire Frigyes főherceg tábornaggal együtt tették ezeket az utazásokat és napokat töltöttek kinn a csapatoknál. Közben október utolsó napjaiban Pólában a haditengerészetet is meglátogatta és üdvözölte Ő Felsége nevében, meg-

tekintette a hadikikötő berendezését, a flottát és az erődöket.

A trónörökös utazásairól a harcvonalon vele találkozó katonákon és tisztéken kívül igen gyakran senki sem tud. Közvetlen tapasztalatból tudom, hogy a fenséges úr – bár igen nagy érzéke van közérdekű ügyekben a nyilvánosság jelentősége iránt – saját személyes dolgait olyan természetes kötelességteljesítésnek tekinti, és a felfogása ebben a tekintetben annyira a kötelességét teljesítő és ezért elismerést nem váró katonáé, hogy nem szívesen látja, ha ezekre vonatkozó közlések adatnak ki. Erre vezethető vissza, hogy a trónörökös számos utazásairól csak katonák tábori leveleiből, véletlen újsághírekből értesül a közönség. Csak ritkán jelennek meg félhivatalos jellegű közlések, inkább olyankor, amikor az utazás elhallgatása téves magyarázatokra adhatna alkalmat, vagy pedig ha a főherceg utazásáról a sajtó a polgári lakosság révén amúgy is tudomást szerzett.

December közepén a trónörökös Bukovinában tett három napra terjedő látogatást. Bukovina sokat szenvedett az ellenség betöréseitől, de a megpróbáltatások nem ingatták meg a lakosság hűségét. A trónörököst mindenütt lelkesen fogadták, a községekben a lakosság körülfogta az autóját, és a legszegényebbje is egy napra boldognak érezte magát, ha a bundája szegélyét érinthette. Itt is, mint mindenütt, azzal a bizalommal és tartózkodással nem ismerő

közvetlenséggel engedte a trónörökös a közelébe a nép ezreit, amely formaságokkal nem törődő, egyszerű katonás lényét jellemzi. Kimpolung lakossága fáklyásmenetet rendezett, Dorna Watra-ra való megérkezése alkalmával a város román polgármestere üdvözölte, s a Dél-Bukovina minden községéből összesereglett román földművesek nevében egy szónokuk német nyelven fejezte ki a bukovinai románság nagy örömét afelett, hogy felséges uralkodójuk küldöttje jött el hozzájuk, az orosz hadaktól fenyegetett végek hű lakosságához. Egy szemtanú beszélt, hogy a románság tombolt örömeiben, amikor Károly Ferenc József főherceg román nyelven válaszolt és az egyszerű nép nyelvén köszönte meg az üdvözlést. Azután egy csomó földművessel elbeszélgetett. Amikor tovább indult, a nép sírt, éljenzett, vegyest. Egy politikus, aki mint tartalékos tiszt volt jelen, mondta nekem, amikor mindezt elmesélte:

– Tessék most pánszláv vagy akármilyen agitátornak ide próbálkozni! Bottal vernék agyon. Hjah, amikor a haza ügyének olyan kortese van, mint ez a fiatal főherceg, aki még románul is tud úgy beszélni, mintha ezek közt a parasztok közt nevedkedett volna...!

Érdekes volt a bukovinai utazás folyamán a trónörökös beszélgetése a csernovici alpolgármesterrel, a román nemzeti párt alapítójával, aki utóbb büszkén mondta el a

polgárság egy gyűlésében, hogy a trónörökös meghatottan említette a bukovinai nép hűségét, lojalitását, s azt mondta, hogy ezen az úton felejthetetlen benyomásokat nyert. Radautzban is ismétlődtek a lelkes, forró szeretetről és bizalomról tanúskodó jelenetek. A trónörökös a Bukovinában nyert benyomásokról közvetlenül karácsony előtt jelentést tett a királynak s azután visszatért a főhadiszállásra.

Közvetlenül karácsony után újra útra kelt Károly Ferenc József főherceg. Ezúttal a máramarosi hegyvidékben az orosz betörés ellen akcióban álló csapatainkat látogatta meg. Sok tisztet és katonát szólított meg a harcvonalon, a nagyszámú magyar legénységgel magyarul beszélgetett. Máramarosszigeten, ahova este tért vissza a harcvonalról, a polgárság fáklyásmennettel ünnepelte.

Majd Munkácsra utazott. Közvetlenül Szilveszter előtt. Ahol a városban megfordult, ujjongva, lelkesen ünnepelték. A hegyekben levő csapatok meglátogatása után a főherceg visszatért a főhadiszállásra.

Január végén a trónörökös a német főhadiszálláson járt s ott a német császárral találkozott. II. Vilmos császár a pályaudvaron fogadta a trónörököst, akivel rendkívül szívélyes fogadtatás után a lakására hajtattott. Károly Ferenc József főherceg szállása előtt a 11 -es huszárok díszszázada volt felállítva. Trónörökösünk tudva-

levőleg ennek az ezrednek a tulajdonosa. A főherceg kezet fogott a tisztekkel s beszélgetett a katonákkal. A főhadiszállásról a főherceg a német trónörökös látogatására utazott a hadsereghez.

Érdekes mozzanat volt a trónörökös krakói látogatása. Január 30-án érkezett Krakóba. A város ünnepiesen fel volt lobogózva, a pályaudvaron a hatóságok fogadták, az utcákon a lakosság lelkesen üdvözölte. A trónörökös a város polgármesterével beszélgetve nagy elismeréssel szólt a lakosság magatartásáról és igen melegen emlékezett meg a lengyel legionáriusok hősiességéről és harcratermettségéről. Elmondta a főherceg, hogy Észak-Magyarországon a harcvonalba személyesen is meggyőződött a vitézségükről.

Krakóból a főherceg felkereste a környék egyes pontjait, hogy a helyőrséget vitézül megvédelmezett állásaikban megtekintse. A történelmi emlékek egész özönét idézte fel minden hely, ahol járt. Krakó volt az a megingathatlan sarokpillér, amelyen megtört a Közép-Európa ellen fenyegetően rohanó áradat.

Alig hagyta el Károly Ferenc József a dicső emlékekben gazdag királyváros erődítéseinek vonalait, a vértől áztatott slonikii mezőkre jutott ki. Ezen a területen tombolt a véres harc a vár birtokáért, amikor az oroszok Krakó megdöntésével akartak maguknak utat nyitni Berlin és a sziléziai kőszénbányák felé.

A főherceg Krakót elhagyva orosz földre lépett. Emlékezetes pillanat volt, mely felejtethetetlen mindazok számára, akik részesei lehetek. Itt felkereste Orosz-Lengyelországban levő seregeink hadállásait. Az utazás érdekes mozzanatokban végtelenül gazdag volt. Míg a főherceg szalonkocsiban, majd keskeny vágány ú tábori vasúton, autón vagy lovon a hadállások végtelen során végighaladt, a monarchia két államában beszélt összes nyelveken hangzott feléje a katonák lelkes üdvözlése. Volt ott magyar és volt mindenféle nemzetiség. Vegyesen harsogott fel az éljen, hoch, slava, setre-asca, evviva, zsivió. Végig a parancsnokságoktól, a tábornokoktól s a vezérkar tisztjeitől, az Etappe-vonalak mentén, vasutak, hidak őrző csapatainál s elől a lövőárkokban mindenütt kitörő lelkesedés vette körül a főherceget. És ez alkalommal is ámulva figyelték meg, hogy milyen tökéletességgel és az illető nemzetiségek eredeti szólásformáinak bámulatot keltő ismeretével beszél Károly Ferenc József főherceg majdnem mindenkivel a maga nyelvén. Az a zamatos magyarság, amellyel a magyar katonákhoz szólt, tomboló lelkesedésre ragadta a hazájukat messzi orosz földön védelmező magyar tiszteket és katonákat.

Ez alkalommal találkozott a főherceg az egyik hadseregnél meglepetésszerűen az öccsével, Miksa herceggel, aki akkoriban zászlós volt és nagy örömmel látta saját – első – huszár-

ezredének egy, a fogadására kirendelt díszszázadát. Örökké emlékezetes ez a találkozás azoknak a tiszteknek, akiknek a főherceg az Ő Főfelsége által adományozott kitüntetésekkel személyesen tűzte a mellére.

Nagy érdeklődéssel tanulmányozta a főherceg azt az óriási újraalkotó munkát, mellyel a katonai igazgatás a meghódított orosz területen a háború pusztításainak nyomait eltüntetni s a gazdasági életet újra talpraállítani igyekszik. Az egyik északi hadsereggel együtt operáló német hadseregcsoporthoz is meglátogatta a trónörökös s ez alkalommal is kifejezésre jutott a szíves viszony, amely a két szövetséges hadsereg közt a kölcsönös becsülés alapján kifejlődött.

A trónörökös a híres censtochovai kolostorba is ellátogatott, megtekintette a világhírű Mária-képet és a kincseskamrát.

A limanowa-lapanowi csatatéren, Nyugat-Galiciában a Visztulánál s a Dunajecnél a harc-vonal különböző pontjain ismételten járt a főherceg a tavasz folyamán is s közbe újra ellátogatott Orosz-Lengyelországba, majd pedig a Kárpátokba és Bukovinába is. Mindezek az utazások mély nyomot hagytak katonáink lelkében s már csak ebből a szempontból is emlékezetes mozzanatai a háborús hónapok krónikájának.

A katonák atyja

egzseniálisabb vezérkari uraink egyikétől hallottam ezt a meghatározást: – Ez a háború vegyi folyamat. Az az anyag fog győzni, amelyik a bomlásnak tovább tud ellentállni.

A csapatok beássák magukat és egyik harcvonal leköti a másikat. Azután valamelyik megmozdul s megindul a borzalmas viaskodás. Csillagászati távolságokról röpített gránátokkal kezdődik és a legkegyetlenebb ökölharccal végződik. Ezt újra a fedett hadállásokhoz kötött mozdulatlanság napjai váltják fel, s azután megint birokra kelnek a mérhetetlen tömegű seregek. Az eddigi tapasztalatok szerint a modern háborúban a hatalmas számbeli túlerő

távolról sem érvényesül a számbeli fölény arányában, sőt a technikai felkészültség mértékében sem. Az egyik oldalon nagy tömegek összeomlását látjuk, míg a másik táborban kisebb seregtettek sikerrel állják meg a helyüket és győzedelmesen nyomulnak elő. Ez kétségtelenné teszi, hogy itt ugyanazok a tényezők érvényesülnek, amelyek minden emberi mérkőzésben szerepelnek, annak dacára, hogy a hadviselés terén a termopylaei csata óta látszólag minden megváltozott. Napoleon »gárdája« óta *a katona egyéni értékének* jelentőségét talán egy hadjáratban sem fogták fel olyan komoly hadvezéri átlátással, mint éppen mostani háborúnkban. Merem állítani, hogy – ha a szerencse kedvez fegyvereinknek – »*a katona*«, az egyes ember *egyéni jelessége*, fogja a sikert kivívni.

Az a felfogás, hogy a hadsereg nem holt gép, hanem az *egyes emberből* felépített élő szervezet, hadseregünk vezérletében legteljesebben érvényesül. Ezt a tételt milliós hadseregnél természetesen nem egészen olyan értelemben kell felfogni, mint kisebb erők mérkőzésénél, ahol minden egyes harcos önállóan verekszik, vagy legalább is taktikai szempontból is egyéni beszámítás alá eshetik. A milliós hadseregben az egyes katona csak parányi atomja a hatalmas szervezetnek, és az ő egyéni rátermettsége rendszerint csak a csapatjának a nagyszabású haditerv keretében kijelölt feladat megoldása körül érvényesülhet. De azért itt is döntő az egyes

katona harci értéke. Láttam csapatokat, – hála istennek, nem a mieink közül valók, – amelyeket csak »véletlenül« a soraik közé röpített gránátokkal tudta saját tüzérsége előre kergetni. De olyan csapatokat is láttam, – hála istennek, a mieink közül valók, – akiknek féktelen harci kedvét a parancsnokaik alig tudták a döntő percre láncon tartani. Van olyan katona, – szerencsére nem a mienk, – aki, ha koplalnia kell, egy darab komiszkenyérért megadja magát, míg a másik – a mi katonánk – akkor se gondol egyébre, mint szent kötelességére, ha mint a Kárpátokban folyó gigászi harcokban vagy Przemysl örök dicsőségétől övezett védőseregében heteken át harcban állva nélkülözni kénytelen. Százezrek, akik mindig előre törnek és helytállnak rettenthetetlenül s az erkölcsi fölény erejével milliókat győznek le.

A sors csodás végzése, hogy hadseregünk vezérei ennek a felfogásnak klasszikus képviselői. Frigyes főherceg tábornagy – a hadak főparancsnoka – mindig azt az iskolát képviselte, hogy a katona testi szükségleteinek legteljesebb kielégítése nem pusztán emberbaráti kötelesség, hanem a hadsereg harckészsége szempontjából fontos katonai érdek is. És Hötzendorfi Conrad gyalogsági tábornok – a vezérkar főnöke – úgy az elméleti tudomány terén, mint vezető katonai hatáskörében mindig tipikus képviselője volt annak a felfogásnak, hogy az egyes katona testi és lelki ereje és e tényezők

helyes értékelése a háborúban a siker döntő előfeltétele.

Tehát olyan férfiak állnak seregeink élén, akik a katonát, kiből a teljes hatalmú akaratuk alá rendelt tömegek alakulnak, »ember«-nek nézik. Beavatott körökben ismeretes, hogy Frigyes főherceg a vezérkar főnökének zseniális egyéniségét teljes történelmi jelentőségében értékeli, és hogy Conrad minden kérdésben legteljesebb bizalmát bírja. A hadsereg főparancsnoka minden elhatározásánál feltétlenül döntőnek fogadja el a vezérkar főnökének nagy tudását és biztos ítéletét. Azon a vezető helyen, ahol sokszor percek alatt kell olyan kérdéseket eldönteni, amelyek százezrek életére, két milliós birodalom sorsára és Európa kulturális fejlődésének jövőjére döntő kihatással bírhatnak, nem uralkodhatnak ez a csodás összhang, ha ezt a két élesen kidomborodó egyéniséget nem legbensőbb meggyőződésük harmóniája hozná össze. S ez a legbensőbb meggyőződésük ama felfogásuk, hogy az »egyes ember« a modern háború döntő tényezője.

A hadsereg főparancsnoka nem »az érzések embere« a szó egyszerű, polgári értelmében. A vezérkar főnökére se lehetne ráfogni, hogy érzelgős. Ezekben a véresen komoly napokban végzetes lenne, ha az volna. De a felfogásuk megegyezik abban, hogy az egyes katona

FRIGYES FŐHERCEG TÁBORNAGY

Erre a féltudományt azonosították.

»ember«, nem gép. Conrad minden csapatot szakértő szemmel ítél meg, és nehéz viszonyok közepett is mindig tisztában van azzal, hogy kit hova állít. Nem igen éri egyes csapatok teljesítő képessége tekintetében meglepetés. Tudja, hogy hol és kítől várhat csodát, és hol helyesebb csak átlagos teljesítményt számításba venni. Ez annak a titka, hogy gyakran ott, ahol az ellenség számbeli túlerővel tör reánk, mi az »egyes ember« testi és lelki fölényével győzünk.

Frigyes főherceg tábornagy szeme a mérhetetlen kiterjedésű hadszíntér minden zugába elhat, és mindenütt felismeri az egyes ember baját. Finoman érző nemes szívét mindazok ismerik, akiknek valaha módjukban volt a munkásságába bepillantani. És mint hadvezért, mégsem a szíve irányítja, hanem a modern háború titkának megismerése. Ettől a megértéstől áthatva vezeti a hadsereg főparancsnoka azt a gigászi munkát, amellyel a katonák testi jóléte és harckészsége érdekében előteremti mindazt, ami szükséges.

Sajnos ezen a téren is végesek a lehetőségek. Vannak tragikus mozzanatok is, amilyen a Przemyslt legyőző éhség volt. Ezt azonban a hadvezetőség, úgy hallom, azért nem tudta megelőzni, mert a két ostrom közti rövid idő alatt az egyetlen vasútvonal szétrombolása a várat hozzáférhetetlenné tette. Ami készlet pedig felhalmozva volt, azt az első felmentő sereg, – melyet a galíciai utak katasztrofális

sarában megrekedt élelmezési vonatok elmaradása következtében a legnagyobb nélkülözés fenyegetett – továbbá a megakasztott közlekedés miatt a várban rekedt betegek, sebesültek és foglyok előre nem sejtett tömege apasztotta le olyan végzetesen. Hogy a háború kezdete előtt mit lehetett az előkészítés terén tenni, ahhoz az illetékes nyilatkozatok elhangzása után nem tartom magam kompetensnek hozzászólni.

Mivel a háború vegyi folyamat, ahol az győz, aki tovább tud a bomlásnak ellentállni, bölcsen cselekszik a hadvezetőség, ha mindent elkövet a bomlási folyamat meggátlására. Gondoskodni kell az egyes emberről, lehetőleg meg kell védeni a tél, a betegség, a nélkülözés veszedelmeitől. Az emberanyag tartalékja még nem fogyott ki, de számolnunk kell azzal, hogy az ellenfél a számbeli túlsúly nyers erejét mozgósítja s így mi csak az egyes ember lelki és testi erejének fölénységében és e fölénységünket céltudatosan érvényesítő vezetésben bízhatunk.

Frigyes főherceg, mint a hadsereg főparancsnoka, a különböző hadszíntereken sok helyen csaknem legyőzhetetlenül kedvezőtlen terepviszonyok közt alig hozzáférhető hadállásainkhoz céltudatos szervező munkával és bámulatot keltő eréllyel juttatta el mindazt, ami a csapatok testi és lelki jólétének megvédésére, a hideg, a betegségek, nélkülözések átkának távoltartására szükséges. A hazafias közönség áldozatkész-

sége szintén nagy szolgálatokat tett ezen a téren is.

Az emberi gyarlóságból folyik, hogy mint mindenütt a világon, nálunk történtek egyes elszigetelt esetekben visszaélések a katonáink szent érdekét szolgáló szállítások körül. De a hadvezetőség még idején felismerte a gálád visszaéléseket s gátat emelt a folytatásuknak. Ezen a téren tüzzel, vassal kell kiirtani a gazt. A külföld hamar általánosít. Pedig csak egyes gazfickókról van szó. Ezekkel végezni kell könyörtelen szigorral s azzal a minden további gyanút kizáró nyilvánossággal, amellyel az ügyet nagyon helyesen kezelik. Nincs titkolni valónk.

A grodeki csatatéren voltunk. Frigyes főherceg az autójáról a harcvonalból érkező sebesült katonáknak frissítőket, meleg italt, konyakot, pogácsát adatott. Egy sebesült magyar baka tisztességtudó köszönést is vágott ki a szabályszerű szalutálás mellé. A főherceg maga intézkedett, hogy mindenik kapjon valamit. Egy másik csoport közeledett: két sebesültvivőre támaszkodva egy dragonyos sántikált nagynehezen az országút felé igyekezve. A főherceg utána sietett. Jóságos arca kipirult, amíg a lejtőn végre utólérte a kis csoportot. Kikérdezte a sebesült dragonyost, hogy mivel segíthetne

rajta s már intett is az embereinek, hogy hozzanak valamit.

Egy domb mögül néztem végig mindezt. Engem nem láthattak, de én mindent megfigyelhettem. A barátom – kemény, vén katona abból a kihalóban levő fajtából, amelyet három hadjárat véres tanulságai edzettek acélkeményre – szintén nézte, figyelte a dolgot. Le nem vette a szemét a sebesültjeit kiszolgáló fenéges úrról s az arcán megindultság látszott, amit mindenképp leplezni igyekezett. Sehogy se ment. Azután hirtelen felém fordult s miközben vastag lovaskeztyűjével gyorsan végigsimított a szemén, ahol gyanúsán csillogott valami, rekedtes hangon, meghatottan – amilyennek még nem láttam – csak ennyit mondott:

– A katonák atyja. . .

A trónörökös a Kárpátokban

A Kárpátokban, január 12,

üzérség halad el mellettem. Az izmos lovak prüszkölnek, a testük gőzölög. A feneketlen sárban nagy kinnal előre vergődő ágyúsoszlop körvonalai egybeolvadnak a siváran egyhangú téli tájképpel. Szürkeség, amerre a szemünk ellát. A hó a szoros magaslataira húzódott vissza. A tél nyomát ideleenn a völgyben csak a tűzvonalból visszatérő löszereskocsik fedelén látom. A tüzérezred a hegyi út egyik kanyarulatánál eltűnik. Lassan jutok a mélységes sárban előre, s mire az ágyúkat újra utóíérem, már elkezdték a tüzelést. Egy sziklacsoport a fedezükük. Túlról élénk puskatűz hallatszik ide s az éles északkeleti szél ellenére megállapíthatom,

hogy saját gyalogságunk tüzelése eltávolodik s az orosz hegyi ágyúk tompa moraja elnémul. Amint egyik ütegünknel egy percre megállok, az üteg parancsnoka agyagos páholyából mosolyogva szól ki hozzám:

– Azok odaátról ugyancsak hamar eltakarodtak. De most aztán igyekezzenek a mieink, hogy a tűzünk »esernyője« alatt egy-kettőre átjussanak . . .

Alig hogy kimondja ezt, jelentés jött, hogy gyalogságunk az oroszokat visszavetette a megerősített hegycsúcsról. Gratulálok a csodatevő »esernyő«-höz és tovább igyekszem. Jobbról, az úton néhány autó bukkan fel. Az autók az út kanyarulatánál megállnak s miután a bennülők kiszálltak, visszafordulnak s a sziklacsoport mögé húzódnak vissza, – nyilván, hogy az ellenséges tüzet ne vonják az ütegekre. Az autók utasai a szélső üteg felé közelednek. Elöl egy délceg fiatal tiszt jön. Az állig begombolt mente nem árulja el a katonai rangot. A parancsnok természetesen megismeri az üteg vendégét – a trónörököst – és odasiet jelentkezni. Sajnos, tovább visz az utam, nem figyelhetem meg tovább az érdekes csoportot, de a kép örökké bevésődik a lelkembe:

Az előtérben a Kárpátok hótakart csúcsai. Jobbról tüzelő ágyúk, odább balra, a meredek lejtőn – ahova a sziklacsoport által védett üteg mellől szabadon ellátok – raj vonalaink, puskák és gépfegyverek kattogó zenéje mellett

KÁROLY FERENC JÓZSEF FŐHERCEG TRÓNORÓKOS A KÁRPÁTOKBAN

Budapesti Királyi Levelezőlapok

nyomulnak előre a magaslatok felé. Régi mes-
terek csataképeire emlékeztető látvány. Éppen-
séggel nem igazolja a modern iskolát, amely
annyit ír – és joggal – a csatatér »ürességé-
ről«. A bámulatos egyszerűsége által mélyen
megrendítő, de egyúttal lélekemelő csatakép
középpontjában a gyorstüzelőágyú éles árny-
képe mögött élesen emelkedik ki a komor háttér
előtt a daliás, fiatal tiszt alakja. Az arca lángol,
s amint élénk tűzben égő pillantása nyomon
követi az előre törtető csapatokat, erős önura-
lommal leküzdött mélységes vágyakozást árul
el a szeme . . .

Amikor pár órával később újra erre vitt az
utam, itt is azt tapasztaltam, amit mindenütt,
ahol Károly Ferenc József főherceg a katonák
közt járt. A katonák lelkes örömmel, de minden
titula nélkül beszéltek a vendégükről. Nem
merem állítani, hogy a magas etikett nagymes-
terei nem ütköztek volna meg rajta, ha ott
állnak mellettem és hallgatják, hogy ezek az
egyszerű emberek, akiket a háború szele a leg-
különbözőbb osztrák tartományokból és Ma-
gyarország minden tájékáról hordott ide össze
– akik nyelvben, faji sajátságokban, minden
gondolatukban és emlékükből annyira eltérnek
egymástól – miképpen emlegetik a lövőárok
vendégét. Ismétlem: egyszerű emberek. A sár-
gásbarna agyag, ami az anyaföldről rajtuk
száradt, a köpenyegüket csukaszürkéről még
igazibban tábori színűvé festette. Szakáll nőtte

be arcukat, de vadember-ábrázatuknak, derűs önbizalommal felénk tekintő szemük sajtáságon szívünkhöz szóló kifejezést ad. Katonák ezek, igazi katonák. Erkölcsanuk a daliás idők mes-terkéletlen, természetes férfiasága. Abból a világ-ból valók, ahol az átlagember a hősnél kezdődik.

A lövőárok népének semmi sem imponál, mert nincs félelmesebb hatalom, mint Halál Ő Felsége, aki előtt naponta nyugodt méltósággal tisztelegnek. Ebben a csukaszürke, nyugodt, öntudatos világban az a legnagyobb tisztesség, amellyel katonáink vendégüknek adóznak, amikor a rideg címek és méltóságok világából a lövőárok hőskölteményének birodalmába ra-gadják magukkal.

Cinikusnak hitt nemzedékünk a lövőárookban a legcsodásabb reneszánszon megy át, melyhez hasonlóról a világtörténelem nem adhat számot. A politikai szatócskodás kicsinyes játékaival elfecsérelt béke idején a földi hiúság vásárán a hatalmasakról suttogva se mert senki sem olyan szót ejteni, ami a legszigorúbb etikettel meg nem egyezett. Csukaszürke vitézeink, kiknek arcát tüskés szakáll, ruháját vastag sárréteg borítja, lelkes izgalomban, tűzben égő szemmel, kipirult arccal csak »a katonát« ünneplik, aki ágyúk dör-gése közben szól szíveikhez egyszerű, tős-gyökeres katonanyelven . . .

A csatatereken, ahol Károly Ferenc József a katonáknak imádott legfelsőbb hadurunk ize-netét adta át. az érzések csodás összhangja

keletkezik s ez – anélkül, hogy a ridegen kicirkalmazott állami aktusok formáira szorulna – a szívek hatalmas szövetségében egyesíti az uralkodót és alattvalóit. így keletkezik ágyúink dörgése és puskáink ropogása közepett az érzések egysége. A fiatal, daliás tiszt, kinek szívét a csatazajban mélységes vágy hatja át, amint rohamra induló raj vonalainkat nézi, talán maga sejti legkevésbé, hogy egyszerű, katonás lénye és férfiasan nyílt, acélkék szeme nagyobb erkölcsi értéket vált ki milliók lelkében, mint amire a magas állambölcsesség valaha képes volna.

KÁROLY FERENC JÓZSEF FŐHERCEG TRÓNORÓKÓS ÉS FRIGYES FŐHERCEG TÁBORNAGY

tábormagyunk. A harcvonalon csak így emlegetik. Vitézeink sorsuk intézőjét a maguk emberének tekintik. Az ember idekinn nem érzélgős, nem naiv. A tábori őrön, az első harc vonal előtt, – kezében a lövésre kész puskával, az áthatlan, határtalan sötétséget kémelve, – ahol az éjszaka fátyolának minden redőjéből ezer veszély leskelődik életére és becsületére, a katona lelke átalakult: az ifjúból komoly férfi lett, a férfi szíve acéllá edződött. *Férfiak* állnak a harcvonalon... S ezek a férfiak, akik látanak és ítélnek, azt mondják: »a tábormagyunk...« Sokszor hallottam, hogy a modern háborúban a rajvonalon és az ütegben sejtelve

sincs a katonának a csata alakulásáról. Magam is kétségtelennek tartom, hogy egyes részletekről, magáról a csatáról semmiesetre sem alakulhat világos képe. Lehet, hogy éppen ott, ahol az egyes katona azt látja, hogy minden elveszett, más pontokon elért eredmények következtében a csata győzelemmel végződik; míg sokszor az egyes ember saját ezrede előnyomulását látva ujjong, hogy »győztünk«, pedig a csata egészében elveszett. A mi katonáink azonban nem részletekre alapítják ítéletüket. A kávéházi törzsasztal sztratégái elcsüggednek, ha nem jut minden estére a fekete mellé egy győzelem, de katonáink odakinn a harcokban sohasem csüggednek.

Parancs jön:

– Előre! Roham!

Az arcuk vad, féktelen harcikedvtől gyúl ki, a szemük büszke önbizalomtól ragyog s a sorai-
kon végigharsog:

– Előre! Rajta! A tábornagyunk elcsípte őket...!

S a roham szélvészékként zúdul az ellenség hadállásaira.

S egy napon parancs jön:

– Gyülekező! Elvonulunk a hadállásból!

Az arcok elkomolyodnak, de a szemek bizalomtól sugároznak és suttogva száll a hír száj-
ról szájra:

– Az áldóját...! Újra kezdjük a táncot!
De elbámulnak majd azok odaát, ha virradat-

kor bottal üthetik a nyomunkat...! Csak gyorsan, csendben! Vájjon miben töri a fejét a tábornagyunk? Csak adja isten, hogy sikerüljön!... Nagy hecc lesz ...! ... Csak gyorsan, csendben, hogy észre ne vegyék és le ne késsünk . . .

És mély csöndben, bizalomtól eltelve vonulnak el a fedezékekből. Katonáink viharos napokban és a tábori őrs komor magányában megértették, hogy a háború nem a törzsvendégek szórakoztatására való társasjáték, hanem a férfiú legszebb erényének, az akaraterőnek, leghatalmasabb érvényesülése. Győzni *akarnak*, amint senki más nem akarhat acélosabb kitarással. És vérben áztatott három évnegyed eseményei tanították meg őket arra, hogy ugyanez az acélos akarat öröködi a lépéseik felett, még pedig lángelméjű hadvezérek tudásával egyesülve.

A katona a raj vonalban nem tudja, hogy a csata miképpen áll. De ítélni tud. A Kárpátoktól a Dunajechez, Észak-Magyarországról Orosz-Lengyelországba, a Visztulától a Pruthhoz röptették. Éjjel-nappal, hóvihárban, gyorsvonatsebességgel száguldva tűnt fel váratlanul, ahol az ellenség legkevésbé sejtette. Ámulva ismeri fel mindebben a modern háború csodáit: a hadsereget, mely összes trénjeivel, ágyúival, lovakkal, autókkal, parasztszekerekkel, lőszerkészletekkel két birodalmon repül át és támad teljes harckészségben olyan ponton, ahonnan sok száz kilométernyire hitték. Az egyszerű ember

is megérti, hogy mindez mit jelent és a lelkében bizalom támad, amint felismeri a tervszerűséget, mely mindent egységbe foglal. Megérti, hogy e rendszerben gépies szabatosággal forog minden kerék, úgy, hogy míg garaboncsás módjára repül végig a határtalan messzeségen, még az ebédje sem marad el tőle, hanem a »lóri«-ra felrakott tábori konyhában déli harangszóra készen várja. Az egyszerű katona lelki világában korántsem jut az evésnek a főhely, de – mi tagadás – a teli gyomor nem rossz argumentum. S ha azután látja és hallja, hogy előre megyünk, hogy igazán megleptük az ellenséget, akkor az egyszerű katona is ítél. Megérti és átérzi, hogy ezzel a tért és időt legyőző akarattal hatalmas bajtársi egységbe forrott össze s a maga egyszerű nyelvén ezt így fejezi ki:

– Sebaj! Majd elbánik »velük« a tábor-nagyunk ...

És most következzenek egy katona szakszerű véleménye. Hueber Viktor százados seregeink vezérletéről egyebek közt a következőket írja:

»Egy hadjárat sikerének lényeges – sőt a hadtörténelem tanúsága szerint elengedhetetlen előfeltétele a hadsereg fővezére s a vezérkar főnöke közti összhang. Ez a feltétel ritkán forog fenn – hogy is mondjuk – ideális mértékben, de ahol ez mégis megvan, ott a háború arra a hadseregre nézve, melyben a legfőbb had-

vezér és első tanácsadója közt a legteljesebb egyetértés uralkodik, győzelmesen alakult. Ahol pedig ez az összhang hiányzott, ott ennek a körülménynek a balsiker előidézésében beigazolhatóan döntő szerepe volt.

Korábbi évszázadok háborúiban, ahol a hadseregek kisebb tömegekkel léptek fel, a vezérkar működésének nem volt olyan jelentősége, mint napjainkban. De azt látjuk, hogy a hadseregek nagyobbodásával még olyan lángelméjű hadvezérnek is, aminő Napoleon volt, szüksége volt segítő erőre, nagyobb kvalitású közvetlen munkatársra, akit Napoleon a jeles Berthier tábornok személyében talált meg. A közelebbi időkből ismeretes, hogy Radetzky 1848/49-ben és Albrecht főherceg 1866-ban milyen csodás együttműködést fejtettek ki vezérkari főnökeikkel.

Hadseregeink és a polgárság is örömmel és nagy megnyugvással látják azt a minden idők számára például szolgáló s a múltban hasonló mértékben elő nem fordult összhangzatos együttműködést, amelyet a hadjárat vezetésében Frigyes főherceg tábornagy és vezérkari főnöke, Hötzendorfi Conrad báró gyalogsági tábornok fejtene ki. Sem a hadtörténelemben, sem a most folyó világháború más harctereken lejátszódó mozzanatai során nem találunk arra példát, hogy egy hadvezérnek nehezebb körülmények közt kelljen azt a feladatot megoldania, hogy a hadseregét a siker útján vezesse, mint

hadseregeink fővezérének, Frigyes főherceg tábornagynak. Nem csak azért, mert az orosz hadseregnek európai háborúban való legyőzése olyan feladat, melyet eddig még nem oldottak meg, mellyel még Napoleon lángelméje se tudott megbirkózni, hanem azért is, mert Frigyes főhercegnek a probléma megoldását az oroszokénál számban sokkal kisebb haderővel kell megkísérelnie. És a főherceg ennek dacára egy pillanatnyi habozás nélkül engedett a legfőbb hadúr hívásának, és az első perctől kezdve megingathatatlan hittel és bizalommal vállalta a történelmi missziót. Saját erejéből merített bizalmat. Lelkét eltöltötte az a szent hite, hogy katonáink belső értéke ellensúlyozza az ellenfél számbeli erejét, és nem utolsó támasza volt végtelen horderejű elhatározásánál a vezérkar főnöke, Conrad, iránti határtalan bizalma és becsülése.

*

Ha a mostani háborúban észlelhető vezető szempontokat korábbi, sőt akár a legutóbbi időben vívott, háborúk vezetésének irányító szempontjaival hasonlítjuk össze, a modern hadviselés legfeltűnőbb vonása abban domborodik ki, hogy minden sablont mellőznek s a jelszókkal szakítanak. A jelszók tudvalevőleg mindig béke idején keletkeznek s a háború tanulságai menthetlenül halomra döntik, de helyettük azután más, nem kevésbé aggályos jelszók támadnak. Mindnyájan emlékezünk a Woloz-

koj-elméletre, mely egy évtizeden át kísértett minden taktikai tanulmányban, s mely szerint »a háborúban csak célzás nélkül lőnek«, s a sikert csak a tölténypazarlás biztosíthatja. Vagy egy másik orosz tábornoknak ezzel látszólag ellentétes, igazában azonban párhuzamos elméletére, mely szerint csak a szurony komoly fegyver; a golyónak nincs értéke, vagy pedig arra a másik elméletre, hogy éppen ellenkezőleg a szurony értéktelen teher, az ellenfelet csak a tüzeléssel lehet legyőzni, a fedezékből »ki kell lőni«, nem pedig rohammal kiűzni. Ki nem emlékezik arra, hogy még néhány hónap előtt megdönthetetlen sarktétel volt, hogy a póttartalékot csak hiányok pótlására lehet felhasználni, önállóan nem. A népfölkelést ugyan önállóan is, de csak másodrendű feladatokra (a harc vonal mögött és attól félreeső területeken), hogy a vasút a felvonulás befejeztével csak a hadsereg utáni szállításra és a hadseregtől való elszállításra szolgál, de a hadművelet vonalában szükséges csapateltolások számára nem jöhet számításba, s volt még egy csomó hasonló »igazság«.

Végzetessé válhatott volna, ha a katedrái haditudományban ezek a minden hadseregben többé-kevésbé gyökeret vert tévedései, — melyek mint minden tudomány, annak minden tévedésével, nemzetközi, — a háború kitörésével mintegy törvény erejével nehezedtek volna a hadvezetésre. Hadvezetésünk azonban mindezt egyetlen merész fogással kidobta a

hajójából. Frigyes főherceg és Conrad gyalogsági tábornok biztos szemmel ismerték fel, hogy ott, ahol emberéletről van szó, csak a harccél lehet mérvadó. Csodálatot érdemel az a gyakorlat, mely legfőbb hadvezetőségünk zseniális elszántságárévén a hadműveletek megkezdése óta érvényesül. Az is érdem lett volna, ha magukból a háborúban szerzett keserű tapasztalatokból vontuk volna le az üdvös következtetéseket. De tábornagyunk s a vezérkar főnökének együttes érdeme ennél sokkal nagyobb. Nem vártak ilyen tapasztalatokra. Látó szemmel ismerték fel előre az orosz háború követelményeit és annak megfelelően jártak el mindjárt kezdettől fogva. A merész rendszer természetesen csak akkor válhatik be, ha a vezérek nem csalódnak a másodrendű formációkba, a háború egész gépezetébe, helyezett határtalan bizalmukban. Az események igazolták a vezetésnek kezdetben kissé túlmerésznek látszó feltevéseit. Menetzászlóaljok és népfölkelő csapatok, sőt legionáriusok is a szent alaptételek felforgatásával az első harc-vonalban küzdenek s ma már minden gyermek tudja, hogy milyen eredménnyel harcolnak ezek a legjobb szellemtől áthatott kiegészítő csapatok az első vonal katonáival egy sorban.

Ha valaha lehetett egy felfogást s annak gyakorlati alkalmazását nagyszabásúnak mondani, Frigyes főherceg hadvezéri működése bizonyára az. Egyenlő gonddal öleli fel a kis és nagy dolgokat. Az az elme, mely az Oroszország elleni

FRIGYES
FŐHERCEG
TÁBORNAGY

HÖTZENDORFI
CONRAD BARO
GYALOGSÁGI TÁBORNOK,
A VEZÉRKAR FONOKE

hadműveleteket vezeti, bizonyára teljesen uralja elméjével, mindent átkaroló akaratával ezt a mérhetetlen arányú háborút, és annak keretein belül hadseregünk szervezetének, millió részlet által meghatározott életfeltételeinek és harc-készségének tengernyi kérdéseit. A hadvezetőségünket uraló modern felfogás annyira egységesen érvényesül, hogy hasonló egységet hadsereg soha eddig nem mutatott fel. S ez a felfogás és egység nem állapodik meg a hadműveletek koncepcióinál, hanem a hadsereg háborús közigazgatásának minden terén érvényesül. Mint ismeretes, mindjárt a hadjárat elején ment ki a csapatokhoz egy rendelet, hogy szükséges dolgok beszerzésénél minden bürokratikus korlátozástól függetlenül, aggodalmaskodás és halasztás nélkül saját felelősségükre, a felmerült szükségnek megfelelően járjanak el. Taktikai szempontból arra hívták fel a legnyomatékosabban a csapatok figyelmét, hogy elhatározásaiknál mentesítsék magukat a merev elvi és formai szempontoktól és elméletektől és minden helyzetben csak azt tegyék, amit a körülményeknek megfelelően helyesnek és szükségesnek tartanak. Háborúban a taktikai lépés értékét csak az eredmény állapítja meg.

Ha csapataink és katonáink magatartását részletesen figyeljük meg, látjuk, hogy minden egyes katona lelkét büszke önbizalom tölti el, látva, hogy a vezetés és a hadműveletek hatalmas egysége keretében a legmagasabb és legki-

sebb parancsnokok és a raj vonalban küzdő egyszerű katonák egyéni önállósága soha nem sejtett mértékben érvényesül. Ebben a háborúban sablonnak igazán nincs szerepe; minden egyes katona háborúzik az adott helyzethez szigorúan alkalmazkodva, a legalkalmasabb eszközöket felismerve és – mondhatnók – ösztönyszerűen alkalmazva, úgy hogy ezt-tökéletesebben elképzelni se lehetne. Egyik sem részesít egy fegyvert sem különösebb előnyben; a karabély, a tarack, a mozsár, a szurony, mind egyenlően kedves a katonának, ha az ellenséget annak segítségével legyőzheti. Gyalogság lóra száll, ha szükséges és alkalom kínálkozik, a huszár habozás nélkül száll le a lóról s a karabéllyal tűzharcba áll, váltakozva lő és megy rohamra, a gyalogsággal versenyre kelve foglal el ellenséges sáncokat; altisztek, sőt közemberek foglalják el az elesett tiszt helyét, míg másfelől a tisztek a katonáik mellé fekszenek a lövőárokba és puskát véve résztvesznek a tüzelésben. Gyakran esett meg az is, hogy orvosok, élelmezési tisztviselők kezdeményezően vették át szétugrasztott csoportok vezényletét s azok élén fegyverrel a markukban verték vissza az ellenség támadását. Senki sem kérdi, hogy ki mire illetékes, hanem azt teszi, amit a pillanatnyi helyzet megkövetel. Mindannyi egyenlően szolgálja mint hű katona legfelsőbb hadurát, a királyt. Békében gyakran hallhattuk azt az állítást, hogy a modern háború meg fog ölni minden

egyéni mozzanatot s ezzel véget vet a háború romantikájának, hogy a tömegcsatában a katona csak akarat nélküli csavar az automatikusan működő hatalmas gépezetben, s hogy a modern háborúban egyéni felfogás és értelem, különösen taktikai érzék vagy személyes bátorság érvényesítésére egyáltalában nem, vagy csak a leg-ritkább esetben nyílik alkalom. A háború ezzel a »bölcse séggel« is elbánt. Ha az egyes tisztjeink és katonáink egyéni tetteiről szóló leírásokat olvassuk, nemcsak hogy csodálattal szemléljük az egyesekben rejlő lelki és jellembeli kvalitásokat, hanem elámulunk azon is, hogy milyen gazdag fantáziával és leleményességgel alkalmazzák egyesek intézkedésüket és magatartásukat a pillanatnyilag változó helyzetekhez, és hogy egyéni kiválóságaik érvényesítésére mennyi alkalmat ismernek fel és ragadnak meg. A kitüntetések iránti javaslatok megtételénél a parancsnokok zavarba jönnek, mert csak azokat a tiszteket és katonákat ajánlhatják, kik kiváló cselekedettel váltak ki, pedig igazában valamennyi kiválóan viselkedett s csak arról lehet szó, hogy a legjobbak közül a legeslegjobbakat kiszemeljék és jutalmazzák az elismerés külső jelvényével. A kitüntetés lényege az, hogy nagy szigorral és takarékosan kell osztogatni. Hiszen az az értelme, hogy a kivételes egyéni ségeket emeli ki és éppen azzal ösztönöz utánzásra, hogy a szabálytól való eltérés. E szigorú elbírálás dacára azok száma, kik ő Felsége leg-

felsőbb elismerésére érdemeseknek] találtattak, túlhaladja tiszteknél a 18.000-et, legénységénél a 60.000-et. (Ez az április eleji szám. A szerző.) Elsősorban Frigyes főherceg érdeme, hogy Ő Felsege legfelsőbb akaratától támogatva a hadseregben utat nyitott az egyéni érték és egyéni kvalitás áldásos érvényesülésének, az egyesekben szunnyadó erők teljes kifejlődésének.

A hadi tudomány óriási fejlődése – melyről béke idején szélesebb körben keveset tudnak s mely ebben a háborúban állja ki a leg-hatalmasabb tűzpróbát – az egyes csapatok magatartásában érvényesül. A hadviselés e modern átalakulásának a szó szoros értelmében vett hadviselésben észlelhető jelenségei olyan szédítő arányúak, hogy rendes hétköznapi gondolkodásunkkal felérni is alig tudjuk.

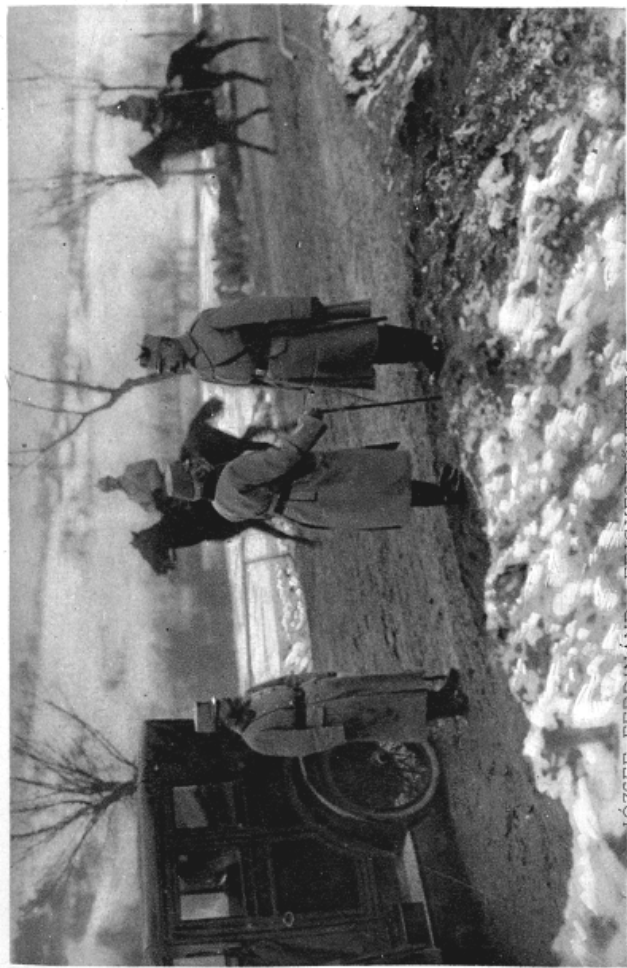
Messzire kell a hadtörténelemben visszamenünk, Hannibal és Nagy Sándor korába, hogy csak némiképp is analógiát találjunk ahhoz a csodás vakmerőséghez, mellyel hadvezetőségünk milliós hadseregekkel rendelkezik. Hogy ezt helyesen ítélhessük meg, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy bár hadban álló csapataink létszáma óriási, és sokszorosán felülmúlja a korábbi háborúkban szokásos arányokat, mégis számban messze mögötte maradunk az orosz hadseregeknek.

Ha egy hadsereg számban gyengébb mint az ellenfele, ezt a különbséget a csapatok nagyobb bátorságával és a vezetés mozgékony-

ságával kell hogy ellensúlyozza. Itt *ugyanaz az* elv érvényesül, amely a támadás tekintetében mérvadó a védelemmel szemben: a védekező félnek úgyszólván meg kell sokszoroznia magát. Egyes századokkal vagy zászlóaljakkal természetesen könnyű mozgékonyak lenni. De hogy százezres tömegeket hogy kell gyorsan mozgatni, úgyszólván, »dobálni«, az eddig túlhaladta a képzelőtehetségünket. Annál kevésbé tartottuk lehetségesnek, hogy ilyen villámgyors csapateltolás, ha már elméletben egyáltalában ki lehet eszelni, gyakorlatban is megvalósítható. Még Napóleon is arra szorítkozott 1812-ben, hogy 500.000 főnyi hadseregét lényegében négy irányban vitte előre, és az egyszer elfoglalt hadműveleti irányban nagyjában meghagyta. Könnyű megmagyarázni, hogy miért tartottuk lehetetlennek, hogy nagy csapattömegeket egynél több irányban mozgassunk. A tömegek nagyságával nemcsak azok nehézsége növekszik, hanem az érzékenységük is abban a tekintetben, hogy az ellátásuk akadálytalanul biztosítható-e. Tekintettel a végnélküli trénekre, melyek a seregeket szükségképpen követik, minden háborús tapasztalat tanúsága szerint elképzelhetetlen volt a hadműveletek bázisának hirtelen megváltoztatása. De mit látunk ebben a háborúban? Nem egy hadsereg küzd a másik ellen, mint hajdanában, hanem a hadseregek egész sora küzd egymás mellett – mindegyik több százezer főnyi – egész csomó

egyenlő erejű, vagy nagyobb hadsereg ellen. És azt látjuk, hogy ha a hadvezér szükségesnek véli, egész hadseregeket habozás nélkül dob a harcvonal egyik végéről sok száz kilométernyi távolságokon át a másikkra. És ez a korábbi fel-fogások szempontjából szinte megfoghatatlan gyorsasággal és szabatosággal történik. Ez legnagyobb szerű teljesítménye az emberi akaratnak és szervező erőnek. Az eltolás minden be nem avatott számára észrevehetetlenül, zajtalanul, órák alatt, különösebb sűrűlódások nélkül megy végbe, mint egy óriások által épített és működésben tartott, kísértetiesen dolgozó gigászi gép munkája. Olyan hadseregek, melyek ma a Kárpátokban küzdöttek, holnap Észak-Lengyelországban állnak, vagy megfordítva. S egy percre se marad el a tréningjük, a lőszerkészletük, nem akad fenn az élelmezésük, a sebesültekről való gondoskodás. Ezek csodás eredmények, melyekre hadseregünket a zseniális vezetés képesíti. Nem lephet meg, ha Frigyes főherceg ilyen hadviselési tudományát és módszerét látva, meghökken az orosz hadvezetőség. És csak az a hatalmas számbeli túlerő, mely felett az orosz nagyherceg rendelkezik, teszi érthetővé, hogy ilyen fölényes hadviseléssel szemben még meg tud állni.

Hogy az orosz ellenállás még nem omlott végleg össze, ez csak azt bizonyítja, hogy még az olyan csodás emberi teljesítmények is, amilyenekkel hadseregünk Frigyes főherceg vezér-

JÓZSEF FERDINÁND FRIGYES FŐHERCEG
TÁBORNAGY
FŐHERCEG

Balogh Rudolf felvétele.

lete alatt ejt bámulatba, közvetlen hatásukban természetesen véges eredményeket hoznak létre. De ha egyáltalában emberileg lehetséges az orosz kolosszust megingatni, és ledönteni, erre csak a mi hadseregünk képes német szövetségeseinkkel vállvetve. És ez be fog következni. Az Oroszország ellen vezetett háború folyton növekedő eredményeit látva, bátor és elszánt monarchiánkban nincs kétség az iránt, hogy a végleges győzelem a mienk lesz.

Legyen a jelszavunk továbbra is: rendíthetetlen bizalom a sikerben és meg nem ingatható kitartás!«

Eddig tart a hivatásos szakember ítélete. Néhány vonással kiegészíteném a képet, melyet Hueber százados már hónapok előtt, karácsonykor rajzolt meg.

Kinn a hólepett mezőkön, félig bedőlt csűrben, a kis csendes városban, a háború által fel-támasztott kávéház nagy tükre alatt s a tisztí étkező tisztán terített, katonás egyszerűséggel ellátott fehér asztala mellett mindig és újra fel-merül a téma: ki bírja tovább ezt a háborút?

A háború első negyedének eseményei elárulták, hogy néhány rövid hónapnál tovább tartó világháborút az összes hadviselő felek elképzelhetetlennek tartottak. Ebből az első és alapvető tévedésből folytak azután a további meglepetések. Emberben, fegyverben,

lövőszerben, élelemben és lelki erőben sokkal nagyobb arányú követelmények nőttek ki a háborúból, mint ahogy azt bárki sejthette.

Az események rohamosan követték egymást. Ellenfeleink emberanyaguk végtelen tartalékából kíméletlenül merítettek és folyton újabb meg újabb tömegeket dobtak a harcba. Emellett az óriási orosz birodalomban anyagban is nagy készletek álltak rendelkezésre, úgy hogy a háború elhúzódása ott – külső látszatra – lényegesebb fennakadást nem okozott. Nálunk – a beavatottak körén kívül állók – aggódva nézték a kalendáriumot és mérlegeltek, számígtatták, hogy mennyivel léptük már át a »szélső határt«, a négy-öt hónapot, amennyire az összes elméletek egy európai világháború időtartamát előirányozták. Aggodalmasan kémlelték, ha vasúton utaztak, a mellettük elrobogó vagy a pályaudvaron veszteglő vonatokat, hogy katonavonat-e? Lestek, hogy van-e még katonánk? Ha csapatok vonultak át a városon, az ablakhoz szaladtak s nézték, hogy van-e puskájuk és milyen? Ha lódobogást hallottak, kinéztek, vájjon katonaló-e? És a táborban levő szeretteik levelében egyre azt kutatták, nem panaszolják-e madárnyelven, a sorok közt, hogy nincs mit enniök, kifogyott a lőszer, elkoptak az ágyúk,

Az események megadták a választ mind ezekre az aggodalmas kérdésekre. Még a beavatottak körén kívül állók is ámulva látták, hogy

eltelt három hónap, el négy, öt, sőt nyolc hónap is s a vonatok még mindig viszik a határra katonáinkat. Vidáman nótáznak, akár tavaly augusztusban, a sapkájuk mellett fenyőgaly, pántlika, a tábori konyhán étel, jó menázszi, a vonatonál lőszer, amennyi kell és ágyú több, mint az elején volt. . .

Oroszország ontja a megszámlálatlan milliókat s a mi harcvonalunk mégis állja. Amilyen a háború, – minden háború, – hol előbbre jutunk, hol megakadunk. De bírjuk és álljuk! A kalendárium nem fogott ki rajtunk, ahárom- és négyhónapos jóslat számunkra nem vált végzetessé, a háborúban erősödtünk lelki erőben, szívósságban, tapasztalatban és nem törtünk le emberben, anyagban. S amikor ezt tapasztalva katonáinkra gondolunk és látjuk Frigyes főherceg mélynézésű, meleg fényben ragyogó szemét és Conrad komoly, finomvágású, előkelő arcát, elgondolkodó tekintetét, – mely mintha befelé nézne saját lelkébe, – nem félünk a kérdéstől, hogy:

– ... Ki fogja tovább bírni?

József főherceg

dersen egyik csodaszép meséjében a
a kis fiú ámulva nézi a macskát,
amint a merdek háztetőn ég és
föld között nyugodt egykedvűség-
gel sétálgat.

– Nem félsz-e odafenn, hogy leesel? –
kérdi, amikor a macska lejön.

A macska összerázkódik, a szeme nyugtalanul villog. Szemrehányóan mondja:

– Te rossz fiú, miért mondtad meg, hogy félni is lehet. . .

S még aznap történt, hogy a macskát a gyárepület szédületesen magas falánál halva találták. Félt – először életében – és lezuhant . . .

Amikor először jártam kinn a hóborított hegyoldalban az ellenség tüzének kitett lövőárokból s derék magyarjaink kedélyesen szalonnáztak, pipáztak negyven lépésnyire az orosz árkoktól, ahonnan száz halál leste minden mozdulatukat, Andersen macskája jutott az eszembe és elnyomtam a kérdést, ami már-már a nyelvemen volt:

– Nem félnek-e néha kentek ilyen közel a muszkához?

He

. . . Visszamentem a hadtestparancsnoksághoz. Útközben több katonával találkozva sok szó esett arról, hogy ebben a seregben van egy katona, akit nem fog a golyó. Két ízben is próbálkozott vele a varázst nem ismerő buta muszka-golyó. Nagy-Csertesznál a csizmájában akadt meg, Uzsoknál a sapkáját vitte keresztül. Őt magát nem érte. Nem is érhetne, mert – tetszik tudni – nem fogja a golyó . . .

S azután láttam ezt a katonát, akit varázs véd golyó, acél ellen. Meleg nézésű a szeme. Az arca komoly. Nem mosolyodik el egy pillanatra sem és mégis olyan csodásan derűs, jól eső a tekintete. Hallom, amint egy bajtársához – hóban ázott, agyagos lövőárokból besározott magyar bakához – beszél. Mintha muzsika volna a szava. Mély, férfias a hangja, lassan, magyarosan ejti a szót és egyszerűen beszél, hogy az iskolától, nyomtatott betűtől távol,

isten verőfényes napja alatt nevededett pusztai magyar legény úgy érzi, testvér szól hozzá.

— A fenség ... — mondják a tisztjei és a szemük szeretettől sugárzik, amikor róla beszélnek. De a katonái csak »Jóska apánk«-nak hívják. És imádja mind. A magyar hogyan imádná, amikor a maga szíve dobbanásának visszhangját

hallja fényes palotában, fejedelmi bíborban nevededett vezére szavából. De rajongással szereti a német, a román, a szerb s a többi katonája is, akit mind kedves fiának mond, aggódó gonddal kíséri, ha átlőtt tagokkal viszik hátra, maga ápolja, segíti, vigasztalja, s így búcsúzik tőle:

— A viszontlátásra!

Az ő katonája mind siet is vissza »hozzá«, hacsak valahogyan tudja már a lábát vonszolni.

Amikor végigjártam a hetedik hadtestet, ahol ami József főhercegünk a vezér, megértettem, miért nem ismer félelmet az a katona, aki éjjel, nappal, hóvihárban, golyózáporban, kolera, tífusz veszedelmében maga mellett látja a vezérét, a félistenét, akit »csoda véd, hogy golyó, acél, betegség nem fogja . . .«

Ebben a háborúban József főherceg hadosztálya vívta – a déli harctéren – az első ütközeteket. A haditényeiről szóló jelentésekből – haditudósítóink írásaiból – csak egyes mozzanatokat emelek ki az események sorrendjében:

.SZERBIÁBAN.

József főherceg hadosztálya – a 31-ik gyaloghadosztály – augusztus 17-én elsőnek kelt át a Száván. Meg kellett támadnia a szerbeket, amikor megközelítőleg sem tudta, milyen erős és melyik irányban van az ellenség. S bár öt szerb hadosztály állott ezzel a hadosztállyal szemben, mégis sikerült a Sabác, a Pricinovic és a Jevremovac mellett vívott három véres ütközetben a szerbeket megverni és visszavonulásra kényszeríteni. Már akkor csodákat beszéltek a főherceg személyes bátorságáról és arról a szerencséről, amely minden lépését kíséri. Klenák mellett egy komitácsi a kukoricásból húsz lépésnyiről kétszer egymásután lőtt rá revolvéréből a főhercegre, kinek feje mellett süvített el a két golyó. A következő pillanatban a főherceg golyója homlokon találta a komitácsit, ki azonnal holtan terült el a földön. Sabác mellett a főherceg kantáron vezette lovát, amikor mellé ütött le a földre egy szerb 15 cm-es gránátlövedék. Borzasztó volt a lydit robbanása. Az erős légnyomás a földre vágta a főherceget, akinek csak köpenyege gallérját találta két szilánk. Pricinovic mellett a szerb tüzéség véletlenül, vagy árulás folytán, felfedezte a hadosztály törzsét és lövedéke épp akkor találta el az egyik ulánust, amikor az jelentésével a főherceg elé érkezett. Ulánus és ló eltűntek a föld színé-

JÓZSEF FŐHERCEG A HADTESTTÖRZS TISZTJEIVEL

Jelty Gyula felvétele.

ról, csak az ulánus véres karja akadt” meg és csüngött az egyik faágon. A főherceg sértetlen maradt.

Szerb földön maradt a főherceg, amíg főparancsnokságunk stratégiai okokból a hadtestet, amelyhez a 31. hadosztály tartozott, nem rendelte az északi harctérre. Augusztus 23-án éjjel kellett Sabácot elhagyni. A szerbek állandó tűz alatt tartották a Száva hidját és a Sabáctól odáig vivő országutat. József főherceg személyesen vezette az átkelést és csoportonként küldötte csapatait a hídon át. Különböző parancsokkal egymásután küldötte szét a törzséhez tartozó vezérkari és parancsörtszketet, úgy hogy végül egészen egyedül maradt a ház előtt, ahonnét parancsait osztogatta. Minthogy a szerb tüzéség folyton az utca közepére ontotta tüzét, a főherceg a ház falához húzódott. Éjfél volt. Ekkor észreveszi, hogy a fal mellett a földön fekszik valaki.

— Ki az? – kérdi a főherceg.

— Egy 44-es – hangzik a válasz.

– Az ezred már rég átkelt a Száván, mit keresel itt egymagad?

— Tizennyolcan maradtunk 44-esek itt a ház körül, hogy kéznél legyünk, ha kell, fenséges uram – szólta a somogyi baka.

— Ki parancsolta? – kérdi a főherceg.

— Senki, de a szívünk nem engedte, hogy egyedül hagyjuk, ezért lopóztunk ide parancs ellenére.

A KÁRPÁTOKBAN.

Szerbiából Galíciába került a főherceg hadosztálya. Itt akkor indult meg a második lemerbergi csata. Böhm-Ermolli hadseregének kötelékében haderőnk déli, jobb szárnyán küzdött a hadosztály és diadalmas részt vett a Grodek tájékán megindult és a déli szárnyon győzelmes harcokkal majdnem Lembergig vitt előnyomulásban. Szeptember 9-én a Komarnótól délkeletre fekvő Balenikinél kint a szántóföldön aludt a főherceg. Körülötte a legénység. Éjjel lövés ébresztette fel. Tüzérei elhozták megmutatni az első ágyút, amelyet zsákmányoltak és az őrtálló katona majdnem lelőtte őket, mikor az éj sötétségében hirtelen megjelentek. Horozanna Wielkánál a főherceg hadosztálya egy napon *43 orosz ágyút* zsákmányolt. Itt különösen a budapesti tüzérek a nehéz tarackokkal vittek véghez borzalmas pusztítást. Két orosz üteg teljesen megsemmisült ágyúink kereszt-tüzében. Tisztek, legénység, lovak mind ott helyben szörnyet haltak. A halottak ütegében az élet egyetlen nyoma egy zsebóra volt, amelyik vidáman ketyegett a halottá dermedt ütegpáncsnok kezében. A hadosztály Galíciában akkor Lembergtől délre fekvő Szerzec községig jutott el. Folytonos orosz ágyútűzben volt itt a főherceg. A temetőben végignézte ütegeink mérkőzését a nehéz orosz tüzérséggel. Szeptember

11-én itt sebesült meg Le Beau tábornok dandárparancsnok, de csak rövid ideig maradt távol; Öt nap múlva újra átvette dandárját.

Ismeretes, hogy noha a Wiereszica vonalból Grodek tájékáról kiindult offenzívánk szép sikereket ért el és lassan bár, de mindig előrenyomult, főparancsnokságunk az ismert stratégiai okokból az egész vonalon elrendelte a visszavonulást. A visszameneteléseknél a főherceg mindig leghátul maradt. Ott állt a tüzérségnél, melynek feladata az ellenség távoltartása és nem mozdult helyéről, míg el nem vonult minden csapata. A Grodek melletti Rudki községnél például még a tüzérségét is előreküldte és mint hátvéd, néhány tisztjével utolsónak maradt – legközelebb az ellenséghez.

OROSZ-LENGYELORSZÁGBAN.

A visszavonulás befejeztével József főherceg hadosztályával Homonnára került. Alig érkezett meg ide, mindjárt indulnia is kellett az időközben a Kárpátokon át Uzsoknál betört oroszok ellen. Homonnáról Szinnán, Takcsányon, Ugaron, Kisbereznán, Fenyvesvölgyön át tört előre a hadtest, melynek kötelékébe tartozott a főherceg hadosztálya is. Fenyvesvölgytől kezdve folytonos harcokkal kellett megváltani az oroszoktól minden talpalattnyi földet. Más csapatok által is támogatva, szakaszról szakaszra szorította vissza József főherceg az oro-

szokat ezen az elképzelhető legnehezebb terepen, amelyet ismételten és makacsul választottak ki az oroszok Magyarországra való betörésük egyik főútvonalának. A hadosztálynak csak a tüzésége ment az uzsoki szoroson keresztül, maga a főherceg mindkét dandárával a szorostól nyugatra húzódó erdős hegységek gyalogösvényein kelt át a Kárpátokon. Olyan meredek volt az út, hogy az emberek, lovak lecsúsztak a lejtőkön. Nem hiába, a jó vadász jó katona, a főherceg, aki mint kitűnő vadász, megszokta a hegymászást, könnyen viselte el mind ezeket a fáradalmakat. Késő este, tíz óra lett, mire felértek a hegytetőre. Október harmadika volt. A főherceg egész vezérkarával ott aludt a Kárpátok taraján a szabad ég alatt. Csillagos, holdvilágos éjszaka volt. Reggel két órakor hullni kezdett a hó és a friss hópihék puha fehér köpönyeggel takarták be az alvó katonákat.

Rendkívüli heves harcai voltak a hadosztálynak Turka és Sary-Sambor mellett. Turkánál az orosz gránátok romhalmazzá lőtték a főherceg szállását.

Sambor vidékéről váratlanul Orosz-Lengyelországba dobta a főparancsnokság a budapesti hadtestet. A Warta folyó tájékára került tehát a főherceg, aki mindenütt beváló csapataival és a szolgálatába szegődött szerencsével itt is visszaszorította az oroszokat Novorodomszig. Innen a VII. hadtest parancsnokává történt

legfelsőbb kinevezése folytán újból vissza kellett mennie a Kárpátokba. Fájó szívvel vált meg hű katonáitól, kiket bizonyára nem felejt el soha. Kezdetben nem akarták elhinni, hogy elhagyja őket. Amikor elutazása előtt búcsút venni a csapatok vonalain végiglovagolt, – éjszaka volt, – a somogyiak körülvették és az éj sötétségében orosz földön egetverő éljenzéssel ünnepelték.

ÚJRA A KÁRPÁTOKBAN.

November 26-án Sztropkó tájékán vette át a főherceg hadtestét és azóta szakadatlan harcokkal a Kárpátokat védi.

Egy magyar újságíró február második felében felkereste József főherceget a Kárpátokban s azt a kérést terjesztette elébe, hogy Ő Fensége bízza meg egyik vezérkari tisztjét, hogy mondja el azokat a főbb harcokat, amelyeket a hadtest a háború folyamán végigküzdött.

– Ami azóta történt, amióta én vagyok a hadtest parancsnoka, – felelte a főherceg, – azt elmondom magam, kivéve természetesen mostani állásainkat, amelyek egyelőre még nem közölhetők a nyilvánossággal.

Ezzel zubbonya zsebébe nyúlt a főherceg és kivette kis naplóját, melyben a legfontosabb dátumok vannak feljegyezve, majd kiszedte

bőröndjéből a részletes térképet és az asztalra terítette. Feltűnt, hogy a részletes térképen sem a saját, sem az ellenséges csapatok állása nincsen berajzolva, általában egyetlen helységnev sincs aláhúzva, A térkép alapján a főherceg az őt jellemző nyugodt és folyékony előadással a következőket mondotta:

JÓZSEF FŐHERCEG ELMONDJA HADTESTÉNEK HARCAIT.

November 26-án Sztropkón vettem át a hadtestet, amelyet akkor az oroszok a Beszki-dekről lenyomtak. Az volt a parancsom, hogy tovább vonuljak vissza, aminek oka főleg abban rejlett, hogy az oroszok a Labore völgyében még mélyebben voltak benn és így tartani lehetett attól, hogy a hegyeket átszelő gyalogutakon keresztül esetleg hátra fognak. Az első napokban tehát visszamentem talán 4-6 kilométert, egészen Nagyberezsnyéig. Ennél a visszavonulásnál az oroszok igen nagy erővel támadták hadtestem utóvédét és ekkor történt, – november 28-án, mindjárt három nappal rá, hogy a hadtestet átvettem, – hogy az oroszok heves támadásának ellensúlyozására a derék 39-es ezrednek egy zászlóalja Rokitócnál ellentámadást intézett. A legszebb haditettek egyike volt, amikor ez a zászlóalj ellenállhatatlan erővel széjjelszórt egy egész orosz ezredet, még pedig az oroszoknak egy elit-csapatát: a 16-ik orosz

lövészezredet. Ennek köszönhetjük, hogy a visszavonulás akkor minden nagyobb nehézség nélkül mehetett végbe.

Nagyberezsnye volt különben a leghátsóbb pont, ahová eddig a hadtest általában visszament. Ámbár 29-étől kezdve folyton voltak kisebb harcok, mégis sikerült nagyobb tartalékot kivonnom, hogy a legénység, amely közel egy hónapja szakadatlan harcban állott, kis pihenőhöz jusson. Az oroszok Sztropkón és vidékén úgy rendezkedtek be, mint akik itt akarják tölteni az egész telet. Értesülésem szerint Sztropkón volt az oroszok egyik hadtestparancsnoksága. Egy sztropkói tót ember mondotta el nekem, hogy az orosz parancsnoksághoz beosztott tisztek mind azt beszélték, hogy a hadtestparancsnokság télen át a plébánián marad. De nem maradhatott.

December 8-án kapott parancsra elrendeltem az előnyomulást, hogy az Ondava völgyét és a Homonna-Olykáig húzódó hegyeket az ellenségtől megtisztítsam. Nehéz, kemény, gyilkos harcok voltak ezek, de december 9-én bevettem Sztropkót. Mindkét félnek nagy veszteségei voltak. Végignéztem a harcot és ott a harctéren jutottam annak tudatára, hogy hadtestem kiváló csapatokból áll. A leghevesebb ellenséges tűzben teljes rendben, nyugodtan vonultak előre és – például – két honvédezred ezen a nehéz terepen sűrű golyózápokban a legnagyobb bravúrral intézett rohamot az oroszok ellen.

Sztropkótól tovább két oszlopban nyomult hadtestem észak felé. Baloldalt honvédhadosztályom, amely az oroszok heves ellenállása miatt december 10-én csak Felső-Vízközig tudott eljutni, jobboldalt a Le Beau vezérőrnagy parancsnoksága alatti csapataim, amelyek 10-én este bámulatos hősiességgel bevették Rózsadombot. Még éjjel akarták folytatni útjukat, hogy elérjék a szomszédos Lodomérmezőt, ahol a két oszlopnak találkoznia kellett volna és ahol esetleg elvághattam volna az oroszok visszavonulási útját, de a rendkívül heves ágyú- és puskatűz miatt csapataim az éj sötétségében nem tudtak kibontakozni Rózsadombból. Itt töltötték tehát az éjszakát. Reggel az oroszok visszavonultak és december 11-én sikerült a duklai szorostól délre levő ezt az útelágazást birtokomba venni. Kergettük az oroszokat, akik még Alsó-Komárnoknál fejtettek ki erős ellenállást, ott, ahol a szűk völgykettéágazódik. Akét völgy között kiválóan jó állásuk volt az oroszoknak, ahonnan ágyú- és gyalogsági tűz alatt tartották mindkét völgyet. Kimentem autón a helyszínére. Mikor Alsó-Komárnok elé értem, a tisztek elém szaladtak azzal, hogy nem lehet tovább menni. Kiszálltam a gépkocsiból és gyalog mentem át a folyó hídján. Rendkívül jellemző, hogy mikor a legénység meglátott, – 39-esek és 46-osok voltak, – az erős gyalogsági tűz ellenére felugrottak a fedezékekből és állva éljeneztek.

Dúlt a harc tovább, amíg közbe nem lépett a tüzérség. Knapp tüzérszázados tarackágyúival az előtte lévő magas hegyen keresztül indirekte a harmadik lövésre eltalálta az oroszok hadállását. A tarackágyúk ekrazit-bombái rengeteg kárt okoztak az oroszoknak, akik futva menekültek. Nyitva volt az út a gyalogság részére, amely előretört és ötszáz oroszot ejtett foglyul.

Csapataim még aznap, december 11-én alkonyat előtt elérték és bevették a duklai szorost, amely így lövés nélkül került a kezembe. Simán ment a dolog, mivel a megvert oroszok szaladva szaladtak előttünk.

December 12-én azt a parancsot adtam ki, hogy csapataimnak meg kell közelíteniök a Duklától délre fekvő magaslatokat. Ha még nappal érnek oda, úgy szállják meg a magaslatokat; ha nem, úgy a közelben éjszakázzanak és hajnalban támadják meg az ellenséget. Henneberg báró ezredes vezetése alatt a bal oldalvédet küldtem ki, amely elérte ívlát és onnan azt a jelentést küldötte, hogy a Duklától északra fekvő magaslatokat rendkívül erős orosz csapatok tartják megszállva. A Jóni ezredes dandárparancsnok vezetése alatt kiküldött jobb oldalvéden huszárjaink csak Lipovicáig jutottak el, mivel az oroszok Daliowa környékéről tüzérségükkel erős ágyútűz alatt tartották a Bielca völgyét, amelyen a huszároknak elő kellett volna nyomulniök. Magam Barwinekben állapodtam meg a rendelkezésemre visszatartott

honvédhadosztállal, mint hadtesttartalékkal. Itt szemtanúja voltam annak a rémséges rombolásnak, amelyet az oroszok véghezvittek. Toneth vadászkastélyában leszedték az ebédlő-terem deszkázatát. Azzal fűtöttek. Egyetlen bútordarab sem maradt meg, kivéve a nagy tölgyfaasztalt. Elégették, összezúzták az összes dísztárgyakat, sőt leszakították a vadaskertet körülvevő drótot, úgy hogy a vad elmenekült. Előrementem Tylawáig és hogy biztosítsam Jóni ezredes lovashadosztályának előnyomulását, a Jasiólka völgyén át tüzérséget küldtem, amely oldaltűzbe fogta a lovashadosztályt feltartóztató oroszokat. Kénytelenek voltak menekülni és ilyen módon 900-at sikerült közülök el is fogni.

A DUKLAI CSATA.

Barwineken december 13-án hajnali 3 óra-kor óriási ágyúzásra és tüzelésre ébredtem fel. Nyakra-főre felöltöztem és kiszaladtam, hogy lássam, mi történik. Hallom, látom, hogy a duklai magaslatokon folyik a harc, ágyútűz villan, srapnelek robbannak. Le Beau tábornoknak közben megérkezett jelentéséből megtudom, hogy a terepviszonyokra és az erős orosz hadállásokra való tekintettel elhatározta, hogy mihelyt csapatai megérkeznek, pihenő nélkül, lehetőleg még az éj folyamán, Iwla felől, vagyis nyugatról azonnal megtámadja a Duklától

északra levő orosz hadállások jobb szárnyát. Helyesltem az elhatározást és a tartalékban levő honvédeket, valamint a Jóni vezetése alatt álló lovasságot Le Beau jobbszárnyának támogatására a Duklától keletre elterülő ellenséges hadállások ellen küldöttem. Ez a támadás megközelítette ugyan az ellenséges állásokat, de azután megakadt az oroszok rettenetes tüzeiben. Az orosz ágyúk, géppuskák és a jól megválasztott magaslatokon kitűnően beásott orosz gyalogság tüze úgyszólván elzárta a továbbvivő utat. Különösen a duklai szorostól Duklának vivő országútra volt kitűnően belőve az orosz tüzérség.

Mikor a jelentésekből láttam, hogy megakad a támadás, automobilra ültem és előrementem a Duklától délre fekvő faluig, Trziana községig. Itt a tüzérparancsnoknak meghagytam, hogy mihelyt az ellenség visszavonulásával csak kissé kétes lesz a távolság, rögtön menjen előre, mivel okvetlenül szükségem van a tüzérség hatására. Látva, hogy a Duklától északra fekvő magaslatok alatt Duklától körülbelül 900 lépésnyire megállott előnyomuló gyalogságom raj vonala, autón Duklára mentem, amely ellenséges gyalogsági tűz alatt állott. Az utcán nem volt egy lélek sem. A főtéren, ahová ellenséges srappelék és puszkagolyók csaptak be, két öreg zsidó szaladt elém. Azt kiáltják: »Herr Graf, Herr Graf, wir haben eine gute Wohnung für Sie«. Minthogy a tüzérségi tűz veszélyeztette az

automobilt, kiszálltam és Sielowski ezredessel, valamint Hoffmann őrnaggyal gyalog folytattam utamat. Ön ismeri Duklát. Az ottani kastély parkjának északi végén találtam három honvédszázadot tartalékban. Kellemetlen gyalogsági tűzben állottak és magamnak kellett figyelmeztetnem őket, hogy húzódjanak a falak mögé, mert különben súlyos veszteségeik lesznek, még mielőtt harcba indulnának. Magam tovább mentem a kolostorig, amely északra van Duklától és innen szabad szemmel tisztán láttam az egész helyzetet. Beszéltem néhány parancsnokkal, beszéltem a legénységgel és látva, hogy Schwungba jött a dolog, visszafordultam. Elérve az automobilt, elmentem a hadtest harcnonalának bal szárnyára, Le Beau tábornokhoz. Mondhatom, szebb, hősiesebb küzdelmet elképzelni sem lehet, mint aminőt itt láttam. Egyenes parancsomra a tüzérség lőtt mindaddig, míg a rohamot intéző gyalogságunk hatvan lépésnyire ért az oroszokhoz. Láttam ugyanis, hogy mihelyt nem lő a tüzérségünk, az oroszok felkelnek fedezékeikből és jól célzott lövésekkel rengeteg veszteséget okoznak az előnyomuló gyalogságnak. A tüzérség oly precízül lőtt, hogy a mieinknek semmi bajuk nem esett, az oroszok pedig nem tudtak leadni egyetlen lövést sem, úgy hogy mikor bakáim feljöttek a dombtetőre, amely az oroszok bástyája volt, az oroszok mind felugrottak és felemelt kézzel megadták magukat. Le Beau generális hadosztálya 1600

oroszt, a honvédhadosztály 1300 oroszot ejtett foglyul ebben a küzdelemben, amelynek végén, délután 3 órakor kezünkbe került az egész hegyvonulat.

A csapatokhoz mentem és dicsértem a legénységet, amikor hirtelen egy hosszú, ellenséges oszlopot látunk, amint Duklától Wietrora menetel. Odaszólítom Knapp századost. Azonnal befogatta az ágyúkat, a raj vonalig vágattak és néhány pillanat múlva az orosz oszlop, mint porfelhő ment széjjel, rengeteg veszteséggel.

December *tizenharmadikán és pénteki napon* volt ez a duklai csata, amely hadtestem leggyőzelmesebb, de egyúttal a legnagyobb veszteségekkel járó küzdelme volt eddig.

Az oroszok oly gyorsan vonultak vissza, hogy fáradt csapataim nem tudták őket követni. Szép momentum volt, amikor egy honvédezredem – *a budapesti első honvéd gyalogezred!* – fogta magát és saját jószántából üldözte az oroszokat Miescse-Piasztoveig. Csak kisebb csatározásai voltak az ezrednek, de teljesítménye, mint olyan, rendkívüli. Valaha az én dandáromhoz tartozott ez az ezred.

A duklai harcok összesen 9980 orosz foglyot eredményeztek hadtestem számára. Komoly gondot okozott volna a foglyok kérdése, ha nem tapasztaltam volna, hogy igen szívesen maradnak meg nálunk és semmi pénz árán sem volnának rábíráhatók, hogy visszaszökjenek csapataikhoz.

Másnap előnyomulás az egész vonalon. Az volt a parancsom, hogy egyenesen északi irányban, Fryszaknak haladjunk előre. Elértem Krosznót és egy Kratochwill alezredes parancsnoksága alatt álló különítmény eljutott Iskrzynáig. A hadsereg jobb szárnyát kellett akkor biztosítanom és megakadályozni, hogy az oroszok a duklai szorosba valahonnan be ne hatoljanak. Időközben azonban az oroszok Przemysl körül álló csapataikból két-három hadosztályt vontak ki, azonkívül egy egész friss szibériai hadosztályt állítottak hadtestemmel szembe és ilyképpen ötszörös túlerővel indultak ellenem Duklának. Míg egyfelől északra Fryszaknak kellett előnyomulnom, másfelől a krosznói magaslatokon igyekeztem feltartóztatni az ellenséget, ki Szánok felől mindjobban szorított Dukla irányában. Akármilyen véghetetlen hősiességgel harcoltak csapataim, a rendkívüli túlerővel szemben december 21-én kénytelen voltam a visszavonulást elrendelni. Hegyhátról hegyhátra megálltunk és harcoltunk. Különösen hevesek voltak a küzdelmek a karácsonyi napokon, amikor az oroszok oly kedvesek voltak, hogy egy percig sem hagytak békében. Éjjel-nappal ágyú- és gyalogsági tűz volt. A szomszédos csoportok visszavonulóban voltak és minthogy a túlerővel szemben nem akartam kitenni katonáimat a biztos megsemmisítésnek, lassan folytattam a visszavonulást a duklai szoroson át egészen Felső-Komárnokig. Előre

elkészített igen erős állásokat foglaltunk itt el és egy egész hónapon, át szakadatlanul harcoltunk az oroszokkal, aki éppen a duklai szoros fölött gyűjtötte össze csapatainak túlnyomó részét. Bár folyton intézett ellenem kisebb-nagyobb támadásokat, ezek alatt a nehéz napok alatt is sikerült a legénység egy részét a harcból kivonnom, hogy néhány napig pihenhessenek.

Elmúlt az első hónap, de a harc nemcsak véget nem ért, hanem fokozott erővel indult meg. Az oroszok megbízható értesülésem szerint csak arra vártak, hogy 800.000 újoncukat megkapják. Mihelyt ez megtörtént, január 25-én friss erővel megkezdték ellenünk azt a legutolsó támadást, amelytől bizton remélték, hogy ezúttal mélyen behatolnak Magyarország területére. Ismétlem, éppen a duklai szorosnál rendkívüli túlerővel léptek fel, de minden túlerejük és minden elszántságuk dacára is sikerült megakadályozni a fenyegető veszedelmet és útját állani az oroszok beözönlésének.

Január 25-ike óta szakadatlanul tartanak ezek az elkeseredett harcok és ezeknek során szerzett személyes tapasztalataim alapján állítom, hogy szebben és magasztosabban nem lehet végrehajtani a kárpáti határ védelmét, mint ahogy azt dicső csapataim teszik. Éjjel-nappal folyton dúl a harc, amely a legkülönbözőbb változatokban a hőstettek egész sorozatát jelenti. Csak egy kézitusát említek meg, amely a Jami-

magaslaton háromnegyed órán át tartott. A Fejérváry Géza báró nevét viselő *szegeedi ezred két százada* háromnegyed órán keresztül folytatott *szuronyharcot tíz orosz század ellen*. Az oroszok csak halottakban 800 embert veszítettek ebben a kézitusában. Mindannak dacára, hogy folyton öt-hatszoros túlerővel állottunk szemben, az orosz alig nyert kis terepet.

A beszélgetésnek vége volt, – a főhercegnek indulnia kellett, ki a harcvonalba . . .

*

József főherceg lelkületére jellemző ez a pár sor, melyben Budapest székesfőváros polgármesterének, dr. Bárczy Istvánnak üdvözlésére válaszolva a katonáiról ír:

»Nem szakad meg a kötelék, amely engem a háború folyamán még szorosabban, még elválaszthatatlanabban odafűzött Budapest népéhez, azáltal, hogy a temesvári hadtest élére parancsolt felséges urunk. Hiszen most is egy budapesti ezred küzd parancsnokságom alatt, többi hős csapataimmal hősiességben vetélkedve. Szintén háziezrede Budapestnek, úgy mint a 32-esek, akiktől habár elég messzire vetett a sors, szívem szeretetét örökre megtartják ők, akikkel a háború négy hónapjának viszontagságait, sok lélekemelő és sok rettenetes óráit közösen megosztottuk. Az 1. honvédszázad ez, amelynek nagy része van – többi ezredemmel együtt – abban, hogy az

oroszákat a Kárpátokban megakadt. Ez tovább fűzi, ha lehet még szorosabbá teszi azt a köteléket, amely gyermekkoromtól fogva Budapesthez és annak minden polgárához köt.

Az Úristen nagy próbára teszi hazánkat, amidőn e nehéz időket küldi reánk, mintha csak meg akarná a világnak mutatni, hogy fiainkban mi rejlik! Mily tündöklő vitézség és erő lakozik keblükben! Szent meggyőződésem, hogy a nehéz próba fényes győzelemre vezet és egy jobb jövő alapja leendő. Budapestet, szeretett otthonomat és Méltóságodat igaz szívből üdvözli őszinte tisztelője: József főherceg.«

A debreceniek üdvözlésére válaszolva pedig ezeket írta a főherceg:

»A magyarság szívéből hozzám intézett magasztos szavak mélyen megindítottak és az a tudat, hogy azok, akiknek fiait és testvéreit e nehéz történelmi időkben felséges urunk és hazánk az én vezetésemre bízta, megbíznak bennem, új tetterőt ad nekem és nehéz felelősségem viselését megkönnyíti.

A debreceni ezredek, amelyeknek minden egyes katonája a hősiességnek, az önmegtagadásnak és a hazafiságnak ragyogó példája, lelkem büszkeségei és mindegyiket mint saját gyermekemet szeretem. Az utóbbi óriási küzdelmekben az orosz betörésnek legsúlyosabb nyomását kellett elhárítaniok és közel kéthónapi tusában a rettenetes orosz túlerőt megállították, állva tartották és annyira megtörték, hogy

ma védelemre szorítkozik és folytonos oly vére-
sen visszavert támadásait, úgy látszik, abba-
hagyta.

Mély meghatottsággal fájlalom azon bajtár-
sakat, akiket a Mindenható örökre elszólitott
a küzdők sorából. Nincs magasztosabb, nincs
lélekemelőbb, mint a debreceni fiúk vitézségét
látni, amire nap-nap után van alkalom. A ma-
gyar ezredek sorában is a legkiválóbbak közé
tartoznak. Debrecen büszke lehet fiaira, akik
a hősök között is az első sorában vannak.

A Mindenható ily néptől nem vonhatja meg
áldását és győzelemre fogja vezetni a nagy
napok végén.

Ami engem illet, hős csapataim körében
érezem csak jól magam, oda vonz lelkem és ott a
helyem.«

A Vörös Kereszt

csatatér komor képe felett megjelenik a Megváltó Szeretet jelképe: a Vörös Kereszt. . .

A modern világháború mérhetetlen arányai a Vörös Keresztet is mesebeli méretekben jelentkező követelményekkel lepték meg. Az emberbaráti gondoskodás eme csodás alkotása olyan óriási feladatokkal került szembe, aminőket előrelátni nem lehetett. S ekkor Ferenc Salvator főherceg lovassági tábornok – aki királyunk képviselőjében a Vörös Kereszt védnökhelyettese és az önkéntes egészségügyi szolgálat főfelügyelője – kiadta a jelszót: mozgósítsuk az emberszeretet népfelkelését. S a

Vörös Kereszt nemes gárdája hatalmas segédszervezeteket nyert a katonai szolgálat által le nem kötött emberbarátok és a samaritánus kötelesség teljesítésére lelkesen vállalkozó asszonyok és leányok személyében.

Ma már a Vörös Kereszt egyletek a monarchia mindkét államában teljesen meg tudnak felelni a modern világháborúból kialakult követelményeknek. A Vörös Kereszt »üzletkörét« naponta szélesbbíti, az emberbaráti munkásság újabb területeire terjeszti ki. A gondoskodása derék katonáinkat gyógyulásuk során is követi útjaikon, és ébren tartja a közönségben a sebesültjeinkkel szemben az ország minden egyes polgárát terhelő kötelesség tudatát.

Ferenc Salvator kezdeményező és szervező hatalmas munkássága tette lehetővé, hogy a Vörös Kereszt a gyengék és segélyre szorultak kíméletet esdő jelvényéből az *eredményes* segélynyújtás diadalmas lobogója lett.

A sebesültek gondozásának ügyét lelkesen szolgálják az uralkodóház hölgytagjai. Csaknem mindenik főhercegnő már béke idején kezdte el a szervező és előkészítő munkát.

A társadalmi életet irányító szervező munkát végeznek Bécsben a sebesültápolás s a háborúval kapcsolatos jótékonyági mozgalmak sikerének biztosítása érdekében Zita főhercegnő, Károly Ferenc József trónörökös neje,

FERENC SZALVÁTOR FŐHERCEG

Izabella főhercegnő, Frigyes főherceg tábornagy neje, Mária Valéria főhercegnő, Ferenc Salvator főherceg neje, Mária Josefa főhercegnő, Károly Ferenc József trónörökös anyja s az uralkodóház számos más hölgytagja.

Zita főhercegasszony a háború első napjaiban Budapesten járt. A magyar közönség azzal a bizalommal és szeretettel fogadta, amelyet a nemes nőiesség varázsa – a »Vitam et sanguinem« bizonyosága szerint – csalhatatlan biztonsággal vált ki a lelkünkben. Ahol Zita főhercegasszony a trónörökös oldalán magjelent, egyéniségének fiatalos varázsa és lebilincselő bája meghódította a lelkeket. Bécsben is rajongó szeretet veszi körül a trónörökös hitvesét. Zita főhercegasszony egyéniségének ellenállhatatlan varázsával és lényének nemes természetességével akkor is vezére lenne a katonáink érdekében fáradozó szép asszonyok, leányok bájos hadseregének, ha nem fenséges férje történelmi helyzete tenné ilyen szerepre különben is leghivatottabbá. A sebesülteknek és a háború rokkantjainak érdekében szervez, irányít, dolgozik Zita főhercegasszony és az ő példája lelkesíti a bécsi szép asszonyokat az emberbaráti munkában.

Izabella főhercegasszonynak a háborús jótékonyosság és a sebesültápolás érdekében végzett munkájáról beszámolni ilyen szűk keretben alig lehet. A legeredményesebb mozgalmak sikere és a rokkantak és sebesültek

céljaira előteremtett leghatalmasabb összegek megszerzése mögött csak a beavatottak ismerik fel Izabella főhercegasszony kezének nyomait. Mert a külső sikert a fenséges asszony mindig másoknak engedi át, megelégedve azzal a szubjektív jutalommal, amelyet az Örök Szeretettel szemben híven teljesített kötelesség tudatában lel meg. A főhercegasszonynak az irgalmasságot szolgáló eszmékben és kezdeményezésekben kifogyhatatlan zsenialitása és bámulatos akaratereje a háború sebeinek gyógyítása körül megbecsülhetetlen szolgálókat tesz. Már a háború előtt is Izabella főhercegasszony nemes szívéhez fordultak legtöbb bizalommal számos olyan esetben, ahol valamely emberbaráti cél megvalósítását csak a társadalom tehetősebb rétegeinek aktív részvétele biztosíthatta. S a fenséges asszony érdeklődése mindig meghozta a várt eredményt, mert a közönyt legyőző energiával és a segélyre szorultak érdekében minden kicsinyességgel szembeszálló határozottsággal, a szervezésben pedig csodákat művelő szervező és adminisztratív tehetséggel teremtett elő Izabella főhercegasszony jótékony célokra milliókat ott, ahol mások alig tudtak százakat összehozni. Ezekben a dolgokban a fenséges asszony akaratereje, mellyel csak szívének nemessége versenyezhet, minden akadályt legyőz. Most ez a nagy erő a háborúból kialakult emberbaráti kötelesség teljesítésének szolgálatában érvényesül és végez

bámulatosan sokoldalú és eredményes munkát. Amely szamaritánus, vagy hadsegélyzési ügyet Izabella főhercegasszony vesz a kezébe, annak sikere biztosítva van.

Augusztia „főhercegnő, József főherceg neje, kezdte annak idején Budapesten személyes példaadással azt az akciót, amellyel az előkelő társaság hölgyeit a betegápolás szolgálatába állította. A főhercegnő rendszeres, komoly tanulmánnyal, és a kórházakban folytatott gyakorlattal készült az önkéntes ápolónő magasztos hivatására, ezzel is példát mutatva. A háború kitörése óta pedig ő szervezte az önkéntes ápolónők gárdáját és vonta be a magyar előkelő társaság hölgyeit ebbe a nemes célzatú mozgalomba. A hadban álló katonák és hozzátartozóik segélyezése, a háborús jótékonyság s a sebesültápolás terén Augusztia főhercegnő úgy az Augusztia-alap révén, – mely külön kórházvonalat is állított – mint egy csomó más társadalmi intézményben végzett irányító és szervező munkájával végtelenül sokat tett.

A fenséges asszonyok hadikórházakat is alapítottak és tartanak fenn, így Klotild főhercegnő – József főherceg anyja – és leányai az alcsúti kastélyban, Mária Josefa főhercegnő Bécsben az Augarten-palotában, Izabella főhercegnő Teschenben, Mária Valéria főhercegnő Welsben stb. Sajnos, innen távolból nem volt módomban az összes ilyen kórházakra vonat-

kozó értesítéseket megszerezni s így az itt felsorolt adatok nagyon hézagosak.

Kórházakban, mint önkéntes ápolónők működnek: Frigyes főherceg tábornagy és nejének, Izabella főhercegnőnek leánya, Izabella Mária főhercegnő, Irmgard nővér név alatt a legutóbbi hetekig a harctéren, a betegsége óta egyelőre – teljes gyógyulásáig – a »Rudolfiner«-haus-ban levő bécsi hadikórházban, ezenkívül Frigyes főherceg családjának összes hölgytagjai önfeláldozó, nagy munkát végeznek a pötzleinsdorfi máltai kórházban és a Hochschule für Boden-Kultur-ban berendezett kórházban, melyek felállítása főképp a főhercegnőknek köszönhető, – Mária Terézia főhercegnő, Károly Lajos főherceg özvegye, Michaela nővér név alatt egy bécsi hadikórházban, Mária Josefa főhercegnő az Augarten-palotában felállított hadikórházában, Mária Anna főhercegnő, párizsi hercegnő, egy bécsi hadikórházban, Klotild főhercegnő és leányai alcsúti hadikórházukban működnek mint ápolónők. Augusztia főhercegnő, József főherceg neje, aki a háború elején mint önkéntes betegápolónő önfeláldozó munkásságával csodás példaadás volt a hölgyeknek, újabban a hadi jótékonyági intézményeknek szentelt idejéből aránylag kevesebbet juttathat a kórházak látogatásának, de amikor egy-egy kórházban megjelenik, napsugarat varázsol a szenvedők lelkébe.

Már a béke idején védnökei, irányítói voltak a sebesültápolás szervezésére alkotott társadalmi intézményeknek: Mária Valéria főhercegnő Felső-Ausztriában, Mária Terézia főhercegnő – Károly Lajos főherceg özvegye – Alsó-Ausztriában, Mária Josefa főhercegnő Morvaországban, Mária Annunziata főhercegnő Csehországban, Alice főhercegnő, toszkánai nagyhercegnő, Salzburgban, Mária Krisztina főhercegnő Krajnában, Blanka főhercegnő Steiermarkban, Izabella főhercegnő Sziléziában, Mária Terézia főhercegnő— Károly István főherceg neje – Triesztben és Isztriában, Auguste főhercegnő Bukovinában, Augusztia főhercegnő – József főherceg neje – Budapesten, Mária Rajner főhercegnő Galíciában, Adelgunda osztrák Estei főhercegnő, modenai hercegnő, Görz és Gradiskában.

*

A Magyar Szent Korona Országai Vöröskereszt egyletének a háború eddigi tartama alatt kifejtett működéséről néhány főbb adatot kívánok kiemelni.

A Vörös Kereszt választmányok és fiókegyletek közül 317 tett ajánlatot összesen 22.401 ágy fenntartására. És pedig ellátnak 17.535 sebesültet, 1182 beteget és 3684 lábbadozót. Egy-egy kórházra esik átlag 71 ágy. Városok és községek 673 ajánlatot tettek 27.236 egyénre. És pedig 12.926 sebesültre, 2091 betegre és

12.192 lábbadozóra. Egy-egy kórházra esik átlag 40 ágy. Társaságok, intézetek és egyesületek 463 kórházat tartanak fenn 25.666 ággyal. Ebből esik 10.991 sebesültre, 1427 betegre és 13.248 lábbadozóra. Egy-egy kórház átlaga 55 ágy. Gyógyintézetek 118 ajánlatot tettek 10.051 ággyal. És pedig 6105 sebesültre, betegre és 1687 lábbadozóra. Egy-egy kórház átlaga 85 ágy. Magánosok 351 ajánlattal szerepelnek, amelyek 6581 ágyat ölelnek fel. Ezekben ápoltatik 3699 sebesült, 308 beteg és 2574 lábbadozó. Egy-egy intézet átlaga 18 ágy. Összesen tehát van 1922 kórház 91.935 ággyal. A j Horvát-Szlavonországokban lévő egészségügyintézetek azonfelül értendők, miután azok a közölt adatokban nem foglaltatnak.

Az egyletnek a déli harctéren teljesen felszerelt kétszáz ágyas tábori kórháza van, melynek felszerelését egy ízben teljesen megújította. Ugyanott nagy anyagraktára és két fiókszertára van, amelyek összesen 700.000 korona értéket képviselnek. Az északi harctéren is tart fenn az egyesület hatalmas tábori raktárt teljes felszereléssel és igen sok orvosi szerrel s a szabályzatban előírt cikkeken kívül igen tekintélyes mennyiségű egyéb gyógyanyagot is bocsátott mindkét harctéren a hadvezetőség rendelkezésére. 165 sebesültszállító kocsit az egyesület már béke idején adott át az illetékes parancsnokságoknak, a külön társzekerek az egészségügyi főnökök rendelkezésére bocsáttattak s 20

darab Tarantas-kocsit a 3-ik hadtestnek adott át az egyesület teljes felszereléssel. Nemcsak saját intézményeit, hanem egyéb hadegészségügyi intézeteket is látott el az egyesület fehéreneművel, kötszerrel és gyógyszerrel és a magyarországi csapatok közt 120.000 darab sebkötöző-csomagot osztott szét. Egyes vidéki választmányok önkéntes egészségügyi osztagokat állítottak fel. Az egyesület több katonai kórháznak adott Röntgen-gépeket is.

Az egyesület kórházvonatai 1915. év elejéig is már 72 vasúti kocsiból álló kocsiparkjukkal 53 utat tettek meg és összesen 6246 sebesültet szállítottak és láttak el útközben, a vasút mentén összesen 48 állomáson 4804 ágygal betegnyugvóállomásokat szerelt fel, melyek állandóan, éjjel-nappal, teljesítő képességük egész kihasználásával igénybe vétettek. Egyes kerületi választmányai és fiókjai ezenfelül mindenütt az országban inspekciókat szerveztek a vasúti állomásokon abból a célból, hogy az átutazó beteg és sebesült katonákat élelmiszerekkel és itallal lássák el.

Az egyesület összes intézményei a hozzájuk átutalt sebesülteket a vasúti állomásokról maguk szállítják el megfelelő módon. A sebesültszállításra a mozgósítás után rendelkezésre állottak: húsz automobil, melyek magánosoktól ajánlottak fel, egyenként négy ülő sebesült elszállítására, tizenöt, a Vörös Kereszt tulajdonát képező lófogatú kocsit, egyenként

négy fekvő sebesült elszállítására, és két autóbusz, melyeket a magyar királyi államvasutak igazgatósága ajánlott fel a Vörös Keresztnek, egyenként tizenhét ülő sebesült elszállítására. Természetes, hogy ez a szállítási készség, amely nem számíthatott egy világháború méreteire, csakhamar elégtelennek bizonyult és a legönfeláldozóbb munka mellett is megtörtént, hogy kora estétől késő hajnalig tartott, amíg a pályaudvarról elszállították sz egyszerre érkezett sebesülteket, akiknek hosszú órákig kellett várakozniok, míg a sor rájuk került. E tartóhatatlan állapotok közepette történt az a jelentős fordulat, hogy november 16-án a hadügyminisztérium engedélyt adott a katonailag szervezett Sebesültszállító-Oszlop felállítására. Az oszlop a legszerényebben, három taxival kezdte meg működését, de közben a fáradhatatlan szervező munka hatalmas segédszervvé fejlesztette az oszlopot, úgy hogy a Vörös Kereszt ma a következő forgalmi eszközökkel rendelkezik: 1. a magánosok által felajánlott tizenkét automobil egyenként négy ülő sebesültre; 2. a huszonöt automobilból álló »Vörös Kereszt cs. és kir. Sebesültszállító-Oszlopa«, mely automobilonként három fekvő, vagy automobilonként nyolc ülő sebesült elszállítására alkalmas; 3. a Vörös Kereszt tizenöt lófogató kocsija egyenként négy fekvő, vagy egyenként nyolc ülő sebesültre; 4. a két máv. autóbusz egyenként tizenhét ülő sebesültre; 5. a Budapesti Közúti

Vaspálya-Társaság áldozatkészsége folytán a Vörös Keresztnek felajánlott és az utóbbi által célszerűen átalakított nyolc villamoskocsi egyenként hat fekvő sebesültre, végül 6. ugyancsak a Budapesti Közúti Vaspálya-Társaság és a Budapesti Városi Villamos-Vasút által a Vörös Keresztnek a sebesültszállításokhoz szükséghez képest rendelkezésre adott villamoskocsik, korlátlan számban. A felsoroltak alapján egy fordulóra száznyolcvanhárom fekvő és korlát¹ an számú ülő sebesültet lehet a pályaudvarokról a kórházakba szállítani. Hat-hétszáz sebesültet, még ha 100-120 súlyos sebesült van is közöttük, két óra leforgása alatt tud kórházakba szállítani ma a Vörös Kereszt, míg azelőtt e betegmennyiség felének az elszállítása is legalább hatórai időt vett igénybe.

A sebesültszállítás lebonyolításában résztvesznek megbízottak, kik két csoportba osztva, felváltva tartanak ügyeletet a keleti pályaudvaron és pedig hajnali félőt órától éjfélig, négyórai turnusokban. A keleti pályaudvaron állandóan a »Vörös Kereszt cs. és kir. Sebesültszállító-Oszlopáéának egy automobilja és egy lófogatú sebesültszállító kocsi áll rendelkezésére a menetrendszerű vonatokkal érkező sebesültek elszállítására, szükség esetén azonban telefonhívásra a cs. és kir. Sebesültszállító-Oszlop a kívánt számú automobilt rendeli ki.

A Vörös Kereszt hihetetlen munkabírásnak méltánylására tudni kell egyébként, hogy

az összes budapesti sebesült katonákat állandóan evidenciában tartja egy külön osztály. A sebesülteknek a harctérről Budapestre való szállítására a Magyar Vörös Keresztnek a fentebb említett három kórházvonalat áll rendelkezésére. A 3 kórház vonal összesen 321 fekvő és háromszáz ülő sebesült szállítására van berendezve. Mindegyik vonatot egy megbízott, mint parancsnok, és egy-két megbízott kíséri, valamint a Vöröskereszt egyesület orvosi és ápolói személyzete.

Az egyesület már az év első negyedében záruló időszakon belül mintegy 90.000 sebesültet szállított el kórházakba.

Az egyesület tagjainak száma a mozgósítás óta a 100.000-et meghaladja. Az egyesületnek 401 hivatásos vöröskeresztes ápolónő áll rendelkezésére, akik 46 különböző kórházban és a sebesültszállító vonatokon teljesítenek szolgálatot. Ezenfelül nagyszámú önkéntes ápolónő szegődött az emberbaráti ügy szolgálatába. Az egyesület orvosai által 225 tanfolyamon kiképzett és működésben álló önkéntes betegápolónők száma túlhaladja a hétezerét. Ezek mellett az egyesület intézményeiben igen sok orvosnövendék, hivatásos ápolónő és szülésznő is nyert alkalmazást.

1915 február hó végéig a Magyar Vöröskereszt egyesület központi választmánya hadiköltségek fejében a következő összegeket tette folyóvá: a hadiszínhelyen működő egyesületi tábori

kórház és a mozgóraktárak fenntartására, továbbá a tudósítóiroda, a hadifoglyokat gyámolító- és tudósítóhivatal, a kórházi vonatok, a megfigyelőbarak, igazgatósági segédhivatal, egyleti kórházak és egyéb egyleti szervek költségeire 2,270.-699 korona 97 fillért; a tartalék-kórházak, kiségitőkórházak, üdülőházak, üdítő-állomások és lábbadozó-otthonok fenntartási költségeire és az ápolási díjak megtérítésére 4,283.411 korona 33 fillért. Segélyek címen engedélyezett a központi választmány 184.537 korona 53 fillért és karácsonyi ajándékokra 18.267 koronát. Ehhez járul a mozgósítás elrendelése után átadott hadifelszerelések értéke, vagyis 723.438 korona. Eszerint kiadott a központi választmány február hó 28-ig 7,480.353 korona 83 fillért. Itt megjegyzem, hogy a hadügyminiszter, amikor az egyesületre bízta az egyes kiségitő intézmények ápolási díjainak számfejtését és kifizetését, e célból 6,000.000 koronát bocsátott az egyesület rendelkezésére.

Adományokból 1915 február közepéig 3 millió 600 ezer korona folyt be. A gyűjtéshez a külföldön élő magyarok közül igen sokan járultak hozzá, köztük az amerikai magyarok 400.000 koronával.

A Vöröskereszt egyletnek az adományokból 1 millió 600 ezer korona áll rendelkezésére, van ezenfelül 1 millió korona készpénze és 2 millió koronát kitevő értékpapírja, és ez a vagyon szükség esetén az egylet céljaira felhasználható.

Az egyesület kebelében működő haditudósítói iroda széleskörű munkásságot fejt ki, levelekben, táviratokban, valamint élőszóval eddig 700.000 felvilágosítást adott. Kiváló szolgálatot tesz a hadifoglyokat gyámolító bizottság irodája is, amely összeköttetést tart fenn az összes külföldi hadifogolysegítő-irodákkal.

Az év első negyedében az egyesület azt is elhatározta, hogy rokkantelhelyezőhivatalt létesít, amely az ország egész területén nyilvántartja a háborúban megrokkant harcosokat és gondoskodik arról, hogy képességüknek és családi körülményeiknek megfelelő foglalkozáshoz juthassanak. A hivatal vezetésére nézve azt a vezérrelvet állapította meg, hogy a rokkantak részére pénzbeli segítyeket nem utal ki, ellenben elismeri minden rokkantnak azt a jogát, hogy munkaképességét meg nem haladó mesterségre kitanítsák. A rokkantelhelyezőhivatal felkutatta mindazokat a foglalkozásokat, amelyek körében részükre működési kör biztosítható és a rokkantbizottsággal karöltve minden rokkantat részesít munkaközvetítésben.

Remekül vált be a lábbadozó sebesültek elhelyezése érdekében az egyesület e célból kiküldött bizottsága által szervezett mozgalom is. Az intézmény már 1915. évi január havában, háromhónapi fennállás után, szép eredményről számolhatott be. A társadalom kötelességtudása a fővárosban a Vörös Kereszt szervező

munkájával lábbadozó sebesültek részére harminc otthont létesített, ahol három hónapon belül mintegy kétezer súlyosan sebesült katonát vettek át a kórházaktól és ápoltak tovább gondos, orvosi felügyelet mellett, ami a kórházakat mentesítette, az illető betegek számára pedig állapotuknak megfelelő kórházon kívüli ápolást biztosított.

Ezek a futólagos jegyzetek is elég alapot nyújtanak annak megállapítására, hogy a Magyar Vörös Kereszt hivatása magaslatán áll és teljesen rászolgált a társadalom és az illetékes tényezők támogatására.

Az osztrák Vöröskereszt egyeslet a háborúban olyan széles körre kiterjedő működést fejt ki, hogy majdnem minden működési ágban messze túlhaladta azt a mértéket, amelyre magát a hadvezetőséggel szemben még béke idején kötelezte. Az egyesület a hadtápterületen két – egyenként háromszáz beteget befogadó – tábori kórházat állított fel és szerelt fel a legmodernebbül. A törzsegyesületek arra voltak kötelezve, hogy a harcterekre öt önkéntes egészségügyi oszlopot küldjenek ki. Azonban ezt a minimumot nem tartották be, hanem tizennégy oszlopot küldtek ki. Az egyesület négy anyagraktárt is állított fel, noha csak háromra volt kötelezve. Ezeknek a raktáraknak az a rendeltetésük, hogy a hadsereg és a Vöröskereszt tábori intézményei

egészségügyi anyagszükségletének ellátásáról gondoskodjanak.

Az egyesület három tengeri kórházhajót is szerelt fel, de ezeknek kevés alkalmuk volt akcióba lépni.

Ha figyelembe vesszük, hogy a járványok terjedése mennyire veszélyeztetheti a hadsereget, nem becsülhetjük alá az egyesület járványlaboratóriumaiban kifejtett üdvös munka jelentőségét. Ezekben a laboratóriumokban, melyek elsősorú bakteriológusok vezetése alatt működnek, rövid idő alatt több százezer bakteriológiai vizsgálatot végeztek a járványok által fenyegetett vagy ellepett vidékeken. A Vörös kereszt a járványok elleni védekezés terén más irányban is igen jelentős intézkedéseket tett: még béke idején gondoskodott arról, hogy a járványkórházak számára kellő számú, alaposan iskolázott, áldozatkész hivatásos ápolónő álljon rendelkezésre.

Az osztrák Vörös kereszt egyesületnek az ország belsejében kiegészítő kórházai, üdülő otthonai, frissítő állomásai és egyéb a sebesült és beteg katonák céljaira szolgáló intézményei vannak. Az egyesület annak idején arra kötelezte magát, hogy 518 tisztet és 16.000 katonát helyez el, most azonban a hozzá tartozó intézetekben összesen – tisztnek és legénységnek – 85,000 ágy áll rendelkezésre. Az intézetek ápolási költségei természetesen jóval felülmúlják a hadvezetőség által fejenként és naponként fizetett

FERENC SZALVÁTOR FŐHERCEG

Magyarország és a Világ

2 koronát kitevő hozzájárulási összeget. A Vöröskereszt az összes intézeteket rendszerint orvosszerekkel és kötszerekkel is ellátja.

A legmelegebb elismeréssel kell megemlékeznünk arról, hogy a sebesült- és betegápolásra önként jelentkezett ápolónők önfeláldozó közreműködése – a hivatásos ápolónők munkásságával együtt – remekül bevált és nagy mértékben ennek köszönhető, hogy a Vöröskereszt a végtelenségig fokozott követelményeknek meg tud felelni. A sebesültek helyi szállítására az osztrák Vöröskereszt a kilátásba helyezett 85 oszlop és 1474 ember helyett, 700 oszlopot és 17.000 nem hadköteles emberből álló személyzetet állított ki.

Az egyesület a sebesültek szállítására is vállalkozott, noha erre a működési körre a háborút megelőzőleg nem is volt számításba véve. Ma az osztrák Vöröskeresztnak tizenkét, a legmodernebbül berendezett és felszerelt, sebesültszállító vonatja közlekedik a front és az ország belseje közt és Ferenc Salvator főherceg az Önkéntes egészségügyi szolgálat főfelügyelőségének hitele terhére létesített mozgó frissítő-állomásokat és egészségügyi szer- és segítő-kocsikat is a sebesültszállítás szolgálatába állította be. Az egyesület Ausztriában 120 frissítő-állomást s egy csomó mosóintézetet, anyagműhelyt s más kiegészítő intézményt is tart fenn.

Több száz hölgy és úr közreműködésével látja el az egyesület a hadifoglyok utáni tuda-

kozódás és a nekik szánt levél- és pénzküldemények eljuttatásának ügyét és a sebesültekről külön erre a célra szervezett irodája útján ad felvilágosításokat. A genfi nemzetközi választmány útján jár közbe a hadifoglyok sorsának javítása érdekében.

Az osztrák Vöröskeresztegyesület belföldön 7½ millió korona adományt és külföldön élő osztrákoktól és magyaroktól ezenfelül 800.000 koronát kapott.

A fenti adatokat – melyek hiteles jelentés formájában bocsáttattak a nyilvánosság rendelkezésére – a múlt hónap közepén Bécsben egy gyűlésen, melyet Ferenc Salvator főherceg is kitüntetett a megjelenésével, a hadi jótékonyági akció vezető tényezői lelkes elismeréssel vették tudomásul. Valóban olyan adatok ezek, amelyek minden dicséretnél ékebben szólnak.

Irmgard nővér

Észak-Galícia, 1914 őszén.

 kórterem nyitott ablakán ágyúdörgés hangzik be. Távoli mennydörgéshez hasonló mély, tompa robaj. Az utcát felveri a trénszekerek dübörgése, kocsisok káromkodása, lovak patkójának kocogása.

Az ablaknál áll az ápolónő fehér ruhában. A letűnő nap sugarai glóriát szőnek a feje köré. Az ágyakban lázálomban, fájdalomtól kimerülten fekszenek a sebesültek. Az egyik – a szeme alig látszik ki a fejét elborító kötésből – átszellemült arccal figyeli a szelíd nézésű bájos nőalakot, amint a vérben áztatott csatatér peremén lebukkanó nap glóriát fon a feje köré.

A nap letűnik. A teremben hirtelen hűvösség támad. Oda a meleg. Az ablakot becsukják. Kinnrekedt az utca lármája, ami legalább lekötötte, kábította, foglalkoztatta az idegeket. Itt van újra a valóság a 38 és $\frac{1}{2}$ fokos seblázzal, a rémitően sajgó, zúzott tagokkal, a srápneltűzben odaveszett szem helyén égető testi és lelki gyötrellemmel. A termet mély sóhajtás hatja át. Az ápolónő odamegy az ágyhoz, ahonnan a panaszos hang jön. Azután a másik ágyhoz, a harmadikhoz s át a másik terembe, ott is sorra, ágytól ágyhoz. Amerre elhalad, felderülnek a fájdalomtól eltorzult arcok, a szemekben a láz imbolygó tüzével egy másik fény kel birokra. Ez a fény néha győz és ilyenkor a szegény, elgyötört sebesült szemében mély hála, áhítatos szeretet ragyog.

Aki ebben a kórházban van, az félig a halálé. Az a lenge női alak, amint ágytól ágyhoz siet, szemtől szembe áll harcban a könyörtelen végzettel. Mert itt – az orosz ágyúk torkában, ahol minden perc az utolsó lehet, mert a következőben talán kozáklovak patkója dübörög a kórház előtt a kövezeten – csak a legsúlyosabb sebesültek maradnak. Az jut ide, ebbe az úgyszólván a harcvonalban fekvő kórházba, akit már vasútra vagy szekérre se lehet tenni, mert inkább halott, mint élő, akire az orvos kimondta a véleményt: nem szállítható. A többit hátrább az ország belsejébe viszik vöröskeresztes és máltai vonaton, rendes szállítmánnyal, ha az

se jut, szekerén, – de viszik, hogy ellenség kezébe ne essék. Mert hátrább, az ország belsejében van hely, orvos, ápolás, nyugalom s az orosz ágyúk tüze messze van. Ott nem áll a mozdony éjjel-nappal fűtve, hogy talán már öt perc múlva vigye a »kiürített« kórház szomorú terhét: az előnyomuló ellenség elől az utolsó percben elvonuló orvosokat, ápolónőket s néhány valamiképp szállítható beteget, akire nézve a vasút nem jelenti a biztos halált.

*

Jaroslauban láttam először Irmgard nővért. A távolból áhítattal néztem, csodáltam a hőslelkű nőt. De akkor sietnem kellett, mert a város északi szélén már gyalogsági puska és gépfegyver szórta a halált a Sanon át igyekvő orosz tömegekre. Én elmentem, de Irmgard nővér maradt. Kérlelték, hogy csatlakozzék a távozókhoz. Mosolyogva mondta, hogy a betegeivel marad és sorra járta az ágyakat, vigasztalta a közelgő csatazajtól felizgatott sebesülteket, törülgette az izzadtságot a fáradt homlokokról. Később hallottam, hogy csak akkor távozott, – félig-meddig erőszakkal bírták rá – amikor az utolsó épkézláb emberünk is elindult, hogy visszavonuló csapatainkkal együtt kijusson az ellenség hatalmi köréből.

Krakóban is a legsúlyosabb sebesültekhez osztatta be magát Irmgard nővér. így kezdte a háború legelején Przemyslben s azóta mindig a legnagyobb önfeláldozást és legtöbb hozzáértést igénylő feladatokat választotta maga számára. Mosolyogva végezte azt a munkát, amit rendes viszonyok közt őt – munkában nehéz kenyérkeresetben edzett – hivatásos ápolónő is roskadozva végez el. Heteken, hónapokon át dolgozott szinte pihenés nélkül éjjelnappal ott, ahol a harctér közelsége folytán a szolgálat fokozottan izgalmasabb, veszélyesebb, fárasztóbb. Elöl, a harcivonal közvetlen szomszédságában, ahol még nem válogatja ki járványorvos a kolerás, a vérhasban és tífuszban szenvedőket. Ahol a csataterőről, a segélyhelyről első kézből jön minden.

Irmgard nővér naponta szembenállt a vörös, fekete és sárga halál minden borzalmával, de a rémes betegségek képe nem riasztotta meg. Csak a sebesültjét, a szenvedő beteget látta. Minél borzalmasabb volt a feladat, annál nemesebb önmegtágadással s a vértanúk halálmegvetésével, a minden szenvedéssel együttérző örök Szeretet gyengédségével vállalta és végezte el.

Irmgard nővér hajnaltól hajnalig ápolta bársonyos, könnyű kezével a sebesültjeit. De saját maga számára a rendelkezésre álló kevés munkaerőt egy pillanatra se vette igénybe: még a ruháját is maga mosta. Mert a szenvedés-

IRMGARD NŐVÉR ATYJÁVAL, FRIGYES FŐHERCEG
TÁBORNAGGYAL

Jelfy Gyula felvétele.

hez sok piszok tapad, de ott, elől a harcvonal közelében a sebesülteknek is alig jutott más kiszolgálás, mint amiben ezektől a fáradhatlan, bársonyos kezektől részesültek.

Egy hideg reggelen a nap nem sütött be a kórterem ablakán. A szegény sebesültek türelmetlenül nézegettek az ajtó felé. Hiába. Irmgard nővér nem jött. Helyette egy másik ápolónő járta sorra az ágyakat. Ő beszélt el a sebesült katonáknak, hogy Irmgard nővér hosszabb időre hagyta el őket. A sok álmatlan éjszaka s a fáradtság nem győzte le, de beteg lett s az orvosok nem engedték, hogy a nehéz munkát lázasan, nagybetegen folytassa. Pedig nem akart a sebesültjeitől megválni. Végre az atyja küldött érte s ekkor – mint jó katona – Irmgard nővér engedelmeskedett, mert az atyja a hadsereg legfőbb katonája: Frigyes főherceg tábornagy.

Irmgard nővér – Izabella Mária főhercegnő – anyja, Izabella főhercegnő gondos ápolása következtében hamar gyógyult meg. Egy reggelen újra besütött a nap a súlyosan sebesültek kórtermébe és Irmgard nővér visszavért. Sorra járta az ágyakat, törülgette a verejtéket a kimerült, bozontos arcokról.

Amikor a harcvonalban álló főhercegeinkről szólok, nem állhattam ellent a kísértésnek: el kellett mondanom egyet-mást úgy, amint sebesült hőseinktől hallottam. Ha vétettem volna az ildomos tartózkodás ellen, elnéző ítéletért esedezem: sebesült hőseinknek tartoztam azzal, hogy áhítatos hálájuknak formát adni megkísértem.

A gyopár-hadtest-
tól a negyedik
hadseregig

– A haditudósítók
közleményeiből –

tus elején, a mozgósítás elrendelésével egyidejűleg József Ferdinánd főherceg a 14-ik hadtest parancsnoka lett. Ausztriában, de különösen Tirolban ezt a kinevezést örömmel fogadták, mert tudták, hogy a főherceg szűkebb hazája hegyeinek hű fia marad továbbra is s nagyra becsüli a kiválóan értékes tiroli emberanyag szokásait, életfelfogását és erényeit. Mikor a főherceg hadba szállt, sapkáját havasi gyopárral díszítette fel; s az egész 14-ik hadtest tisztjeinek és legénységének megengedte, hogy a havasi gyopárt ők is sapkájuk mellé tűzzék. Ezzel a köszöntéssel üdvözölte először a főherceg csapatait. És sok, sok ezer derék

katonának lett távol Oroszország harcmezején egyetlen kedves emléke ez a bársonyos fejű kis fehér virág . . .

A hadtest Galíciában kezdte működését. Feladata az volt, hogy az észak felé törő Auffenberg-hadsereg és a keleti szárnyon Brudermann parancsnoksága alatt álló hadtestek között összekötő kapcsolatot létesítsen. Nemsokára azonban József Ferdinánd főherceg azt a parancsot kapta, hogy csatlakozzék az Auffenberg-hadsereg jobb szárnyához s e célból Uhnou-on és Belz-en át északi irányban nyomuljon előre.

Óriási túlerő fenyegette ezen a vidéken az Auffenberg-sereg jobb szárnyát; csak a 14-ik hadtest gyors és energikus beavatkozása döntötte el a küzdelmet a mi javunkra, s tette lehetővé, hogy a hadvezér további nagy operációinak folyama számunkra kedvezően alakuljon.

A helyzetet helyesen felismerve, a főherceg hadtestének zömét Uhnou irányába vezette – s már déltájban a Solokija partjain srapnel-felhők tűntek fel előttük. A katonának örökké emlékezetes marad az a nagyszerű jelenet, midőn a főherceg a menetelő oszlopok elé vágatott lovával s hogy a fáradt katonákba lelket öntsön, állandóan a legelső sorban maradt a legveszedelmesebb helyeken.

Fanatikus lelkesedéssel rohanta meg a 14-ik hadtest az ellenséget. Mellettük vakmerő honvédek küzdöttek. S bár az oroszok száma három-

JÓZSEF
FERDINAND
FŐHERCEG

Magyar Királyság

szor akkora volt – a tiroliak és a magyarok rohamának nem tudtak ellentállni. Mindössze három óra hosszat tartott az ütközet, amelyet *uhnowi győzelemnek* nevez majd a történelem.

Midőn az ellenség megverve menekült, a tiroli vadászok körülfogták hercegüket s letérdelve énekelték a himnuszt.

Ez volt József Ferdinánd tűzkeresztsége.

A 14-ik hadtestre azonban még sok nehéz feladat várt. Az Auffenberg-hadsereg már több napja erős harcot vívott Komarow környékén és a Hucwa mellett; a döntést azonban egyedül nem tudta kierőszakolni. A 14-ik hadtestnek kellett ismét dél felől beavatkoznia. De az oroszok számítottak e támadásra és a Telatyn alatti hegyláncokban bevehetetlen állásokat készítettek. Mély lövőárkokban elrejtőzve, tüskés drótkerítéssel a front előtt s nagyszerű tüzérséggel rendelkezve védték ezt a vonalat. A bekérítési kísérlet tehát reménytelennek látszott, a nyílt támadás pedig borzasztóan veszedelmesnek.

Ezenkívül délfelől is rossz hírek érkeztek. A 14-ik hadtest háta mögött Belz irányából nagy ellenséges erők felvonulását jelentették. Igaz ugyan, hogy a Solokija mocsaras partjainak védelmére hátra maradt néhány kisebb csapat, de ezek nem tudták az északi partot megvédeni, s az oroszok már csak 15-20 kilométernyire voltak Telatyntól. A telatyni harc napokig is eltarthat. Meg szabad-e kockáztatni ily körülmények között a támadást? El lehet-e

másképp kerülni a katasztrófát, mint gyors visszavonulással?

E nehéz helyzetben egyedül József Ferdinánd nem habozott, ő érezte, tudta, hogy csak hadtestének önfeláldozó támadásával lehet a komarowi és Hucwa melletti csatát diadalmasan befejezni. Ezért arra határozta magát, hogy hős csapataival megtámadja az ellenséget s vagy győz, vagy ottvész maga is!

Ez a nehéz, nagy elhatározás haditörténelmünk legfényesebb esetei közé tartozik.

A bátornak kedvez a szerencse!

Szeptember elsején este adta ki a főherceg a parancsot a támadásra s midőn másnap reggel a császárvadászok rohamra indultak, az oroszokat visszavonulóban találták úgy, hogy a 14-ik hadtest rögtön az ellenség üldözéséhez foghatott.

A komarowi csatát megnyertük.

Ezután a főhercegre két hadtestből és több lovashadosztályból álló seregnek a parancsnokságát bízták, melynek az volt a feladata, hogy a Komarowtól Rava-Ruszká felé, tehát déli irányban előnyomulni akaró Auffenberg-sereg hátát fedezze. A feladat nem volt könnyű, mert a Hucwa mellett megvert oroszok nagy erősítéseket kaptak s újra támadni kezdtek. A főhercegnek hét napig kellett az óriás túlerő támadását feltartóztatni. Sikerült neki a feladatot megoldani s a két hadtestet Rava-Ruszkánál az Auffenberg-sereghez csatlakoztatni.

Ezzel aztán befejeződött József Ferdinánd hadtestparancsnoki működése. Szeptember hó végén Ő Felsége a *negyedik hadsereg vezényletét bízta rá.*

A főherceg meleg, szeretetteljes szavakkal búcsúzott el hős tiroli csapataitól, s a rá háruló új kötelességek kiviteléhez fogott.

A IV-ik hadsereget a Rava-Ruszkától a Dunajecig tartó visszavonulás erősen kimerítette, de azért minden katonában élénken élt a komarowi diadal büszke emléke. így október 4-én új támadásra lehetett vezetni a sereget. Az eső szakadatlanul esett, az utak járhatatlanok voltak, kocsik, ágyúk elakadtak, a lovak jó része elpusztult, – sa nehézségek ember és állat számára legyőzhetetleneknek látszottak. De az egész hadsereg osztozott új parancsnokának fiatalos energiától duzzadó erős akaratában. Fárasztó marsokban üldözte a visszavonuló ellenséget s október 11 -én elérte a San-vonalat, miközben 9600 foglyot ejtett. Ezen a módon sikerült megghiúsítania az orosz hadvezetőség ama tervét is, hogy seregeinket a Visztula északi partjára nyomják vissza.

Október végén a Varsó és ívangorod környékén lejátszódó események – ahol tudvalevőleg az oroszok rendkívüli túlerővel támadtak a szövetségesekre – arra készítettek minket, hogy összes seregeinket visszavonjuk. Midőn Hindenburg meglepetésszerű beavatkozása kellőképp elő volt készítve, József Ferdi-

nánd azt a parancsot kapta, hogy Krakótól északi irányban törjön előre. November 15-én kezdődött ez az offenzíva, melynek nehéz- küzdelmei november 26-ig tartottak. A szakadatlan harcok eredményeképp az oroszok kénytelenek voltak egyik hadtestüket a másik után elvonni Hindenburg elől, hogy a IV. hadsereg ellen védekezhessenek. Ugyancsak a főherceg akciójának köszönhető, hogy a Kárpátokban fekvő és erősen fenyegetett hadsereg is némiképp mentesítetett a reá nehezedő nyomás alól.

Sajnos, Hindenburg támadása a leghősiesebb küzdelmek ellenére akkor még nem sikerülhetett s így a Krakótól északra harcoló IV-ik hadseregnek is meg kellett szüntetnie a támadást. Hadvezetőségünk azonban nem ejtette el az offenzívát. Ha északra nem lehetett, úgy Krakótól délre tettek kísérletet.

Az oroszok Krakótól délkeletre álltak, arcvonalukkal nyugat felé fordulva. József Ferdinánd főhercegnek sikerült december 3-ig meglepő gyorsasággal – a vasútvonalak nagyszerű kihasználásával – ennek az orosz seregnek déli szárnya alá a saját csapatait dobni s az ellenséget Tymbark felől észak felé szorítani. Az oroszok azonban nagyszerűen védekeztek és balszárnyuk támogatására Új-Szandecen át hoztak erősítéseket, melyeket a Kárpátokból vontak el. A főherceg az új irányból jövő ellenséget ismét bekerítő mozdulattal támadta oldalba és eredeti tervétől egy hajszálnyit sem tért el.

TÁBORI MISE JÓZSEF FERDINÁND FŐHERCEG RÉSZVÉTELEVEL

Malagh, Feuchit, Irtveich.

Tizenkét napig tartó viaskodásban a IV. hadseregnek sikerült az oroszokat észak felé visszadobni s a lesycai és limanovai győzelemmel nevét a hadtörténelembe újólag beírni. E küzdelemben 23.000 oroszot fogtak el. Krakkót megmentették az ostromtól, egyszersmind helyreállították az összeköttetést a kárpáti hadsereggel.

A háborúnak minden eredménye lélektani tényezőkre vezethető vissza. Épp ezért egy hadvezér sikereit csak akkor ítélni meg igazán, ha az egyéniségét ismerjük. József Ferdinánd főherceg legjobb katonáink közül való; nemcsak szívesen vesz részt emberei fáradozásaiban, de osztozik azok örömeiben és bánataiban is. Mindenki számára van egy jó szava s boldog, hogy vitéz katonáknak igaz bajtársa lehet. Különös kedvesség és varázs párosul nála szívjósággal s a hivatott hadvezér energiája nemes összhangban áll a főherceg méltóságával.

Péter Ferdinánd
főherceg

1915 január végén

Egy félév telt el világháborúban, Amit a történelem erről feljegyez, az akaraterő és a tudás monográfiájának legcsodálatosabb fejezete lesz. Az események olyan vad rohanásban torlódnak, hogy szívünk és agyunk belékábul. Nem bírjuk ideggel. Még nagyon közel vagyunk: egy későbbi kor feladata lesz, hogy a nemzedékünket felrázó hatalmas benyomásokat leszűrje és a tanulságokat meghiggadt ítélettel vezesse le. Ma csak a mélyen megrendítő, de egyúttal lélekemelő – csodás – részleteket látjuk.

Közvetlen szemtanú hiteles előadása alapján állítottam össze az itt következő vázlatos jegyzeteket, amelyek a Péter Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt küzdő bécsi – 25-ik – gyaloghadosztály tűzpróbájáról és a hadjárat első idejében kivívott győzelmeiről számolnak be.

A TŰZKERESZTSÉG.

A huszonötödik gyaloghadosztály minden ízében *bécsi*. Még a derék bosnyákokra is átragadt bécsi bajtársaik elpusztíthatatlan humora, amely a bécsieket jellemző »Schneid«-dal és magas intelligenciával párosulva a hadosztályt a legváltóságosabb helyzeteken is átsegítette és remélhetőleg jövőre sem hagyja cserben. A bécsi hadosztály élére alkalmasabb vezért, mint Péter Ferdinánd főherceg altábornagyot, elképzelni sem lehet. A főherceg szenvedélyes katona. Testtel, lélekkel él hivatásának, melynek sokoldalú tudományos vonatkozásában is a legkiválóbb szakemberek közé sorolják. Emellett minden ízében bécsi, aki a »bécsi szív« minden titkát, fortélyát ismeri.

Katonái ujjongva üdvözölték a főherceget, amikor az első, véres, nagy próbatétel után – mielőtt csapataival az oroszoktól meghódított Zamoscba bevonult – szemlét tartott a hadosztály felett. Azután lengő zászlóval, zeneszóval vonult be a győzedelmes hadosztály az

PÉTER FERDINÁND FŐHERCEG

első meghódított városba. Felejthetetlen kép volt.

Aki a tábornokot a hadosztály élén, a törzstisztjei körében látja, aligha sejti, hogy a retenthetetlen hadvezér – aki acélos idegekkel uralja a merész játszmát, ahol a tét: sok ezer derék vitézünk élete, sőt ami ennél is sokkal több, a haza becsülete és jövője – finom művészlélek. A főherceg zeneszerző. Abban a kis körben, ahol szerzeményeit megismerhetik, a múzsájának sok igaz műélvezetet köszönhetnek. Szerzeményeiről tárgyilagos szakemberek a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak. Péter Ferdinánd – maga is átérezve a művészi alkotó munka gyönyörét és izgalmait – a művészetek áldozatkész, nemes megértéstől áthatott pártolója.

.. . Most pedig térjünk vissza a véres színjátékhoz . . .

*

Az 1914-ik esztendőben, augusztus vége felé, történt. Más seregtestekkel egyetemben az volt a főherceg-hadosztály feladata, hogy az oroszok felvonulásának megzavarása céljából a Visztulától keletre Jaroslau körül támadást kezdjen. Mindenekelőtt a Tanew-régió úttalan, ingoványos, homokos, erdős területén kellett átvergődni. Csapataink augusztus 23-án léptékját lelkesedéssel és fanatikus bizalommal eltelve az orosz határt. Az orosz föld minden erejével ellenszegült csapataink előnyomulásának. A tüzér-

ség és a vonatcsapat elképzelhetetlen nehézségekkel küzdött. A hadosztály e nehézségek dacára egy nap alatt keresztülvergődött ezen az alig járható területen és emellett remek állapotban nyomult előre, egyre beljebb orosz földön. A történelemben alig van párja ennek a bravúros menetteljesítménynek. Alighogy átjutottunk a Tanew-régió, – beszélte el *az, események egy részese* – máris nekivágtunk az ellenségnek. Jelentés érkezett, hogy a 25-ik orosz hadtest Zamosc környékén van. Azonnal parancs jött, hogy ezt a hadtestet megtámadjuk. A 25-ik hadosztály augusztus 26-án Adamowon át vonult Zamosc felé. Tőlünk balra a 13-ik osztrák honvédhadosztály, jobbra a 10-ik hadosztály volt.

Tüzérségünk délután 5 óra felé lépett akcióba: Adamow felől kezdett Zamosc ellen irányított tüzelést. A szomszédos hadosztályok is már élénk tűz alá fogták Zamosct. Este nyolc óra felé mindkét részről abbahagyták a tüzelést. Másnap reggel azután már korán újra kezdték. Az orosz tüzérség a Lipskótól és Bielowolától északra fekvő magaslatokat, ahol az időközben odáig előnyomult harcvonalunk – és pedig a jobbszárnyon Kosak vezérőrnagy csoportja, a balszárnyon Stöhr ezredes csoportja – támadásra készen állt, erős tűz alá fogta. Míg a Lipskótól északra fekvő dombokról tüzérségünk, különösen a 11/2. tarackosztály, a Mokre közelében felállított orosz ütegeket oldalról fogva tűz

alá, azok tüzelését ellensúlyozta, hadosztályunk balszárnya – elől a derék 84resek – támadott. A bátor Bolfras-gyalogság a rendkívül élénk ellenséges tüzérségi tűz dacára – a szomszédos csapatok tüze által segítve – feltartóztathatlanul, páratlanul lelkes harci kedvvel ment – először – az ellenség ellen.

Nemsokára a hadosztály jobbszárnya is támadott, középen a nagy ügyességgel előnyomuló bosnyákokkal. Péter Ferdinánd főherceg, hadosztályparancsnok, törzskarával előbb Lipskótól északra egy dombon foglalt állást, s onnan a harc minden egyes mozzanatát lázas érdeklődéssel kísérte figyelemmel. A tűzkeresztiség a legderekabb csapat számára is kritikus pillanatot jelentett. A főherceg komoran szemlélte a pusztítást, melyet a gyilkos orosz tüzérségi tűz az előnyomuló csapatokban véghezvitt. A hadosztály soraiban számtalan orosz gránát csapott be s amint előnyomultak, a srappelvek zápora kísérte. Kemény próba ez a legedzettebb csapat számára is. De úgy látszott, mintha katonáink az ellenséges tűzről tudomást se vettek volna. A megritkult rajvonalak pillanatnyi megakadás nélkül nyomultak előre. A hadosztályparancsnok szeme büszke örömtől sugárzott: a hadosztály kiállta a tűzpróbát. És pedig fényesen! A törzskar minden tagját lelkes örömhatótta át.

Amint az oroszok délelőtt tizenegy óra felé a jobbszárny – Kosak vezérőrnagy csoport-

jának – beavatkozását érezni kezdték, az ellenséges harc vonal ingadozni kezdett. Amikor a hadosztály tartalék, – a Hoch- und Deutschmeister-ezred, – melynek szilaj harci kedvét már nem lehetett féken tartani, szintén harcba lépett, az oroszok már visszavonulófélben voltak. Délután egy óra felé Zamosc a mienk volt. A zsákmány sok száz fogoly és nagymennyiségű hadianyag volt.

GLOGOWNÁL.

Október elején a hadsereg a Biala-szakaszból újra a San felé irányított általános támadásra indult. A 25-ik hadosztály a harc vonal közepén állandóan az ellenség nyomában volt. A keleti irányban visszavonuló oroszokat naponta ütközetre kényszerítette. Végre sikerült az oroszokat súlyos veszteséggel a San mögé szorítani: Közép-Galícia felszabadult az orosz invázió alól.

Ennél az előnyomulásnál történt, hogy lovasságunk – október 3-án – megállapította, hogy a glogowi magaslatokat gyalogsági tűzharcra szállt kozákok és tüzérség tartják megszállva. A hadosztály elővédje – Bolberitz ezredes néhány zászlóaljjal és tüzérséggel – Glogowtól nyugatra az ellenség által megszállott magaslatokat megtámadta. A Zabajkától nyugatra fekvő magaslatokon a bosnyák vadász-

zászlóalj az oroszok oldal támadását hősiezen verte vissza. Mikor azután Zabajkától nyugatra felállított tüzéségünk a Glogowtól délre hirtelen felbukkant kozákcsapatokat gyilkos tűz alá fogta, és szétugrasztotta, az ellenség ellenállása meg volt törve. Az oroszok futva menekültek.

Következő nap – szakadatlan üldözésünk által kényszerítve – újra tekintélyes orosz haderő (mintegy 8-10 zászlóalj és tüzéség) állt velünk szembe a Zalesietől északra fekvő dombokon. Amint e dombok nyugati lejtőjéhez érkeztünk, délelőtt tizenegy óra körül jött a parancs, hogy támadjunk. Severus ezredes csoportja Nienadowkától délre, Bolberitz ezredes csoportja ettől a községtől északra támadott. Utóbbi csoport feladata az ellenség megkerülése volt. Eközben tőlünk jobbra a negyedik hadosztály már élénk harcban állt. Az 1. bosnyák ezred már a támadás kezdetén nehéz orosz tüzéségi tűzbe került, de a támadást jól célzott tüzelésével ennek dacára – megfelelő tagozásban – előre vitte.

A harc délután négy és öt óra közt érte el tetőpontját. Mindkét részen nagy elkeseredéssel és kitartással küzdöttek. Hat óra felé az ellenséges tüzelés egyes pontokon meggyengült, s pár perccel később láttuk, hogy a Hoch- und Deutschmeister-ezred s a 25-ik vadászzászlóalj benyomul az ellenség fedezékeibe. Este hét órakor a harc az egész vonalon megszűnt. Az oroszok az éjszaka leple alatt csapataik zömével

visszavonultak, de különítményekkel, másnap pedig három oszloppal üldöztük. Ez alkalommal is sok fogoly és hadiszer került kezeinkbe.

KOTOWICENÉL.

Amikor november közepe táján az volt a *szövetséges* seregek feladata, hogy a Berlin és Szilézia felé tervezett orosz előnyomulást meg-
hiúsítsák, a Warthánál és e folyótól délre és északra több *száz* kilométerre kiterjedő harc-
vonalban a 25-ik hadosztály a német déli szárnytól jobbra a wlodowicei magaslatokat tar-
totta megszállva.

Megerősített vonalunk előtt november 16-án bukkantak fel az első orosz csapatok. Parancsunk volt, hogy amennyiben a következő napra jelzett orosz támadás nem következik be, magunk támadjunk. Ennélfogva hadosztályunknak az ellenségtől erősen megszállt kotowicei magaslatok s a Wlodowicetól keletre elterülő dombok ellen kellett előnyomulnia. Az előbbi irányban Bolberitz vezérőrnagy, az utóbbiban Severus ezredes csoportja támadott.

Délután három óra felé a harc már javában folyt. Tüzérségünk a Wlodowicetól északra fekvő dombokról felgyújtotta Kotowicet. Míg Bolberitz csoportja Kotowice ellen csak nehezen tudott előbbre jutni, a jobbszárnyának, Severus csoportjának, délután öt óra felé sike-

rült az oroszoknak a balszárny ellen intézett ellentámadását az ellenség nagy veszteségei közepezt visszaverni s a Wladowicetől északkeletre fekvő halmokat elfoglalni.

November 18-án híre jött, hogy a 3-ik kaukázusi hadtest észak felé húzódik. Ennek megakadályozására a német gárda-tartalékhadosztállyal egyetemben, mely utóbbi tőlünk balra nyomult előre, támadásra kellett indulnunk. A támadás célja a Kotowice körüli dombor maradt, s oda tüzérsegünk és a Zarkinál felállított német nehéz ütegek élénk tüzelést indítottak. Az általános támadás délután három óra felé kezdődött. Tőlünk jobbra a 4-ik hadosztály, balra a porosz gárda-tartalékhadosztály.

Péter Ferdinánd főherceg és törzskara a harc menetét tüzérsegünk állása mellől, a Wladowicetől északra fekvő dombokról kísérte figyelemmel. Innen mindkét dandárcsoport mozgólatait át lehetett tekinteni. A támadás nagy lendülettel alakult ki. A balfelőli oszlopban volt a porosz hadosztály.

Miközben csapataink Kotowice ellen nyomultak elő, olyan sűrű köd ereszkedett le, hogy csak a lángban álló Kotowice felől sugárzó tüzfény sejtette az irányt.

Délután négy óra felé volt a tüzérsegi harc mindkét részről a leghevesebb s késő estig tartott. Ebben a harcban itt legalább száz ágyú állt egymással szemben tüzben. Tüzérsegünk, valamint a német is, Kotowicet tartotta tűz alatt.

A Severus-csoport csapatai – a 4. es 84. gyalogezredek – váltakozó szerencsével folyó, nehéz küzdelmek után a páratlanul bátor orosz védelem hősiességével az éj beálltával foglalták el Rzedkowicet s az attól keletre fekvő magaslatokat. A Bolberitz-dandárcsoportnál – öt vadászzászlóalj s a bosnyákok – egész éjjel váltakozó szerencsével elkeseredetten harcoltak Kotowice birtokáért. Az oroszok külső hadállásait a mieink kézi tusában foglalták el s a község déli részét rohammal ismételtén bevették. A tiszték és altiszték mindenütt a vadászaik előtt. Az egyes vadászzászlóaljak – különösen a 25-ik és a Kopal-vadászok – halálmegvetésben és minden akadályon győzedelmeskedő elszántságban egymást múlták felül. Az oroszok folyton erősítéseket vittek a harcba, s a mieink által elfoglalt hadállásokat a leghevesebb tüzéségi tűz alatt tartották. Hirtelen hóvihar is keletkezett. Minden ellenünk esküdött össze, de vitéz katonáink nem tágítottak, ha egy állásba egyszer behatoltak, semmi áron se adták azt fel.

A heves küzdelem eredménye 1200 fogoly és sok hadiszer volt.

A támadást november 19-én reggel folytattuk, de újabb orosz erősítések érkeztek. Néhány újabb hadállás elfoglalásával kellett beélnünk s így is az elfoglalt hadállásokat a hátrább fekvő orosz lövészárkokból állandóan tűz alatt tartották.

A hadosztály ezzel a támadással Rzedkowice körül a további hadműveletek szempontjából értékes pontokat foglalt el, míg a Bolberitz-csoport feladata újra az volt, hogy a Wlodo-wicetől északra fekvő magaslatokat szállja meg.

Ezeket a rendkívül súlyos időjárási és terep-viszonyok mellett – részben éjjel – folytatott harcokat a hadosztály legnehezebb küzdelmei közé sorolhatjuk. A csapatok páratlan önfeláldozást és bátorságot tanúsítottak.

Jenő főherceg

JENŐ FŐHERCEG

Erdélyi felvétele.

 a déli harctéren katonáink lelkében a Savojai Jenőről – a nemes lovagról – szóló katonadal mély visszhangot idéz fel.

Amióta Jenő főherceg királyunk hívásának engedve átvette a balkáni haderő vezérletét, a közvélemény megnyugvással várja az események alakulását. Érezzük, hogy a leghivatottabb jutott hozzá méltó helyre. A katonák büszkén tekintenek a valamennyiük közül kimagasló, nemes, férfias alakra. A legszebb katonadal mitikus hőse jelent meg a táborban s derék katonáink a »nemes lovag« parancsszavát rajongó hittel, azzal a meg nem ingatható biza-

lommal várják, amelyet fölényes férfiasság varázsa olt erős férfiak lelkébe.

Jenő főherceg mély tudományos képzettségű tábornok, s emellett minden ízében csapat-tiszt. Minden egyes katonáját ismeri már, órákat tolt el körükben. Ama vidékek lakossága első időben áhítatos, szinte babonás félelemmel tekintett fel az imponáló, fejedelmi jelenségre. Ma, ha a főherceg közeledik, az öreg anyókák s a gyermekek elébe állanak az utcán s a köszöntésükben több a bizalom, mint az alázat. A hadvezér daliás alakja közelebb jutott a nép lelkéhez, megértéséhez, benne a gyengék, a segélyre szorultak igaz barátjukat – a »nemes lovagot« – ismerték fel. Nagy társadalmi és politikai befolyással bíró komoly férfiak Jenő főherceg megjelenése óta a Délvidéken csak egy politikát ismernek: őszinte bizalommal csatlakoznak annak az ügynek táborához, melyet ő képvisel és amelynek ez a keresztes vitézekre emlékeztető megjelenésű, nemes, elbűvölően egyszerű modorú, daliás királyi herceg naponta új, őszinte híveket szerez.

*

A Délvidéken tábortüzek mellett és fagyos téli szállásokon a »... nemes lovag«-ról szóló örökszepségű katonadal új strófája készül...

Károly Albrecht
főherceg

 harmadik lovashadosztály, melynek törzséhez mint vezérkari tiszt volt beosztva a fiatal Károly Albrecht főherceg – akkor főhadnagy, azóta már százados – a harci kedvtől és öntudatra ébredt nemzeti büszkeségtől lázban égő milliók lelkesedésének tengerén át jutott el a harcvonalba. Hogy ez mit jelent, azt mindnyájan tudjuk, akik ezekben az örökké emlékezetes forró napokban magyar földön át katonavonaton mentünk délre, vagy északra.

Alig hiszem, hogy az augusztus eleji napokban szerzett benyomások ne hagytak volna a fiatal főherceg minden nemes érzés számára

fogékony lelkében mély nyomot. A szivekbe ilyen bepillantásra, a népiéleknek ilyen közvetlen megismerésére, királyi hercegeknek ritkán nyílik alkalmuk.

*

A hadosztály törzsét vivő katonai vonat, — beszélte el *az események egy részese* — augusztus 9-én érkezett meg Rzewowba, ebbe a háború viharaitól később oly sokszor körül-tombolt galíciai városkába. A kiszállás után azonnal lóháton indult tovább a hadosztály törzse és a már megérkezett csapatok. Az elindulás percében kezdődött el igazában a háború, — előbbben még csak a minden katonai élön vorni ulásnak kétségbeesetten ellenszegülő anyafölddel való gyötrelmes viaskodás. Itt az anyaföld igazi mostoha. Alig hagyják el Rzewowot, mélyen merül el a homokban a lovak patkója. Nagy kínnal jutnak előre. Valahogy egy darabig mégis csak megy a dolog. De csakhamar olyan vidék következik, ahol a csapatokat beláthatatlan kiterjedésű mocsarak óriási kerülőkre kényszerítik. S a kerülő...? Mocsár és feneketlen homok ... Homok és mocsár...

A hadosztály Giogowon át Bojadowra mentel és augusztus 10-én eléri a San melletti Rozwadowot, a harmadik lovashadosztály felvonulására kijelölt területet. A törzset Lubomirski herceg kastélyába szállásolták el. Öt héttel korábban itt minden mély idilli békességben élt.

Károly Albrecht főherceg taktikai utazáson járt akkor errefelé s talán most ugyanabba a szobába kerül, ahol előbb lakott, öt hét... Egy világ...

. . . Már benne vagyunk a háborúban! Az első Stosius hadnagy volt, a hetes ulánusoktól. Mindenki irigyli: neki jutott az első járőrlovaglás attakkal, igazi – ellenséget elsöprő – attakkal! Később ilyenben bizonyára nem lesz hiány, de az első itt mindenesetre Stosiusnak jutott s a hetes ulánusoknak! A II. Vilmos császár nevét viselő orosz dragonyosezred egy századával akadtak össze és szétverték őket.

A harmadik lovashadosztály feladata a San és a Visztula egy részének biztosítása. Már itt kiderült mindjárt bevezetésül, hogy mi telik ki a mi utászainktól: a lovas utászszakaszok a 120 méter szélességű Sanra Rozwadowtól délre a legnehezebb körülmények közt hidat varázsoltak. Nincs olyan nehézség, melyet a mi utászaink bűvészi ügyességgel le ne győznének.

A hadosztályhoz tartozó csapatok lassankint megérkeznek, s az 54. gyalogezredet is a hadosztályhoz osztják be. Most már megindul az akció. Augusztus 14-én az 54-ik gyalogezred csapatai elfoglalják a zaklikowi magaslatokat – a rettegett homokos és mocsaras Tanew-régiótól északra – és 15-én nekivág a hadosztály Oroszországnak. Eléri a Posannie-hidat,

azután feneketlen hornokterületen vergődnek át. Brodynál egy elhagyott határórházikó mellett haladnak el, és – benn vannak Oroszországban.

Dörgő háromszoros Hurrah-kiáltással üdvözik a határt. Elől a hadosztály törzsének tisztjei közt – a délceg lovasoszlopok élén – halad Károly Albrecht főherceg. A felejtetetlen pillanat őt is bizonyára lázas izgalomba hozza. Az ellenség földje...! A feneketlen homok elnyeli a patkó dobogását, a mocsaras, ingoványos mezők s a gyér erdő silány bozótjai, amelyeket a homoktenger telhetetlen falánksága megemészteni nem tud, visszhang nélkül fogadnak be minden zörejt. Az ifjú herceg – kinek lelkét mélyen zaklatja fel a vágy, mely az ellenség elébe menő katonát a határ átlépése percében hatalmas erővel hatja át – megérti a visszhangot, melyet a hadbahívó trombita hangja erős, bátor férfiak lelkében fakaszt. És egynek érzi magát – életre, halálra – ezekkel a lovasokkal, akik végtelen sorban léptetnek a nyomában, a derék bakával, a tüzérrrel s a százezrekkel, akik ebben az órában az övéhez hasonló elszántsággal és lelkes harci kedvvel indulnak az ellenség elébe.

Károly Albrecht főherceg a harmadik lovas-hadosztálynál mint vezérkari szolgálatra beosztott tiszt a háborút a maga borzalmas és fenséges mivoltában szemtől szembe ismerte meg.

KÁROLY ALBRECHT

Nem kalandokat élt át, aminőket a sportferfiú hajhász a háborúban, hogy oroszánvadászaton edzett idegeit ebben az iskolában is kipróbálja. *Munkát* végezett – és végez e percben is, amikor egy március közepi estén ezeket a sorokat papírra vetem. Komoly, katonai tudástól és páratlan, önfeláldozó kötelességtudástól áthatott *munkát!* Az ideálisan gondolkodó tiszt, aki nem ismer más szempontot, mint a szolgálat érdekét, és minden alkalmat megragad, hogy kötelességének eleget tehessen, nem keresi a veszélyt csupán azért, hogy az idegeinek az izgató bizsergés kéj érzését megszerezze. A szakértő biztos szemével ismeri fel a veszélyt és nem kockáztatja hiúságból az életét, ha azt látja, hogy a vakmerőség felesleges és nem szolgálhat semmiféle komoly érdeket, de egy pillanatnyi habozás nélkül tesz kockára mindent, ha arról van szó, hogy halálmegvetéssel győzni kell, vagy meghalni. Akinek alkalma volt Károly Albrecht főherceg magatartását a tűzvonalban megfigyelni, csodálta a hidegvérét. A leghevesebb tűzben is olyan rendíthetlen nyugalommal végzi a főherceg a dolgát, mintha hadgyakorlaton volna. Hősködő póznak, olyankor, amikor nem katonai érdekről van szó, nála nyoma sincs. Minden ízében komoly katona. De viszont bámulatos halálmegvetéssel és higgadsággal viselkedik olyan helyzetekben is, aminők a legedzettebb katona idegeit is próbára tehetik.

A főherceg Kraszniknál ment át a tűzkeresztségen. Parancsot kapott, hogy egy tüzérdivíziót előre hozzon és a parancsnoknak a Kraszniknál elsáncolt orosz csapatokat, melyeket tűz alá kell vennie, megmutassa. Ugyanakkor meg kellett mutatnia azt a pontot, amelyen az első ütegnek kell szabad terepen tűzharcra felállnia. A főherceg feladatát a leghevesebb orosz tüzérségi tűzben oldotta meg. Az előre rendelt üteg pár perc alatt megérkezett, a nyitott terepen felállt és megnyitotta a tüzelést Krasznikra. Az oroszok észrevették az üteg érkezését és azonnal erős tűz alá fogták. Az oroszok már a második lövés után be voltak löve és ettől kezdve a gyilkos tűz egyre az ütegre zúdult. Váltakozva lőttek gránáttal és srappnel. A főherceg közvetlenül az üteg közelében állt. Az oroszok kitűnően lőttek, az üteget valósággal elborította a füst és a becsapó lövegek által felkavart vasszilánk- és homokzárpor. A tisztek és a legénység ennek dacára nyugodtan lőttek tovább. Amikor a lőszer kifogyott, a lőszeroszlopok páratlan bravúrral vágásban jöttek az üteghez s az ellenség tüzeiben néhány lovat vesztek. A főherceg a rémséges ágyútűzben mintegy álomba merülve állt: a hősök ütegétől nem tudott megválni. Az az üteg volt ez, amelynél ő szolgált. Az ő ütege...! A tüzerek felismerték, s a főherceg felismerte az ütegét: ilyen viszontlátást író fantáziája nem tud kieszelni. Háború kell ahhoz, hogy ilyen hangulatok támadhassanak ...

A gránátok és srapnelek tüzeiben ott állt a főherceg az ágyúk mellett, amelyekhez az első katonaévek örökszépségű emlékei fűzik s csak akkor tudott megválni, amikor a kötelesség visszaszólította a törzshöz. A törzs az ütegektől – közben a többi üteg is megérkezett – az erdőbe vonult vissza. Ott se volt a helyzet különösebben kedélyes. A gránátok kísértetiesen süvöltöttek s a lombok közt a srapnelek ólmos töltelékje potyogott alá. Az első ütegre annyira rákapott az orosz tüzérség, hogy a legénységét egy időre vissza kellett rendelni az erdőbe. Jelentés jött, hogy az erdőben kozákok is vannak. A törzs akkor az erdő mögé vonult vissza. Egy lovasdandár is állt ott. Az első üteget azután fokozatosan kivonták a tűzből.

A főherceg később a törzssel együtt az 54-esek hadállásaihoz jött, ahol állandóan a leghevesebb gyalogsági tűzben volt. Az 54-esek bátor magatartása és tüzérségünk bravúrja megtermette azt az eredményt, hogy a hadosztály, noha az óriási túlerő elől végül kénytelen volt visszavonulni, az oroszokat rászorította, hogy Kraszniknál levő nagy haderejük ottlétét elárulják. Emellett a csapatok hősiessége megmentette az oroszokat: foglyok beszéltek, hogy az oroszok több hadtestet sejtettek ott.

A következő napok is folytonos harcok közt teltek el. Ezekben a harcokban Károly Albrecht főherceg, aki, mint vezérkari hatáskörben működő tiszt, a taktikai helyzetet rendszerint

egészében tekinthette át, ismételten keresett fél leghevesebb ellenséges tűzben álló csapatokat, hogy azokat a harc olyan mozzanataira figyelmeztesse, amelyeket – noha reájuk nézve döntő fontosságúak – egyébként nem volt módjukban megtudni vagy felismerni. Egy szemtanú beszélt el, hogy így például Goscieradownál egy dandárt – melyet egy felkutathatlan, fedezett helyről lövöldöző orosz üteg tüze a helyzet tekintetében megtevesztett és igen kedvezőtlen körülmények közt előnyomulásra indított, – a legrémesebb gránáttűzben keresett fel a főherceg, »tájékoztatta a helyzetről« és ezzel az egész ottani előnyomulás sorsára döntő kihatású közbelépésével nagy és ellenérték nélküli veszteségeknek vette elejét. A »tájékoztatásiról« szóló frázist szándékosan írtam le ide a harcjelentések száraz, tárgyilagos stílusában, ahogy az én szeretetreméltó informálom – egy vezérkari százados – volt szíves nekem elmondani. Ezek az urak, akik naponta százszor teszik kockára életüket, hogy egy parancs gyors és helyes keresztülvitelét biztosítsák, vagy hogy egy ellenséges golyózáporban előnyomuló csapattal valamely – számára életet vagy halált, sikert vagy vereséget jelentő – részletet közöljenek a nagy csatatér ezer titkából, amit csak a vezetőség tekint át madártávlatból, – ezt a szolgálatot a dandár- vagy ezredparancsnok »tájékoztatásának« hívják. Akárminek hívják » azonban a háború nemesen egyszerű nyelvén,

mindenképp a legszebb, a legönzетlenebb szolgálatok egyike. Halálmegvetés kell hozzá és ezenfelül az egyéni szempontokkal nem törődő lovasias áldozatkészség, amely a mi tisztjeinket olyan csodás erkölcsi magasságba emeli.

Amikor a hadosztály augusztus 23-án Goscieradowtól Ksiezomiesz felé nyomult előre, a törzs csaknem állandóan ki volt téve az oroszok tüzének. A főherceg is ismételten került a gyalogsági tűz távolába és egy ízben abban az érdekes látványban is volt része, hogy egy orosz gépfegyverosztály a hadosztály törzset pokoli – szerencsére röviden célzott – tűz alá fogta. Ezek azonban csak kisebbszerű kísérő jelenségei voltak az itt kifejlődött nagy harcoknak, amelyek során az orosz tüzérség túlereje a hadosztályt kényszerítette, hogy Annapol felé térjen ki. A hadosztály Opoka Duzánál a Lilienhof vezénylete alatt álló gyalogdandárral jutott érintkezésbe és itt már nagyobb arányú gyalogsági harc alakult ki.

Opokában a hadosztály törzse egy csűrben töltötte az éjszakát. Az égboltot égő falvak tüze festette pirosra, s a csűrben egyszerű katonák, tiszték, tábornokok, s a császári és királyi főherceg a köpenyegekbe burkolózva heverték a gyér szalmán és az otthonról, vagy a jövő csatákról álmodoztak. Kinn a lovak megnyergetve álltak, minden percben lehetett a riadót

várni. Azután hajnalodott. Krasnik felől a nap vérvörösen kelt fel, – a nagy, a dicső krasniki csata napja virradt fel. Károly Albrecht főherceg, mint összeköttetést fenntartó tisztt, az első hadtest parancsnokságához lett kiküldve. Érdekes lovaglás volt – a háborún keresztül.

És így ment ez tovább napról napra. Az éjjeli szállás egy csűr a szellős dombtetőn, altató dal az ágyúdörgés közel és távolban. Azután lóháton szilaj vágtában holttesteken át, majd gyalogosan a tűzvonalban, ahova lóháton nem lehet eljutni. Jelentések, megbeszélések, melyeket derékban szel ketté a becsapó gránát robaja, hogy az ember kábultan tapogatja végig a tagjait, vájjon a vasszilánkból és sárból támadt ciklon nem ragadott-e magával valamit. Majd meg újra vasakarattal, keményen, kíméletlen erővel kell megragadni a gyeplőt, megfékezni, csitítani, biztatni, leterrorizálni egy pániktól megszállott szekértábort, amelyet a rémület örülete ural. A tréntisztet egy gránát tépte szét, a fuvarosok vakon csapkodják a lovaikat, az egész tábor összevissza keveredik, se előre, se hátra, pedig a tüzérségnek percek alatt kell átjutnia ezen a vigasztalan káoszon, mert minden pillanat, amellyel késik, száz halált s talán még ennél is többet jelenthet. Egész legény és tetőtől talpig katona legyen ám, aki egy trénpánikkal boldogul. És Károly Albrecht főherceg ebből is letette a vizsgát. Még

pedig kitüntetéssel, orosz gránát és srappnell záporában.

Amikor a hadosztály Lublint már mintegy 30 kilométernyire közelítette meg, az ismert katonai okokból parancsot kapott, hogy szintén visszavonuljon.

Több nap kisebb harcokban telt el. Az éjszakákat a törzs többnyire a szabadban töltötte, sokszor vacsorára se volt alkalom, s az éj teljes harckészségben telt el. A főherceg mindig a tisztekkel volt. Ő is dermedt tagokkal, ázottan, éhesen, kimerülten ébredt fel a felkantározott lovak mellett eltöltött éjszakák után. A reggeli átázott vaj száradt kenyeren, egy kis rossz bor valamelyik nyomorúságos korcsmából, néha az sem. Bíborban született fejedelmi sarjnak nevelésül keményebb iskolát elképzelni se lehet. Férfit, erős lelket képez a háború . . .

A főherceg és a hadosztály törzse a további előnyomulás idején is folyton az erős orosz tüzérségi tűz vonalában van. A háború legcsodálatosabb jelenetei vonulnak el a szemek előtt. Czerniecin község lángokban áll, a falu alatti hidat egy összegabalyodott trénoszlop zárja el, a lángok toronymagasságig csapnak fel, a nyomorult nép jajgat, futkos, menteni igyekszik, ami a keze ügyébe kerül. Az egész hadosztálynak a mintegy 600 méter szélességű, mély és iszapos Porbachon egyetlen egészen keskeny

hídon és egy keskeny csapáson kell átvonulnia. A lángban álló falu képét tükrözteti vissza a mocsár felülete. A kép borzalmasan szép és a hangulatot az a tudat teszi teljessé, hogy az orosz ágyúk tüzelése bármely percben ránk köszönthet. Az éjszakát a törzs egy piszkos, a mély sárba félig elmerült majorban tölti. Egy szétlőtt parasztházban vacsora is akad – krumpli.

A következő napon – szeptember 6-án – újabb mars a Porbachtól északra fekvő Podlesie-magaslatok irányában. Ott más csapatokkal együtt harcok. Amikor pedig hire jön, hogy orosz lovasság került a hadosztály hátába, a Gilow-Majdan-magasi átok felé vonul a hadosztály. Itt egy bájos kis paraszt idill közepébe jut a törzs: szép gyümölcsösök, gyönyörű, csaknem a Semmeringre emlékeztető kilátás, amelyet azonban a törzs nem élvezhet soká, mert máris jelentkezik az orosz tüzérség. A mi ágyúink elnémítják. Ezúttal a hadosztály törzsének kellemes meglepetésben is van része: a Frampolnál az oroszok által megtámadott trén, melyet már mindenki elveszettnek hitt, megérkezik. Rég nem látott, kedves, jó barát is jön a vonatoszlop közepén: a tábori konyha. Sok tiszt nem találja a holmiját, de a főherceg egy hűséges lovászát látja viszont egy már elveszettnek hitt lovával.

Amint a hadosztály tovább vonult, kisebb harcok közben eljutott Sieniawaig, ahol szép-

tember 12-től 17-ig kipihenhettem a fáradalmakat. Azokról a harcokról, amelyeket a hadosztály ezután a Dunajec és a Bren közti területen, valamint beljebb orosz földön vívott a Nida mocsaras vidékein, kevés adatot szedhettem össze a különféle helyeken és alkalmakkor hallott és feljegyzett beszélgetésekből. Október hetedikén azután végleg elszakadt a fonal: Károly Albrecht főherceg elkerült a harmadik lovas hadosztálytól az első hadsereg parancsnokságához. Onnan is mindenki azt a hírt hozza, hogy a katonák rajongással veszik körül. A főherceg ott is az maradt, ami előbb volt: katona, amilyen a többi, vagy talán – helyesebben – amilyenek: a legjobbak ...

Utópiák –
valóra váltva

Jókai, Verne, Wells utópikus regényei-
nek háborús leírásai fantázia nélküli,
elavult kalendáriumi históriáknak
tűnnek fel a mostani háborúról
írott legszürkébb leírással szembeállítva.
A dreadnoughtok 35 centiméteres ágyúi,
melyek vasbetontömegekkel védett erődöket
16 kilométerről rombolnak szét és a szárazföldi
harc 42-es és 30'5-es mozsarai gránátjaikat
ugyan nem röpítik a Marsba, de egy pályaud-
vart egy lövéssel simán leborotválnak, akár csak
az utópikus regények ágyúi. Hát a frontok
mögött száguldó autóordonáncok, s a had-
sereg nyomában óriási terheket játszva tova-
röpítő autóvonatoszlopok...! Sőt a földet, a

jó öreg, megbízható anyaföldet is elhagytuk. A víz és a levegő csodáit is mind szépen rendbe szedtük, századonként, divízióként sorszámoztuk, dicső hadseregünk Ordre de Bataille-jába szabályszerűen befoglaltuk. Jules Verne Nautilus-a az »U 21«-hez hasonlítva Noe bárkája és Wells repülőgépeire sajnálkozva tekintenek le a mi bátor aviatikus tisztjeink, amikor másfél kilométeres magasságban vívják csodás párviadalaikat a nyomukba merészkedő orosz Newport-tal. És ne feledkezzünk meg a harcvonaltan megjelenő tábori újságokról sem, amelyek sok száz kilométeres madártávlaton át naponta frissen kapják a világ szenzációit a drótnélküli távirón . . .

Mindaz, amit néhány év előtt a jövő fantasztikus ígéretének hittünk, ma mindennapi kenyere a hadviselésnek. Az fog győzni, akinek több ilyen világcsoda lesi a parancsát. S ha valahol, úgy itt nem az a több, ami számban több, hanem az, ami harci értékben különb.

*

Féléve állunk harcban a világ leghatalmasabb katonatömegével. Emberben mi is sokat veszítettünk s harci értékben mégis gyarapodtunk. A tüzérségünk jó volt. Ma elsőrendű. Műszaki alkotásaink a szárazon, a vizén, a levegőben szintén megfelelők voltak, ma az adott lehetőségek keretében a legkitűnőbbek. És mi tette lehetővé, hogy az anyag természetes rom-

LIPÓT SZALVÁTOR FŐHERCEG

C. Pletzner felvétele.

landó volta dacára nem sülyedtünk, hanem emelkedtünk a háború technikájában? A vezetés és a rendelkezésünkre álló emberanyag, amelyről egymagáról köteteket lehetne írni, telve a legrajongóbb csodálattal. . .

Mindenre, ami a háború műszaki vonatkozásaival függ össze, kiterjedt Lipót Salvator főherceg gondja. Mint a tüzérség főfelügyelője évek óta ennek a fegyvernek élt, amelynek fejlődésére méltán tekinthetünk büszkeséggel, különösen, ha meggondoljuk, hogy mennyi külső nehézség állt ennek a fejlődésnek útjában. És emellett a főherceg bátor szavú, fáradhatatlan apostola volt minden műszaki haladásnak, az autó, a repülés, a tábori távírás, stb. ügyének. Nagy, tudományos készültségével és acélos akaraterejével irányította azt a munkát, hogy ami tanulságot a háború első hetei – melyeket a frontban az ő imádott tüzérei körében töltött el – a háborús technika legkülönbözőbb terein hoztak, azt, éjjelt nappallá téve, azonnal értékesítsük.

Még áll a harc. Részletekről szólni korai volna. De azt már ma megállapíthatjuk, hogy tudós főherceg, dr. Lipót Salvator táborszernagy – akinek munkássága elismerésül adták az egyetemek a doktori kalapot – különb utópiákat segített valóra váltani, mint amilyeneket az elmúlt évtizedek fantasztái tudtak elméletben kieszelni.

A háborús játékonyság

sodás mozaik miriádnyi részletből. Minden kövecske önálló egység, egészében pedig a háborús jótékony-
ság az emberi érzés és a hazafias kötelességtudás legnemesebb alkotása. Az egyes ember számára, aki a harcvonalba-
n olyan híven teljesítette kötelességét, hogy saját biztonságá-
val nem törődött, a jótékony gondoskodás, mely emberi lehetőséghez képest igyekszik őt
azért, amit a hazának áldozott fel, kárpótolni, néha az egyetlen menekvés. A harcvonalba-
n is érzi a katona a gondoskodást, honfitársai figyelmét, mely sok nélkülözéstől és szenvedéstől óvja
meg.

A hadi jótékonyság a monarchia mindkét államát nagy körültekintéssel és tetterővel kiépített szervezettel hálózta be és e hálózat vezető szálai a hadi jótékonyság fővédnökének, Károly István főhercegnek erős kezében egyesülnek. Gigászi feladat. Nemcsak ezresekből, hanem szegény emberek filléreiből is gyülemlik össze a nemes célra rendelt pénz, melyet éppen ezért minden mellőzhető igazgatási költség kirekesztésével minél teljesebben kell emberbaráti rendeltetésére fordítani. Alkalmasabb vezért ennek a hatalmas és ennyire különleges feladatnak megoldására elgondolni sem lehetne, mint Károly István főherceget. Minden dolgában szigorúan puritán s e hatáskörében is annak az elvnek szerez érvényt, hogy a katonák és rokantak segítségére rendelt pénzből egy fillérrel sem szabad többet igazgatásra és üzemi kiadásokra fordítani, mint amennyi a legszigorúbb takarékoság mellett is elkerülhetetlenül szükséges.

A hadi jótékonyság ügyeiben Károly István főherceg késő éjszakáig dolgozik és mindent lehetőleg maga végez el, hogy még irodai költség se vonjon el akár csak egy fillért is a katonáktól.

Károly István főherceg március első hetében egy újságírónak arra a kérésére, hogy a háború folyamán nyert benyomásairól kegyeskednék

KÁROLY ISTVÁN FŐHERCEG

valamit vele a nyilvánosság számára közölni, nemes egyéniségét jellemző puritán egyszerűséggel – a többi közt – ezeket mondta:

- Úgy Magyarországon, mint Ausztriában páratlan áldozatkészséggel karolta fel a közönség minden rétege a hadijótékonyság ügyét. De gyönyörűen viselkedett nemcsak a közönség, hanem a hadsereg is. A hadsereg csodákat művelt, Hat hónapon át a harctéren állandó érintkezésben voltam a csapatokkal, láttam, hogy mikre képes a hadsereg, láttam a határtalan önfeláldozást, a hősiességet, a halálmegvető bátorságot – nemzetiségi és rangkülönbség nélkül. Láttam ezeket a csapatokat harcban, saját szememmel meggyőződtem arról, hogy nem alábecsülendő ellenséggel szemben milyen óriási eredményeket értek el, amikor meghiúsították azt a tervét, hogy a fővárosok felé nyomuljon előre. Éppen ezért a legszélesebb körben nem is lehet a mi derék katonáink, valamint hőseink özvegyei és árvái érdekében eleget áldozni. Különös gondot kell fordítanunk a háború nagyszámú rokkantjára s az egész társadalomnak arra kell törekednie, hogy a rokkantak sorsa jövőben lehetőleg kedvező legyen. Különbség nélkül mindenkinek arra kell törekednie, hogy a rokkantak, ahol ez egyáltalában lehetséges, korábbi keresetüket visszakapják. Minden munkaadó kötelessége szerintem az, hogy a háború befejeztével mindazokat a korábbi alkalmazottait, akik hadi szolgálatba

távoztak tőle, még abban az esetben is visszafogadja, ha a háborúban rokkantakká váltak. És erős meggyőződésem, hogy ez a kérés nem fog visszhang nélkül elhangzani, s hogy a rokkantaknak meg lesz az a megnyugvásuk, hogy a megélhetésük biztosított.

A vezérkari tiszt –
a harc vonalban
– Naplótöredékek –

1914 szeptember 9.

Wiereszycától északra hullámosan emelkedő dombsor elnémult. Nagy orosz túlerő ellen napok óta tartjuk ezeket a hadállásokat. Ma volt a huszonötödik hadosztály egyik legkeményebb csatanapja. Az ütegeink délután elnyomták az orosz nehéz tüzérségi tüzet, de nem sokáig élvezhettük tűzfölényünket, mert pár perccel később újabb orosz gránátok árulták el, hogy máshonnan újra csak felfedezték az ütegeinket. Villámgyorsan odább álltunk, s amint kellőképp fedezett helyre jutottunk, folytattuk a tüzelést. Minden hasztalan volt: az ördögös ütegek valahonnan a hullámos dombsor mögül újra kikutatták a hadállásun-

kat és két perccel utóbb ott tartottunk, ahol odaát az első állásban. Ez is előfordul a háborúban ... Hogy valamely véletlen segítette-e őket a felderítésben, vagy a megfigyelőjük tudott magának különösen szerencsés helyet keríteni...? Később talán az is kiderül. Egyelőre a helyzet nagyon kedélytelen. Az ember végre is kitartja. Az idegeink már hozzászoktak az efféle muszka tréfákhoz. Csak azt ne kellene éreznünk, hogy a saját tüzelésünk meddő s hogy azokat odaát nem tudjuk leküzdeni... Ez az érzés az, ami az idegeket próbára teszi. A legmerészebb felderítőnk az örültséggel határos vakmerőséggel sem tud az orosz ütegek helyzetéről tiszta képet szerezni.

Ez a helyzetünk, amikor hirtelen egy karcsú, elegánsan, harcszerűen adjusztált vezérkari tiszt bukkan fel mögöttünk. Éles vágóban igyekszik hozzánk. A dolog azonban nem olyan egyszerű, amint azt a daliás vezérkari kapitány képzelné. A lova vad iszonyattal rántja vissza a testét, megfordul, kétségbeesetten birkózik a százados akaratával. Egy gránát hozta ki a sodrából. A srápnelt még valahogy elbírja a ló idege, de a gránát nyomán magasba felcsapó tűz és sártömeg, a tompa üvöltés és a szerte röpködő vasszilánkok sivító zöreje több, mint amit a ló idegei elviselhetnek. Végül mégis a lovas akarata győzedelmeskedik. Újra lecsap ugyan egy gránát, de a kimerült állat akaratereje már megtört; tajtékozó szájjal prüszköl, de engedel-

meskedik. Az elegáns lovas leszáll, a szíját a kísérő dragonyosnak dobja oda, és futólépésben siet hozzánk. A parancsnokunk elébe siet. Feszés, szabályszerű tisztelgés. Néhány sietve odavetett szó. A vezérkari százados északnyugati irányban mutat valamit s a térképén a parancsnokunkkal együtt kikeresik a gyors megbeszélésükben nyilván jelzett helyet.

A parancsnokunk újra keményen, előírásosan tiszteleg és nagy melegséggel megköszön valamit. A szavaiból azonban csak a megszólítást értjük a pokoli zajban:

– Királyi Fenség...

A vendégünk már újra nyeregben ül s eltűnik a dombsor mögött. A parancsnokunk új parancsokat ad. Két üteg az eddigi irányban folytatja a tüzelést, oda, ahol eddig hasztalanul kerestük az ellenség ütegeit, a többi a vezérkari százados által megjelölt adatoknak megfelelő új célpontra irányítja a tüzét. Az orosz tüzelés erre feltűnő gyorsan gyengül, majd pedig kelet felé húzódik odább. A kemény lovas adatai eszerint helyeseknek bizonyultak: az ellenség akcióját megakasztottuk és az alkalmatlan Ütegektől megszabadultunk.

Az esti szürkületben újra láttam a fiatal vezérkari századost: fergeteges villámként csapott le egy megingott gyalogsági csoportunkra. Derék katonáink végtelenül válságos helyzetben voltak: a fedezékeiket nehéz orosz tűz kényszere alatt odahagyták s a gyilkos tűz pusz-

títása megbontotta a soraikat, végzetessé válható *zavart* idézve elő. Válságos pillanat volt. De a vezérkari kapitány kemény, katonás *szavai* a döntő pillanatban elejét vették a pánik terjedésének. A délceg fiatal tiszt fanatikus, férfias önbizalma delejes áramként terjedt át a katonákra. Az ellenállhatatlan izgatottság megszűnt s pár másodperccel később a rajvonalak újra az ellenség ellen nyomultak elő. A vezérkari tiszt, kinek tudvalevőleg módjában van az általános taktikai helyzetet áttekinteni, a csapatot taktikailag előnyösebb pozícióba vezette és ezzel túl voltak a válságos perc örvényén. Az ütegünkötől odaláttunk ezekre a hadállásokra s nemsokára örömmel láttuk, hogy az új hadállások remekül védhetőknak bizonyultak. A harctérnek ezen a szakaszán tehát sikerült a helyzetet megmenteni.

A folyton ingadozó harc kaleidoszkópszerű hajszájában mindez úgy hatott rám, mintha álom lenne ...

Amikor estére kelve elnémult a Wiereszycától északra hullámosan emelkedő dombsor és kellő biztosító rendszabályokkal éjszakai nyugovóra térhettünk, a karcsú lovastiszt nemes alakja megjelent lelki szemeim előtt.

1915 január . . .

Az oroszok két nap óta kutatják, hogy merre vagyunk. Időnként egy-egy üzenetet

röpítünk át hozzájuk s azután újra a csend veszi át a birodalmát. ..

Tegnap sokat beszélgettünk a Lemberg körüli napokról. A parmai herceg volt nálunk s nagy érdeklődéssel vett részt a beszélgetésben. Derék katonáink hősiességét a lelelkesebb szavakkal emelte ki. Amikor aztán a herceg visszalovagolt a hadosztályhoz, elővettem a naplómát és – mint igen gyakran szoktam – átengedtem magam az abban megrögzített emlékeknek és hangulatoknak ...

Messzire lapoztam vissza. A szép szeptemberi napok ... véres napok ...

... Szeptember 9-ike, a wiereszycai nap ... A legmélyebb benyomások egyike. Újra elolvasom a feljegyzéseimet, – pár futólagos, vázlatos benyomás, más számára alig érthető ...

... A fiatal vezérkari tiszt, amint az ellenség golyózáporában megállásra bírja és magával ragadja az ingadozó raj vonalakat. . .

A kemény lovast azóta közelebbről ismerem. Tegnap este is vendégünk volt: Parma herceg, – mint idekinn hívjuk, – Bourbon Parma Illés herceg, vezérkari százados (azóta őrnagy. A szerző megjegyzése.), tábornagyunknak, Frigyes főhercegnek veje.

A szeptember 9-iki érdekes silhouette-et a nevezetes wiereszycai nap óta is gyakran látam »munkában«. A királyi herceget tudniillik csak munkában lehet látni. Egy percnyi pihenőt se enged magának. Hosszú éjszakákon

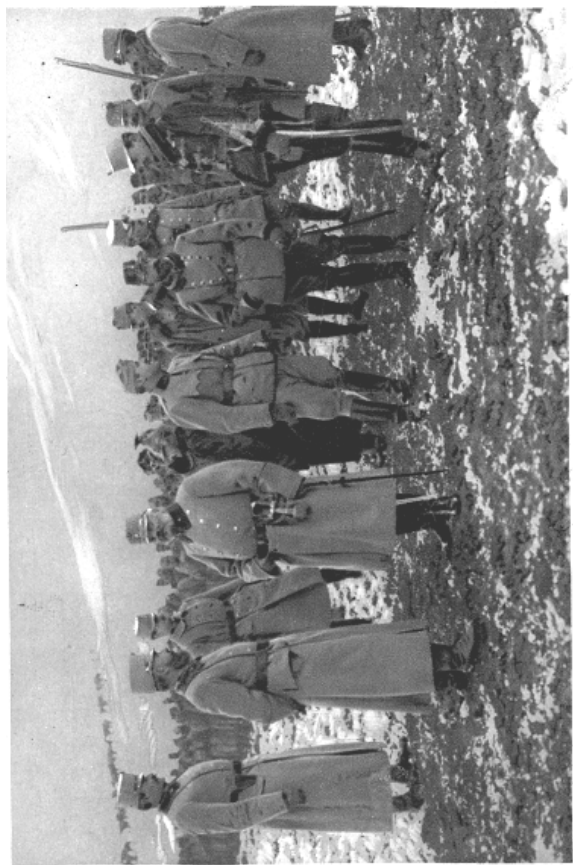
át dolgozik, s a szellemi munkától kimerülve — szerencsére acélos a szervezete — kinn a harc vonalban pihenteti ki az idegeit. Ezt a pihenést a herceg eddig öt csatában és nyolc kisebb ütközetben és csetepatéban szerezte meg az idegeinek. Szeptember 9-én feljegyeztem a naplómban, hogy a herceg milyen »munkát« végez odakinn. Benn a hadosztály törzsénél — Péter Ferdinánd főherceg jeles 25-ik hadosztályánál — Parma herceg mint vezérkari tiszttá azonkívül, hogy a harcok alatt és azokat megelőzőleg a sokoldalú vezérkari technikai munkát végezi, — ami főleg abból áll, hogy a parancsnok akaratát formába önti, — történelmi jelentőségű külön megbízatásnak is tesz eleget: késő éjjel, amikor már mindenki lepihen, Parma herceg a hadosztály naplóját írja. Most is, — késő éjszaka, — amikor jómagam a bundámba burkolózom és aludni térek, a királyi herceg a naplót írja: a nap eseményeit és tanulságait jegyzi fel a hadtörténelem számára, melynek egyik legdicsőbb fejezetét derekasan segíti tetteivel megalapozni.

BOURBON-PARMA ILLÉS HERCEG

Szeged Közlöny szerkesztésénél.

**Henrik Ferdinánd
főherceg**

JÓZSEF
FERDINÁND
FŐHERCEG

FRIGYES
FŐHERCEG
TABORNAGY

KÁROLY
ALBRECHT
FŐHERCEG

HEINRICH
FERDINÁND
FŐHERCEG

KÁROLY
FERENC
JÓZSEF
FŐHERCEG
TRÓNORÖKÖS

magy, lovas küldönctiszt a negyedik hadsereg parancsnokságánál. Fárasztó lovaglás után a főherceg a vázlatkönyvét veszi elő s ez a pihe-nése. A háborúban annyi a lélekemelő etikai mozzanat, amely csak úgy válhatik mindnyájunk közkincsévé, ha írásban, rajzban megörökítik, hogy egyéni erővel megrögzített benyomásoknak nem szabad elveszniök. Szakemberek – kiknek módjukban volt Henrik Ferdinánd főhercegnek a harctéren jellegzetes egyéni felfogással készített vázlatait látni – ezeket a rajzokat a háború hangulatában támadt művészi alkotások legjobbjai közé sorozzák.

Ő és. és kir.
Fensége -
a zászlós úr

MIKSA FŐHERCEG

C. Pietzner felvétele

mikor Károly Ferenc József főherceg, trónörökös február első napjaiban Orosz-Lengyelországban levő seregeinket látogatta meg, mint egyik lovasszakasz parancsnoka, fiatal zászlós jelentkezett előtte.

– Honnan kerültél ide? – kiáltotta a trónörökös meglepetten és nagy örömmel ölelte meg a fiatal zászlóst, – testvéröccsét, Miksa főherceget.

Főherceg, mint zászlós a harcvonalon!

A legfensőbb akarat ennek a rangfokozatnak, melynek költői varázsát a modern átalakulások se ronthatták le, új fényt adott. Az ifjú herceg mint zászlós lépett be a hadseregbe.

A zászlóstól sokat követelnek. Katonai hírneve alapjait rakja le. Mondják, hogy Ő cs. és kir. Fensége, a zászlós úr, fényesen állta ki a próbát. Miksa főherceg rettenthetlen katonatiszt, és mindenek felett jó bajtárs, akit tisztársai őszintén becsülnek és szeretnek.

Nem pusztá udvariasság, – mint ahogy az nagyurak nyomába szegődik, – hogy derék katonáink az orosz ágyúk tüzétől végigszántott orosz-lengyel vidéken egy partmenti utat »Miksa főherceg rakpartinak kereszteltek el.

Ő cs. és kir. Fensége, a zászlós úr, március első napjaiban hadnagy lett. Miksa főhercegen kívül Ő Felsége még négy főherceget nevezett ki ez alkalommal hadnaggyá. A hadsereg legújabb hadnagyai a következő főhercegek: Leo és Vilmos főhercegek – Károly István főherceg és Mária Terézia főhercegnő fiai, Frigyes főherceg tábornagy unokaöccsei – Ferenc Károly Salvator főherceg – Salvator főherceg és Mária Valéria főhercegnő idősebb fia – és a zászlósból most hadnaggyá kinevezett Hubert Salvator főherceg, Ferenc Salvator főherceg ifjabbik fia. Március végén pedig József Ferenc főherceg, József főherceg és Augustza főhercegnő fia, lépett be mint zászlós a hadseregbe.

A csata előestéjén

1914 őszén.

Szepességen utazom át. A Magas-Tátra varázskörében vagyok. A kis városka főterén a városháza a gótikába oltott kuruc ízlés remeke.

Amerre a szemünk ellát, felkötött karral, bepólyázott fejjel, botra támaszkodva névtelen félistenek: sebesültek. Tiroli császár vadász, cseh tüzér, szegedi honvéd, felvidéki tót baka, székely és jász-kún huszár, lengyel ulánus. A kép a hadsereget ismertető falitáblákra emlékeztet, amelyeket a kadétiskola folyosóinak faláról ismerünk.

A főtéren az obligát cukrászda. Lengyel fiúk, ulánus önkéntesek, tanyáznak ott. Csupa gyerekarca. A jövő csaták hadserege. Egyelőre

nagyon örülnek a vadonatúj bricsesznek és harcosokhoz illő pajkosságokat suttognak a cukrászkiasszony nyárspolgár családapák beszélgetéseihez szokott fülecskéjébe. Közbe sűrűn írogatják a Feldpostkarte-kat a mamának, aki gyengéd levelekkel árasztja el: »Ne igyál forralatlan vizet! Ne egyél gyümölcsöt! Vigyázz, édes fiam . . . !«

A piacon hosszú sorban, döcögve egy csomó tréncosi és parasztszekér kínlódik tova. Tiroli paraszt, krajnai fuvaros, szabolcsi szekeres, erdélyi »deszkás székely«. Vegyesen, amint a sors a háború forgandó útjain összehozta. A szekerek mellett néhány tréncatona üget. Egy rozoga döblingi fiakkerben két tiszt ül. A macskaszerű kis galíciai lovak, a nehéz, gögös »eráris« pinzgauiak, az erdélyi, havasi mokány lovacsák fáradtan tapossák a hepehupás kövezetet.

– Honnan jösztek? – kérdem az egyik tréncatonától.

— Zemlénből.

— Hová mentek?

— Késmárkra.

— És azután?

— Nem tudom . . . Talán Galíciába . . .

Ez a háború. Messze a kis osztrák városkában, a gimnázium sárgafalú kis szobájában egy finoman rajzolt, szellemes arcú, poétaszemű generális a térképre hajolva játssza a világtörténelem legszédületesebb sakkjátszmáját. Száz-
ezrek, milliók mozognak az ő húzásai nyomán a

mérhetetlen arányú sakktábla kockáin. Aki az egyes húzást látja, semmit se lát, semmit se sejt, semmit sem ért, akár mint a gyergyói deszkás székely a trénoszlopban, aki csak annyit tud, hogy sok ezer más szekér közé tapadva, Zemplénből Késmárk felé halad. S azután . . .”

A Kárpátok tövében kis városka. A neve mellékes. A benyomások a háborúban szédületesen változnak, száguldnak. Huszonnégy óra, egy hónap, talán egy egész emberélet szorul be egy futó pillanatba.

A hegyi folyó vize sárgás. Sár. Eső. A pisztiráng megriadva húzódik vissza. A híd mellett – régi, érdekes, fatornácos szepesi híd – a posványos réten behorpadt fallal, roncsolt kerekekkel hatalmas háborús teherautó áll féloldalra dőlve. Szebb napokban schwechati sört szállított, most hadiszerekkel megrakottan igyekezett át a megrongált hídon s lezuhant a folyóba.

A híd helyreállításán utászok vezetése mellett népfölkelők dolgoznak. A kapitánnyal, amint mellette elhaladunk, pár szót váltunk:

– Kik voltak az autón? Megmenekültek?

A feleletből csak egy-két szót értünk meg:

– Derék bécsi fickók . . .

Hogy ott a mélységben – az ellenségtől kétszáz kilométernyire – hősi halált haltak-e, vagy megmenekültek, azt már nem vehetjük ki

tisztán. A kapitány szavát elnyeli az autó puffogása.

Nincs idő a megállásra. Fenn északon a világtörténelem egy ragyogó fejezete készül. Előre, hetven kilométer sebességgel. . .

Benn a kis határszéli városkában jó magyaros ebéd és a sok galíciai ridegség után jókedvű magyar pincérleány. Az üzletbe is tud szívet belevinni, pedig ismeri a világot:

– A magyar fiút jobban szeretem, de az osztrák jobban fizet. . .

Hová lett Theodor Korner háborús szentimentálistusa . . .

Nyílik az ajtó. Torzonborz, szakállas, orenburgi kozákra emlékeztető harcos lép be az ajtón. Csupa sár és csaták. Büszke is a nyakig sáros népfölkelő hadnagyi egyenruhára. A háborúban a lövészárók sarával olyan »flancot« csinálnak a front mögött katonáskodó honfitársaink, mint békés nyár idején a pesti fiatal urak a Duna-fürdőben szerzett »tengerparti« patinával.

– Szervusz Dolfikám! – üdvözli a marcona harcost az aljárásbíró, meg az adótárnok a törzsasztal mellől. Pár perccel később már Conrad és Hindenburg legrejtettebb hadi »terveit« ismerjük meg a törzsasztaltól hozzánk átszendülő töredékekből. A kis népfölkelő hadügy – béke idején fiskális – a folyó hídját őrizteti, s úgy látom, nagy katonai tekintély a Korona-szálló törzsasztalánál.

Amint a pihenő után a városkát elhagyjuk, a hídnál egy rötszakállú lengyel-zsidó népfölkelő »poszt« filozófus fölényel, mosolyogva tiszteleg.

Az út az erdőben is szép és érdekes. Egyik Galíciában lévő hadseregünk trénje éppen most megy át a Kárpátokon. Sok-sok ezer tréncocsi, töltényszekér, parasztfuvar. A trén vége lenn jár még a szepesi városkában s az eleje már Galíciában a Dunajec hídján halad át. A Kárpátok oldalán kígyózó szerpentinén végig csupa szekér, csupa parányi emberalak, lovas, gyalogos, mintha valami óriás királyleánynak szánt liliputi játékszerrel rakták volna tele a láthatárt. Az út mellett itt-ott egy ló hullája.

Hirtelen nagyot zökken az autónk. Az út mintegy varázsütésre szűkebb lett: Galíciában vagyunk . . .

Megyünk kozákokat nézni. Benn az egyik kaszárnyában egy csomó frissen érkezett hadifogoly van. Mind lovas. A lovas portyázások idejében fogták el. Van köztük huszár, dragonyos, ulánus, doni kozák félreccsapott sapkával, s cserkeszlovas a mellén töltényövvvel, fején hatalmas medvebőrsapkával. Természetesen egy zsidó katona a tolmács: ő is dragonyos, mindegyiket ismeri, bekonferálja nekünk. Megkérdeztetjük az egyik cserkesztől, hogy hol született. Nem tudja. Honnan jött. Nagy bajjal, hárman hozzák össze a választ. Olajbarna képű,

kemény legény egyébként. Azt is elmondja, hogy mindennap parancsba adják nekik: »inkább haljatok meg, mintsem megadjátok magotokat, mert az osztrákok agyonkínoznak«. Most, hogy jól bánnak velük, gyermekes nézésű nyílt tekintetükben olyasvalami csillog, amit hálának is nézhetünk.

Egyik hadseregünk frontjához megyünk ki autón. A kis városkából kiindulva pár perc alatt belekerülünk a hadsereg nagy trénjébe. Ez az a trén, amellyel már előbb találkoztunk. A Szepesség-től Gorliceig foglalja el az országutakat. A harcvonal közelségét sejteti a trén rendezett volta. Míg hátrább beláthatatlan kocsitáborok akkora területeken terpeszkednek szét, mint Budapest, itt már menetoszlopba foglalva, szabályos vonalra fejlődik a kocsitenger s a pihenőket is szabályosan tagolt csoportokban tartják. Mindenütt a legpéldásabb rend. A harcvonaltól hatvan kilométernyire vagyunk. Lovaságnak ez kétnapi út, de a kozákok trén nélkül egy nap alatt is megtesznek ilyen utat, ha lovasportyázásra indulnak. De azért itt még békés a kép, csak arra vigyáznak, hogy a kocsitengert a szükséghez képest előre vagy visszafelé lehessen irányítani.

Az autónk tovább száguld. A kép élénkül. Sebesültszállító oszlopok, tábori kórházak borítják az út mellett elterülő mezőket.

Újabb tíz kilométer. A levegőben valami sajátyszerű idegességet érzek. Vagy talán csak én vagyok ideges. Végnélküli sorban vonul el – illetve mi száguldunk el mellette – egy hadosztály töltényszállító oszlopa, vaskos szekrények, hatalmas kerekre szerelve, egy szakasz huszár fedezete mellett. Jobbról az út mellett egy hadosztály áll tartalékban. Az előőrseit előre tolták az út mentén állnak az oldalvédjei.

Egy kis lengyel mezővároson haladunk át. Amerre a szemünk ellát, minden fegyvernembeli katonát látunk. A községi iskola előtt egy szakasz huszár táborozik. Lovasordonáncok, vezérkari tisztek érkeznek és sietnek tova autón, lóháton. Itt van ennek a hadseregnek a parancsnoksága.

A község mindenik végén erősebb őrségek figyelik az országutat. Csak a »Feldruf« ismerte mellett lehet a vonalukon átjutni.

Amint a községből kijutottunk, egy tüzérezredbe keveredünk bele. Gyors ügetéssel siet valahova. Utána tompa dübörgéssel a lőszerkocsijai. Aztán újra végnélküli lőszerszállító oszlopok mellett haladunk el.

Az előretörtetés hirtelen megszűnik. Az ideges mozgást sajátóságos csend és nyugalom váltja fel. Mintha parancsszóra állt volna meg az egész gépezet. Az úttól jobbra egy tüzérezred lenn a mezőn vár parancsra: a legénység a lovak s az ágyúk mellett, a tisztek oldalt egy csoportban. Az erdő szélén egy másik domb

tövében a tábori konyhák kéménye füstölög. A domboldalakon beláthatatlan gyalogsági tömegek nyomulnak előre, kelet felé. A dombláncolat gerincén megtör az áradat. Ott vannak a gyalogsági lövőárkaink mintegy három kilométernyire előttünk. Jobbra és balra nehéz és könnyű ágyúink vannak mélyen beásva, elrejtve. A hadállások mögött védettebb helyen a lőszerkocsijaik.

Tovább száguldunk a gyalogsági lövőárkokhoz.

Az autónk visz tovább, előre. A hadseregünk előőrsi vonalába érkezünk, majd két, az árokban fedezetben fekvő magános baka mellett száguldunk el. Az osztrák-magyar hadsereg legszélső őrszemei ezek. A következő percben már túl vagyunk a hadseregünk vonalán. Észak felé csata dúl, de oda már nem érkezhetünk el. Ránk esteledett. Errefelé is erősebb orosz csapatokat láttak a huszárok, akik kémszemléről jöttek vissza.

Kísérteties némaság. A holnapi harctér borzalmasságát sejteti ez a némaság. Távol jobbra egy falu ég. Itt az út mellett több major áll. Mind üres. A népe elmenekült. Az egyik major előtt egy öreg kutya néz ránk közömbös pofával. Napok óta nincs, aki neki enni adjon.

Sehol élő lény. Katonát se látunk, amióta az előőrseink vonalán ájtjöttünk. Hogy mely percben jutunk az orosz előőrsök zónájába, azt bajos megítélni.

Lassabban haladunk, jobbra-balra kémelve környezetünket. Jobbról az erdő melletti dombnyergen mintegy ezer méternyi távolságra egy magányos lovas bukkan fel. Azután még egy. A második lovas pár lépésre az első mögött marad.

Érdeklődéssel figyeljük a két lovast. Már alkonyodik. Az árnyképük remek rajz a homályos háttér előtt. A mi harcvonalunk felé tekintenek. Csak oda. Az az irány, amerre az orosz sereg lehet, nyilvánvalóan nem érdekli őket. A két lovas hirtelen eltűnik.

Tovább menni észszerűtlen volna; már erősen alkonyodik. A csata színhelyére innen csak alig járható mellékutakon juthatnánk el. Abból az irányból, amerre igyekeznénk, csendőrzár egy elfogott orosz patrult hoz.

– Visszamegyünk – szól a kísérem a soff őrhöz.

Visszafordulunk. A gyorsan terjedő esti szürkületben újra végigszáguldunk a néma, kihalt vidéken, visszaérkezünk az előőrseinkhez, akik most a Feldruf dacára nehezebben engednek át, mint amikor kifelé igyekeztünk. Késő estére vergődünk vissza a Quartierunkba. Csátát ma nem láttam, de ha erre a pár kilométernyi titokzatos földszávon – a kihalt terület kíséreties némaságára – visszagondolok, úgy érzem, hogy a reánk szakadó éjszaka Európa és Ázsia határán kényszerített megállásra.

TARTALOM.

	Oldal
A legfőbb hadúr.....	5
Királyért és hazáért	15
Hóban a Visztulánál	23
A trónörökös utazásai.....	33
A katonák atyja.....	49
A trónörökös a Kárpátokban.....	59
»A tábornagyunk«.....	67
József főherceg	87
A Vörös Kereszt.....	111
Irmgard nővér.....	131
A gyopár-hadtesttől – a negyedik hadseregig	139
Péter Ferdinánd főherceg.....	149
Jenő főherceg.....	163
Károly Albrecht főherceg.....	167
Utópiák – valóra váltva	183
A háborús jótékonyság	189
A vezérkari tiszt – a harcvonalba	195
Henrik Ferdinánd főherceg.....	203
Ő cs. és kir. Fensége – a zászlós úr.....	207
A csata előestéjén	211